

**Міністерство освіти і науки України
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Рада аспірантів та молодих вчених
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
Рада молодих вчених при Чернігівській ОДА**

МОЛОДЬ І СУЧАСНІ ТРЕНДИ НАУКОВОЇ ДУМКИ

**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ**

15 КВІТНЯ 2025 РОКУ

Ніжин

УДК 001.2(043.2)

М 75

Рекомендовано Вченою радою

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

(НДУ ім. М. Гоголя)

Протокол № 11 від 29.05.2025 р.

Упорядник:

Демченко Н. М. – кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка аспірантури і докторантури Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

М 75 Молодь і сучасні тренди наукової думки: збірник тез доповідей Всеукраїнської мультидисциплінарної науково-практичної інтернетконференції, 15 квітня 2025 року / упоряд. Н. М. Демченко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2025. 145 с.

У збірнику вміщено тези доповідей Всеукраїнської мультидисциплінарної науково-практичної інтернет-конференції «Молодь і сучасні тренди наукової думки», підготовлені до друку аспірантами та молодими вченими різних спеціальностей.

Публікації присвячено сучасним напрямам розвитку біологічних, природничо-математичних наук, права, історії та політології, актуальним питанням педагогічних та психологічних наук, сучасним трендам мовознавчої, літературознавчої та культурологічної думки, сучасним тенденціям розвитку соціальної роботи.

Відповідальність за зміст публікацій несуть автори.

УДК 001.2(043.2)

© Автори тез, 2025

© НДУ ім. М. Гоголя, 2025

ЗМІСТ

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Гончаренко В.В. Аналіз впливу стресогенних факторів на показники лейкоцитарної формули	6
Долженко Ю.В. Внесок В.Дяченка в антропологічну типологізацію населення України	8
Казначесв Д.А. Показники центральної гемодинаміки на фоні вродженої патології зору у юнаків та дівчат першого зрілого віку	11
Коломойцев М.С. Показники центральної гемодинаміки у меланхоліків.....	14
Литовченко І.В. Прогностичне значення рівня гомоцистеїну у пацієнтів, що мають захворювання серцево-судинної системи та його вплив на їх перебіг	16
Манжай Ю.А. Вплив афлубіну на показники клітинної ланки системного імунітету на фоні регулярних занять ігровими видами спорту	18
Переходько К.М. Деякі показники центральної гемодинаміки на тлі набутої короткозорості середнього ступеня.....	21
Sutormin D.O., Kaznacheiev D.A. Autonomic nervous system and it's influence on saliva microcrystallisation in the process of adaptation to physical activity.....	25
Черевко О.О. Метаболічні порушення як ключовий фактор розвитку облітеруючого атеросклерозу	28

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА ПРАВА

Пішта А.Я. Фактори, що вплинули на динаміку суспільно-політичного розвитку України на початковому етапі перебудови	31
Стрижак О.В. Вплив повномасштабної російсько-української війни на електоральні процеси в Україні	34
Чаленко А.В. Трансформації жіночого освітнього простору у Ніжинському педагогічному інституті імені М.В. Гоголя у період пізнього сталінізму	37
Щербина А.П. Роль релігійних організацій у волонтерському русі Чернігівщини	42

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК

Андрієць М.В. Хмарні технології в підготовці майбутніх педагогів середньої освіти.....	45
Забаровська С.М. Психологічний аналіз взаємозв'язку феноменів якості життя та задоволеності життям	49
Левандовський М.Ю. Особливості формування соціальної компетентності у фаховому музичному коледжі	51
Лежньова М.А. Застосування методів візуальної підтримки для дітей з ООП в шкільному середовищі	56
Лисоконь І.О. Ігрова діяльність як засіб соціалізації особистості в освітньому просторі закладу загальної середньої освіти.....	58
Лук'яненко Ю.М. Сучасні дослідження впливу сиблінгової позиції на успішність особистості	61
Лю Сіхуей. Теоретико-методологічні засади соціокультурного розвитку особистості в умовах позашкільної діяльності.....	64
Мельник Х.П. Інтерактивні технології навчання як засіб підвищення ефективності викладання у закладах вищої освіти	66
Омельченко П.С., Мірошниченко О.М. Тренди цифровізації освітнього процесу у закладах вищої освіти України	68
Пей Ян. Культурно-історична ретроспектива проблеми формування ціннісного ставлення особистості до власного здоров'я	70
Ролік В.А. Практичні аспекти розробки комплексу навчально-методичних матеріалів з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8 класів закладів загальної середньої освіти НУШ.....	73
Рязанцев В.В. Освітнє середовище як засіб формування проєктно-конструкторської компетентності майбутніх фахівців галузі машинобудування	78
Стрілець В.П. Використання засобів штучного інтелекту при підготовці до уроків у початковій школі	81
Фу Хун. Розвиток інноваційного потенціалу у магістрів з управління освітою	83
Шимко Х.В. Формування ціннісних орієнтацій молодшого школяра у процесі навчання та виховання.....	86

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Гапон В.М. Вплив температури спікання кераміки на основі ZrO_2 , легованого Sc і Ce або Sc, Ce і Gd, на її структурні характеристики	89
---	----

Євдокимов С.О. Методи виявлення та запобігання шахрайським діям в кіберпросторі	90
Сахнюк О.В. Особливості спектрів ІЧ-відбивання та ППВВ плівок ZnO на оптично-анізотропних підкладках Al ₂ O ₃	93
Стрілець М.В. Дослідження кераміки оксидів металів за допомогою імпедансної спектроскопії	95
Хоменков Д.В. Оптичні дослідження температурно-стимульованої еволюції тонких плівок оксиду гафнію, легованого германієм.....	100

СУЧАСНІ ТРЕНДИ МОВОЗНАВЧОЇ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТАКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ

Дарюга Е.В. Корейська попкультура як сучасний тренд наукових досліджень.....	104
Спик Д.В. Кінематограф нескорених: історизм у фільмах нової України	107
Куйбіда І.О. Лінгвокультурні аспекти вербалізації емоцій у прозі Мирослава Дочинця	110
Могильна Р.Я. Художня рецепція війни в романі Гаськи Шиян «За спиною»	113
Савчук В.А. Міфологізація образу героя в англomовних історичних романах (на прикладі творчості В. Скотта та Т. Кінілі)	116
Слободянюк К.М. Генеза жанру фентезі у світовій та українській літературі	118
Фасоля Т.А. Образ радянського дитинства у «шкільній» прозі після Другої світової війни	121
Чичкан С.М. Особливості малої прози Надії Кибальчич.....	124

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Божок В.В. Проблема підліткової віктимності: соціально-педагогічний аспект.....	135
Демчишин В.В. Цифровізація соціальної роботи: можливості та виклики в епоху технологій	138
Коворотний М.А. Інституційна підтримка дітей з особливими потребами в Україні кінця XIX – поч. XX ст.	140

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Гончаренко Владислав Віталійович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, III курс, спеціальність 091 Біологія та біохімія

Мхітарян Лаура Сократівна – доктор медичних наук, професор, завідувач навчально-наукової лабораторії з біохімічних та медико-валеологічних досліджень Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Соколенко Вадим Леонідович – кандидат біологічних наук, доцент кафедри клітинної біології та методики викладання біологічних дисциплін Черкаського Національного Університету імені Богдана Хмельницького

АНАЛІЗ ВПЛИВУ СТРЕСОГЕННИХ ФАКТОРІВ НА ПОКАЗНИКИ ЛЕЙКОЦИТАРНОЇ ФОРМУЛИ

Наразі для населення України спостерігається вплив різних стресогенних факторів, здатних призвести до формування алостатичного навантаження. Це й віддалені наслідки пандемії COVID-19, і активні бойові дії, зумовлені агресією росії. Тому доцільним є моніторинг розвитку потенційних патологічних процесів, зумовлених надмірною та довготривалою дією вищезазначених факторів [1-3]. Початкова реакція на стрес (активація гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової вісі) запускає каскад біохімічних реакцій, що прямо чи опосередковано впливають на імунну відповідь організму [4, с. 11-14; 5, с. 16].

Попередні дослідження показують, що на ранніх етапах розвитку стресової реакції, у короткотривалій перспективі, зазвичай спостерігається нейтрофіліоз та лімфопенія, переважно за рахунок Т-лімфоцитів [6, с. 2]. Однак, за умов тривалої дії стрес-факторів формуються зміни, які можуть свідчити про виснаження імунного потенціалу організму [7, с. 3, 16; 8, с. 3].

Ми вивчали кількісні показники лейкоцитарної формули, як одного з маркерів відповіді імунної системи на тривалий стрес.

У період з 2021 року (другий рік пандемії COVID-19, перший етап дослідження) по 2023 рік (другий рік широкомасштабних бойових дій, другий етап дослідження) проаналізовано лейкоцитарну формулу студентів ЧНУ ім. Б. Хмельницького віком 18–22 років. З них окремі особи за 9 місяців до першого етапу дослідження перехворіли на COVID-19.

Забір крові на обох етапах дослідження проводився медичними фахівцями на базі медичних закладів. Учасники надали інформовану згоду на участь у дослідженнях. Аналіз кількісного складу популяцій лейкоцитів проводили мето-

дом мікроскопії мазків капілярної крові, пофарбованих за методом Папенгейма. Статистичну значущість отриманих результатів оцінювали за допомогою t-критерію Стюдента. Розраховували також відносний та абсолютний ризики виходу показників лейкограми за межі норми.

Результати досліджень показали, що на першому етапі дослідження в осіб, що перехворіли на COVID-19, спостерігався вихід за верхню межу норми рівня лімфоцитів. Це можна пояснити наслідками активації лімфоцитів у відповідь на інфекційний процес. На другому етапі показник перебував біля нижнього рівня референтної межі.

Кількість паличкоядерних нейтрофілів на першому етапі дослідження році в осіб, що перехворіли на COVID-19, виходив за верхню межу норми, водночас в осіб, що не хворіли на COVID-19, цей показник лише зміщений до верхньої межі норми. У 2023 році (другий етап) означений показник в обох груп виходив за межі верхньої межі референтних значень.

Стосовно сегментоядерних нейтрофілів, як у 2021, так і у 2023 роках їх показники перебували в межах норми, хоча й були зміщені до верхньої межі. Варто звернути увагу, що відбувалося підвищення рівня паличкоядерних нейтрофілів у всіх груп станом на 2023 рік, тоді як кількість сегментоядерних нейтрофілів залишалася в межах референтних значень.

У 2021 році спостерігалась істотна мобілізація моноцитарної ланки лейкограми в осіб, які перехворіли на COVID-19. Проте, у 2023 році показники змістилися до середніх референтних значень.

Відносні кількості еозинофілів та базофілів в обох груп обстежених не демонстрували статистично достовірних змін та зміщення від референтних значень.

Розрахунок відносного та абсолютного ризиків показав наявність вираженої реакції імунної системи на тривалий стресовий вплив. У 2021 році ефект, ймовірно, був зумовлений постковідним синдромом, а у 2023 році – хронічним впливом стресу через фактори війни. Попри зменшення RR у 2023 році, абсолютний ризик був досить стабільним, що може свідчити про формування алостатичного навантаження [9, с. 431].

Список використаних джерел

1. Fruehwirth J. C., Biswas S., Perreira K. M. The Covid-19 pandemic and mental health of first-year college students: Examining the effect of Covid-19 stressors using longitudinal data. *PloS One*. 2021. Vol. 16, № 3. P. e0247999.
2. Zvarych L. M., Panchenko V. V., Golyarnik N. A., Belayev O. A., Bazyka D. A. The influence of the war factor on age changes in the subpopulation structure of leucocytes as a component of inflammaging in the groups of military personnel and clean-up workers of the Chornobyl accident. *Problemy radiatsiinoi medytsyny ta radiobiologii*. 2023. Vol. 28. P. 286–315. DOI: <https://doi.org/10.33145/2304-8336-2023-28-286-315>.
3. Müller L., Büter K., Rosner R., Unterhitzenberger J. Mental health and associated stress factors in accompanied and unaccompanied refugee minors resettled in

Germany: A cross-sectional study. Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health. 2019. Vol. 13. DOI: 10.1186/s13034-019-0268-1.

4. Soto-Tinoco E., Guerrero-Vargas N. N., Buijs R. M. Interaction between the hypothalamus and the immune system. Experimental Physiology. 2016. Vol. 101, № 12. P. 1463–1471. DOI: <https://doi.org/10.1113/EP085560>.

5. Ishikawa Y., Furuyashiki T. The impact of stress on immune systems and its relevance to mental illness. Neuroscience Research. 2022. Vol. 175. P. 16–24. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.neures.2021.09.005>.

6. Ishikawa Y. et al. Repeated social defeat stress induces neutrophil mobilization in mice: maintenance after cessation of stress and strain-dependent difference in response. British Journal of Pharmacology. 2021. Vol. 178. P. 827–844. DOI: <https://doi.org/10.1111/bph.15203>.

7. Lynall M. E. et al. Peripheral blood cell-stratified subgroups of inflamed depression // Biological Psychiatry. 2020. Vol. 88, № 2. P. 185–196.

8. Honda T., Uehara T., Matsumoto G., Arai S., Sugano M. Neutrophil left shift and white blood cell count as markers of bacterial infection. Clinica Chimica Acta. 2016. Vol. 457, № 1. P. 46–53.

9. Sokolenko V. L., Sokolenko S. V.. Manifestations of allostatic load in residents of radiation contaminated areas aged 18–24 years. Regulatory Mechanisms in Biosystems, 2019. Vol.10. № 4. P. 422–431. DOI: <https://doi.org/10.15421/021963>

Долженко Юрій Володимирович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, III курс, спеціальність 091 Біологія та біохімія

Кучменко Олена Борисівна – докторка біологічних наук, професорка, завідувачка кафедри біології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ВНЕСОК В. Д. ДЯЧЕНКА В АНТРОПОЛОГІЧНУ ТИПОЛОГІЗАЦІЮ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Василь Дмитрович Дяченко (01.11.1924, Київ – 28.10.1996, Київ) – один із найяскравіших представників української етнічної антропології, котрий розглядав широке коло питань, пов'язаних із вивченням антропологічного складу мешканців України в найдавніші часи, середні віки та новий і новітній час [3]. Комплексний підхід В. Д. Дяченка до аналізу антропологічних даних у контексті історичних, археологічних і етнографічних матеріалів створив методологічну основу для сучасних біоархеологічних та популяційно-генетичних досліджень. Вивчення праць В. Д. Дяченка є актуальним для сучасної біологічної науки з кількох причин. По-перше, антропологічна типологізація населення допомагає простежити біологічні аспекти етногенезу українців та інших народів Східної Європи.

Мета роботи – визначити внесок науковця в антропологічну типологізацію населення України.

Коли Президія АН УРСР прийняла постанову «Про посилення антропологічних досліджень на території Української РСР», 1956 р. при відділі етнографії ІМФЕ АН УРСР було зокрема організовано постійну Українську антропологічну експедицію, яку очолив В. Д. Дяченко [4].

У фундаментальній монографії вчений навів таблиці з соматологічними характеристиками мешканців усіх досліджених під час за 8 польових сезонів (1956–1963 рр.) населених пунктів та обґрунтував загальну характеристику антропологічного складу українців порівняно з сусідніми народами Центрально-Східної, Східної та Південної Європи. Картографування антропологічних ознак дало йому змогу виділити п'ять ключових антропологічних областей: центральноукраїнську, карпатську, нижньодніпровсько-прутську, валдайську та ільменсько-дніпровську. Ці варіанти, на думку науковця, сформувались унаслідок тривалих етногенетичних процесів.

Інтегруючи антропологічні дані з історичними, археологічними, лінгвістичними та етнографічними матеріалами, В. Д. Дяченко встановив кореляцію між виділеними антропологічними варіантами та історико-етнографічними областями, діалектними зонами й територіями розселення літописних східнослов'янських племен. Дослідник також проаналізував вплив різних антропологічних компонентів на формування населення України: іранського та тюркського у Середній і Нижній Наддніпрянщині, фракійського в карпатській зоні та Дністровсько-Прутському межиріччі, східнобалтійського – на Київському й Чернігівському Поліссі [2].

1986 р. В. Д. Дяченко висвітлив структуру антропологічних типів середньовічних східних слов'ян. У цій статті науковець поділив Східну Європу на чотири основні області (східноєвропейську, субуральську, східнопонтійську та південнокаспійську) й виділив у них 9 антропологічних типів.

На його думку, шість із цих типів були поширені на землях сучасної України.

1. Неовісло-дніпровський тип (доліхо- або мезокранний з широким високим обличчям) охоплював Білорусь, Південну Балтію, Правобережну Україну аж до Вісли й Західного Бугу, іноді сягаючи Середньої Наддністріяни.

2. Дністро-Дунайський тип (з вужчим обличчям) – був поширений на Волині та Верхній Наддніпрянщині.

3. Неошнуровий (суміш неовісло-дніпровського і дністро-дунайського) тип розселявся поряд із попереднім.

4. Карпатський тип (мезокранний, обличчя високе й середньо широке) займав територію Карпат, Прикарпаття, поширювався на землі Чехії, Словаччини, Південної Польщі, Балкан.

5. Неопонтійський тип (доліхокранний, ортогнатний, з порівняно високим обличчям) був поширений на територіях розселення сіверян, в'ятичів і аланів.

6. Неоіндодніпровський тип (мезогнатний, загалом подібний до неопонтійського) – займав територію в басейнах Десни, Псла, Ворскли, Сожа, Оки [1].

С. П. Сегеда критично охарактеризував цю типологію як таку, що не принесла суттєвих новацій в уявлення про антропологію давньоруської людності України та має певні недоліки. Зокрема, звернувши увагу на методологічні проблеми, як от на непослідовне застосування географічного методу аналізу, коли в тому самому регіоні виділяються різні типи (наприклад, дністро-дунайський і неошнуровий на Волині та у Верхній Наддніпрянщині). С. П. Сегеда також указав на нечітко окреслену джерельну базу, наприклад, щодо краніологічних серій, які представляють руське населення Карпат, погодився з Т. І. Алексеевою у визнанні спроб В. Д. Дяченка простежити походження виділених типів неоднозначними результатами через брак аналізу ролі субстрату та міграцій в етногенезі східних слов'ян [3]. Втім, у пізніших публікаціях, присвячених В. Д. Дяченку, С. П. Сегеда більше докладно не коментував [4; 5; 6] наведену типологію, натомість лише підкреслював значущість наукових досягнень В. Д. Дяченка.

Загалом важливо, що В. Д. Дяченко створив типології для дослідження як живих, так і кістяків. Типологія середньовічних східних слов'ян, яку він розробив, незважаючи на певні дискусійні моменти в методологічному обґрунтуванні, є важливим джерелом інформації про антропологічну структуру населення Східної Європи. Внесок В. Д. Дяченка в антропологічну типологізацію населення України має фундаментальне значення для розвитку біологічної антропології та створює підґрунтя для подальших порівняльних досліджень людських популяцій.

Список використаних джерел

1. Дяченко В. Д. Антропологічний склад українського народу. Порівняльне дослідження народів УРСР і суміжних територій. Київ: Наукова думка, 1965.
2. Дяченко В. Д. Антропологический состав средневековых восточных славян // Проблемы эволюционной морфологии человека и его рас. 1986. С. 234–242.
3. Сегеда С. П. Антропологічний склад українського народу. Етногенетичний аспект. Київ: [Вид-во імені Олени Теліги], 2001. 254 с.
4. Сегеда С. П. Василь Дяченко в історії української антропології // Університет. 2010. № 1. С. 79–85.
5. Сегеда С. П. Дяченко В. Д. в історії української антропології (до 100-річчя з дня народження) // Археологія. 2024. № 4. С. 139–144.
6. Сегеда С. П. Дяченко Василь Дмитрович // Енциклопедія Сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. URL: <https://esu.com.ua/article-19786>

***Казначесв Данило Андрійович** – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, II курс, спеціальність 091 Біологія та біохімія*

***Шейко Віталій Ілліч** – доктор біологічних наук, професор, професор кафедри біології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

***Дичко Олена Анатоліївна** – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної терапії, фізичного виховання, спорту та біології Донбаського державного педагогічного університету*

ПОКАЗНИКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ГЕМОДИНАМІКИ НА ФОНІ ВРОДЖЕНОЇ ПАТОЛОГІЇ ЗОРУ У ЮНАКІВ ТА ДІВЧАТ ПЕРШОГО ЗРІЛОГО ВІКУ

Патофізіологічні зміни як морфологічні так і функціонально-фізіологічні в зоровій сенсорній системі характеризуються наявністю вторинних патофізіологічних змін, а саме порушення локомоторних функцій, що викликане зниженням гостроти зору, порушення в робочій позі та поставі, формуванням імунодефіцитного стану, гіподинамія, гемодинаміки ока, формування адаптаційних реакцій [2; 3; 6; 7].

Науковий доробок Дичко В. В. міститься дані про відставання розвитку дітей з вродженими вадами зору від практично здорових однолітків: при формуванні та вдосконаленні рухових функцій, гнучкості, спритності, координації, сили, швидкості, витривалості та загального фізичного розвитку. У людей що страждають на вроджені та набуті вади зору спостерігається висока м'язова напруга, неузгодженість в рухах рук і ніг, темп руху не рівномірний, незначна втрата напрямку руху, то-б-то виражений тремор [2; 3].

Жінки більш частіше страждають на розлади зорової сенсорної системи в порівнянні з чоловіками [6].

Таким чином метою дослідження є порівняльний аналіз показників, що характеризують функціонування серцево-судинної системи на фоні вродженої патології зорової сенсорної системи (тотальна або часткова сліпота) у юнаків та дівчат першого зрілого віку.

В дослідженні взяла участь група волонтерів загальною кількістю 82 особи віком $22,1 \pm 1,4$ роки. Співвідношення між чоловіками та жінками становило жінок 48,8 %, чоловіків 51 %. Контрольну групу (практично здорові) склали волонтери чоловічої статі 21 особа, жіночої статі 20 осіб. Другу групу волонтерів склали чоловіки та жінки які мали вроджені патології зорової сенсорної системи: тотальна або часткова сліпота. Дослідження у волонтерів жіночої статі проводилися з урахуванням менструального циклу. Всі волонтери дали письмову згоду на участь в дослідженні. Дослідження проводилося на базі спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернат, кафедри біології Ніжинського державного університету імені

Миколи Гоголя та кафедри фізичної терапії, фізичного виховання та біології Донбаського педагогічного університету (м. Дніпро).

Про стан серцево-судинної системи (ССС) робили висновок за такими показниками частота серцевих скорочень (ЧСС), артеріальний тиск систолічний та діастолічний (САр. тиск, ДАр. тиск), пульсовий тиск, систолічний об'єм крові (СОК), хвилинний об'єм крові (ХОК), коефіцієнт економичності кровообігу, індекс Кердо (ІК), середня тривалість серцевого циклу, секундний об'єм крові, середній артеріальний тиск, серцевий індекс (СІ), індекс Робінсона (ІР), індекс Кетле [4]. Робота виконувалась у відповідності до біоетичних норм [1; 5].

У жінок з другої групи показники ЧСС були достовірно більші ніж у чоловіків з цієї ж групи (більші на 7,3 %). У чоловіків другої групи середня тривалість циклу була достовірно більшою у порівнянні з таким показником у жінок даної групи на 8 % ($-0,06 \pm 0,018$ мл.с.). Величина САр. тиску у чоловіків другої групи була достовірно більшою в порівнянні з величиною САр. тиску у жінок другої групи на 17 %. У чоловіків другої групи ДАр тиск був достовірно більший ніж у жінок другої групи на 18 %. Виявлено достовірну різницю в величинах пульсового тиску чоловіків другої групи в порівнянні з жінками цієї ж групи, він був більший на 10,2 % ($+4,9 \pm 0,44$ мм.рт.ст.). У чоловіків другої групи середній артеріальний тиску був достовірно більший ніж у жінок другої групи на 16,8 % ($+14,0 \pm 0,74$ мм.рт.ст.). СОК у жінок другої групи був достовірно більший в порівнянні з чоловіками цієї ж групи на 11 % ($+8,0 \pm 1,5$ мл.). Величина ХОК у жінок другої групи була достовірно більшою в порівнянні з чоловіками другої групи на 17,5 % ($+1017,1 \pm 53,1$ мл/хв.). Секундний об'єм крові у жінок другої групи був достовірно більший у порівнянні з чоловіками цієї ж групи на 17,4 % ($+7,12 \pm 1,1$ мл./с.). Величина серцевого індексу у жінок другої групи була достовірно більшою в порівнянні з чоловіками цієї ж групи на 42 % ($+36,1 \pm 2,8$ у.о.). У чоловіків другої групи коефіцієнт економичності кровообігу був достовірно більший ніж у жінок цієї групи на $+74,0 \pm 3,1$ у.о. (2,1 %). У чоловіків другої групи ІР був достовірно більший чим у жінок цієї ж групи на 8 %. ІК чоловіків другої групи був достовірно менший в порівнянні з таким же показником у жінок другої групи на 54 % ($-8,6 \pm 1,4$ у.о.). Максимальні зміни ХОК, СОК, пульсового тиску, ДАр. тиску, ЧСС спостерігались у жінок другої групи в порівнянні з такими показниками у чоловіків цієї ж групи. У жінок другої групи зміни секундного об'єму крові були більш виражені в порівнянні з таким показником у чоловіків. Енергетичні затрати на забезпечення кровообігу у жінок другої групи були більшими в порівнянні з чоловіками. Так у жінок з вродженою патологією зору спостерігається більш виражений адаптаційний синдром та значні обмеження адаптаційних резервів ССС. Максимальне адаптаційне виснаження серцевого м'язу прогнозується у жінок з вродженою патологією зору в порівнянні з чоловіками.

Таким чином у жінки з тотальною або частковою сліпотою виявлено більше функціональне напруження, який охоплює ССС та регуляторні центри нервової системи, що підсилюється постійним стрес фактором неповної соціалізації в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження». [Інтернет]. Документ 990_005, редакція від 01.10.2008. Доступно на: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005. (дата звернення 05.06.2024).
2. Дичко В. В., Глоба Г. В., Дичко Д. В. Патолофізіологічна корекція рухових дій та реактивності організму дітей віком 10-16 років з патологією зору. Слов'янськ. Вид-во Б.І. Маторіна: 2017. 180 с.
3. Дичко Д. В., Дичко О. А., Бобирєв В. Є., Мельник І. М. Фізичний розвиток дітей з патологією зору. World science: problems, prospects and innovations. : proceedings of the 10th International scientific and practical conference. (16–18 iyun. 2021). – Toronto, Canada: 2021. P. 276–283.
4. Жарінова О., Іваніва Ю., Куця В. Функціональна діагностика /за редакцією О. Жарінова, Ю. Іваніва, В. Куця. – Київ, «Четверта хвиля», 2021. – 784 с.
5. Загальна декларація про біоетику та права людини. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури: відділ етики науки і технології: сектор соціальних і гуманітарних наук [Інтернет]. 2005 жов. 19; 12 с. Доступно на: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001461/146180r.pdf>. (дата звернення 05.06.2024).
6. Holden B. A., Fricke T. R., Wilson D. A., Jong M., Naidoo K. S., Sankaridurg P., Wong T. Y., Naduvilath T. J., Resnikoff S. Global prevalence of myopia and high myopia and temporal trends from 2000 through 2050. *Ophthalmology*. 2016. 123(5).P. 1036-1042.
7. Modern ways of developing medicine, biology and psychology as methods of protecting humans: collective monograph [DOI – 10.46299/ISG.2025.MONO.MED.1] / Tashchuk V., Malinevska-Biliichuk O., Al Salama M., Amelina T. – etc. – International Science Group. – Boston : Primedia eLaunch, 2025. – p. 222. – Розд. Індокси резистентності на фоні набутої короткозорості та вродженої патології зорової системи (тотальна та часткова сліпота). / С. В. Соколенко – С. 170-177. DOI: 10.46299/ISG.2025.MONO.MED.1.8.4

Коломойцев Максим Сергійович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, II курс, спеціальність 091 Біологія та біохімія.

Весельський Сергій Павлович – доктор біологічних наук, професор, професор кафедри біології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ПОКАЗНИКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ГЕМОДИНАМІКИ У МЕЛАНХОЛІКІВ

Сучасними дослідженнями в галузі фізіології, патофізіології було виявлено, що ступінь адаптаційно-компенсаторних реакцій організму має тісний функціонально-фізіологічний взаємозв'язок з основними характеристиками нервових процесів (сила, гальмування та збудження, урівноваженість та не урівноваженість), а також з типами вищої нервової діяльності [2; 6; 7]. З'ясовано, що кількісні та якісні характеристики периферійної крові в тому числі біохімічні та імунологічні показники, які є складовими характеристиками гомеостазу, під впливом стрес-факторів різної сили та генезису змінювалися та корелювали з типом вищої нервової діяльності. Так виявлено, що кількісні характеристики еритроцитів в периферійній крові та вміст гемоглобіну в них мав кореляційний зв'язок з показниками сили нервових процесів та їх лабільності, що характеризують тип вищої нервової діяльності [2; 6; 7]. Під впливом стрес-факторів у представників сильного та врівноваженого типу ВНД, сильного врівноваженого інертного типу ВНД кількість еритроцитів в периферійній крові зменшувалась на 5 %, а у представників сильного не врівноваженого типу ВНД зменшувалась на 6 %, у представників слабого типу ВНД – на 7 %. Така сама закономірність спостерігалась в змінах концентрації гемоглобіну в периферійній крові. Отримані результати вказують на виражений процес еритроцитопоезу у представників сильного та врівноваженого типу ВНД [2].

Все вище викладене дозволяє припустити, що тип ВНД впливає не лише на зміни показників периферійної крові а й на інші функціонально-фізіологічні характеристики організму.

Таким чином, метою нашого дослідження є з'ясувати особливості центральної гемодинаміки у меланхоліків (слабкий тип ВНД).

В дослідженні візріла група волонтерів 44 особи (чоловічої та жіночої статі 51 % та 49 % відповідно), віком $21,5 \pm 1,2$ рік. Всі волонтери дали письмову згоду на участь в дослідженні.

Тип вищої нервової діяльності (ВНД) визначали за допомогою тестового-опитувальника [5; 6]. Центральну гемодинаміку характеризували наступні показники систолічний та діастолічний артеріальний тиск (САр. тиск та ДАр тиск), частоту серцевих скорочень (ЧСС), пульсовий тиск (ПТ), середній артеріальний

тиск, систолічний об'єм крові (СОК), хвилинний об'єм крові (ХОК), середня тривалість серцевого циклу, секундний об'єм крові, коефіцієнт економічності, Індекс Робінсона (ІР), Індекс Кердо (ІК) [3].

Координацію дослідження здійснювалось кафедрою біології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Статистичну обробку матеріалу здійснювали з допомогою програми Microsoft Excel.

Робота виконувалась у відповідності до біоетичних норм з дотриманням відповідних принципів Гельсінської декларації прав людини, Конвенції ради Європи про права людини і біомедицини та відповідних законів України [1; 4].

Згідно отриманих результатів СОК, ХОК, секундний об'єм крові, коефіцієнт економічності у меланхоліків мали достовірну відмінність в порівнянні з референтними значеннями і були більші на 16,2 %, 50 %, 50 %, 81 % відповідно. Всі інші показники які досліджувалися не мали достовірної різниці від референтних величин. Значення ІК становило -3,9 що вказує на значну активацію парасимпатичної частини вегетативної нервової системи та переваження аеробних процесів в організмі над анаеробними.

Таким чином у меланхоліків СОК, ХОК, секундний об'єм крові, коефіцієнт економічності кровообігу вказують на фізіологічне навантаження на серцевий м'яз, але одночасно виявлено компенсаторні реакції це активація парасимпатичної регуляції та переваження аеробних процесів в організмі.

Список використаних джерел

1. Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження». [Інтернет]. Документ 990_005, редакція від 01.10.2008. Доступно на: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005. (дата звернення 05.11.2024).

2. Григор'єв В. Гематологічні показники собак з різними типами вищої нервової діяльності за короткотривалої харчової депривації. / Григор'єв В., Кориневська Т., Паневник І., Данчук О., Карповський В., Трач В. // Agrarian Bulletin of the Black Sea Littoral. – 2022, - Issue 102-103. – с. 118-122. DOI: 10.37000/abbsl.2022.102.20

3. Жарінова О. Функціональна діагностика /за редакцією О. Жарінова, Ю. Іваніва, В. Куця. – Київ, «Четверта хвиля», 2021. – 784 с.

4. Загальна декларація про біоетику та права людини. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури: відділ етики науки і технології: сектор соціальних і гуманітарних наук [Інтернет]. 2005 жов. 19; 12 с. Доступно на: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001461/146180r.pdf>. (дата звернення 05.11.2024)

5. Іонов І. А. Фізіологія вищої нервової діяльності (ВНД): навчальний посібник / І. А. Іонов, Т. Є. Комісова, А. В. Мамотенко, С.О. Шаповалов, Сукач О. М., Теремецька Н.Ф., Катеринич О. О. – Х. : ФОП Петров В.В., 2017. – 143 с.

6. Нейробиологія розвитку та навчання: навчальний посібник / А. А. Ковальова, О.В. Ковальова, О.В. Ковальова, О.М. Бурка, О.А. Присяжнюк. – Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. – 325 с.

7. Черепніна А., Карповський В., Постой Р., Василів А., Данчук О. Обмін білка в організмі свиней з різними параметрами нервової системи (огляд). Agrarian Bulletin of the Black Sea Littoral. – 2020, – Issue 97. – с.79-93. DOI: 10.37000/abbsl.2020.97.10.

Литовченко Іван Володимирович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, I курс, спеціальність 091 Біологія та біохімія.

Мхітарян Лаура Сократівна – доктор медичних наук, професор, професорка кафедри біології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ПРОГНОСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ГОМОЦИСТЕЇНУ У ПАЦІЄНТІВ, ЩО МАЮТЬ ЗАХВОРЮВАННЯ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЇХ ПЕРЕБІГ

Метою дослідження став аналіз бібліометричних даних, фахової літератури щодо впливу гіпергомоцистеїнемії на розвиток серцево-судинної патології, її прогностичне значення.

Гомоцистеїн є метаболітом однієї з незамінних для людського організму амінокислот - метіоніну та гомологом амінокислоти цистеїну. Будучи проміжним метаболітом, гомоцистеїн має схильність до накопичення у осіб з недостатністю надходження кофакторів його подальшого метаболізму - вітамінів В₉ та В₁₂ [1]. Накопичення гомоцистеїну – гіпергомоцистеїнемія - є мало дослідженим фактором розвитку серцево-судинних захворювань.

Дослідження ролі гіпергомоцистеїнемії отримали поштовх наприкінці ХХ - початку ХХІ століть, в результаті досліджень з пошуку першопричин розвитку генералізованого атеросклерозу судин. Так, було доведено, що надлишки гомоцистеїну за умови відсутності подальших шляхів метаболізму накопичуються в ендотелії судин та ушкоджують судинну стінку, призводячи до активації моноцитів, проліферації гладком'язових клітин, розвитку оксидативного стресу та пришвидшують розвиток атеросклерозу [2;7]. Відомо також про кореляцію рівнів гомоцистеїну та стадій серцевої недостатності. Дослідження спрямовані на виявлення прямої кореляції підтвердили наявність зв'язку між рівнями гомоцистеїну та рівнів натрійуретичного пептиду, класів серцевої недостатності за NYHA та швидкості ремоделювання міокарду. Розподіл пацієнтів на групи з подальшим спостереженням показав, що пацієнти, що мають вищий рівень гомоцистеїну, мають

вищі рівні смертності, меншу толерантність до фізичних навантажень та самообслуговування, а також, зазвичай, мають вищий функціональний клас. [2, 5].

Спостереження за особами з наявністю мутантного гену MTHFR 677T, який відповідає за метаболізм метіоніну, виявили підвищений ризик гострої ішемії через надлишок гомоцистеїну [3].

Дослідження, спрямовані на визначення кореляції рівнів гомоцистеїну та натрійуретичного пептиду – основного маркера серцевої недостатності - також підтвердили прямий зв'язок, що свідчить про наростання серцево-судинної недостатності, дисфункції лівого шлуночка та загальної гіпоксії на фоні підвищення рівня гомоцистеїну [4, 5].

Вітчизняні дослідження ролі гіпергомоцистеїнемії шляхом моделювання гострої та хронічної гіпергомоцистеїнемії, а також механізмів її запобігання у щурів довели роль гомоцистеїну в ураженні судин очей, нирок та міокарда, а вітамінотерапія підтвердила свою попереджувальну функцію. Індукування штучної гіпергомоцистеїнемії у щурів шляхом введення гомоцистеїну з подальшим дослідженням препаратів тварин показало, що незалежно від гостроти процесу, ураження судинного апарату органів-мішеней є неминучим. Вітамінотерапія (В₆, В₉, В₁₂) мала коригуючий характер та покращувала стан тварин у групах гіпергомоцистеїнемії [8]. Дослідження базувалося на The Hordaland Study – фундаментальному дослідженні, яке намагалося виявити зв'язки між рівнями гомоцистеїну, ураженням коронарних артерій та серцевою недостатністю. І хоч дослідження й не показало кореляції між ступенем ураження коронарних артерій атеросклеротичними бляшками, проте змогло показати залежність між рівнями гомоцистеїну плазми та прогнозованою смертністю, серцевою недостатністю та функціональним зниженням [6].

Хоча попередні дослідження й показали залежність між рівнями гомоцистеїну та судинним ураженням, прогностичне значення даного показника потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Perła-Kaján J, Twardowski T, Jakubowski H. Mechanisms of homocysteine toxicity in humans. // *Amino Acids*. – 2007. – Т. 32, №4. – С. 561–572. – PMID: 17285228. – doi: 10.1007/s00726-006-0432-9.
2. Tao Huang; Gaofeng Yuan; Zhiguo Zhang; Zuquan Zou; Duo Li. Cardiovascular pathogenesis in hyperhomocysteinemia. // *Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition*. – 2008. – Т. 17, №1. – С. 8–16.
3. Simon Cronin; Karen L Furie; Peter J Kelly. Dose-related association of MTHFR 677T allele with risk of ischemic stroke: evidence from a cumulative meta-analysis. // *Stroke*. – 2005. – Т. 36, №7. – С. 1581–1587. – DOI: 10.1161/01.STR.0000169946.31639.af.
4. Wolfgang Herrmann; Rima Obeid. Homocysteine: a biomarker in neurodegenerative diseases. // *Clinical Chemistry and Laboratory Medicine*. – 2011. – Т. 49, №3. – С. 435–441. – doi: 10.1515/CCLM.2011.084.

5. Nake Jin; Lei Huang; Jun Hong; Xuechen Zhao; Yujiao Chen; Jianan Hu; Xin Cong; Yuquan Xie; Jun Pu. Elevated homocysteine levels in patients with heart failure: A systematic review and meta-analysis. // *Medicine (Baltimore)*. – 2021. – Т. 100, №33. – e26875. – doi: 10.1097/MD.00000000000026875.

6. O. Nygård; S. E. Vollset; H. Refsum; I. Stensvold; A. Tverdal; J. E. Nordrehaug; M. Ueland; G. Kvale. Total plasma homocysteine and cardiovascular risk profile. The Hordaland Homocysteine Study. // *JAMA*. – 1995. – Т. 274, №19. – С. 1526–1533. – doi: 10.1001/jama.1995.03530190040032.

7. Guieu R, Ruf J, Mottola G. Hyperhomocysteinemia and cardiovascular diseases. // *Annales de Biologie Clinique (Paris)*. – 2022. – Т. 80, №1. – С. 7–14. – PMID: 35129442. – doi: 10.1684/abc.2021.1694.

8. Андрушко І.І., Остапчук О.І., Пентюк О.О. Потенціювання проатерогенних змін у серцево-судинній системі щурів за умов поєднання гіперхолестеринемії з гіпергомоцистеїнемією. Комбінована терапія симвастатином та вітамінно-мінеральним комплексом. // *Вісник Вінницького національного медичного університету*. – 2009. Вип. 2/2 Ст. 402-407. УДК: 612.015:616.15:577.16:577.16-08:612.392.6-08.001.5

Манжай Юлія Анатоліївна – здобувачка третього (освітньо-наукового рівня) вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, II курс, спеціальність 091 Біологія та біохімія

Шейко Віталій Ілліч – доктор біологічних наук, професор, професор кафедри біології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ВПЛИВ АФЛУБІНУ НА ПОКАЗНИКИ КЛІТИННОЇ ЛАНКИ СИСТЕМНОГО ІМУНІТЕТУ НА ФОНІ РЕГУЛЯРНИХ ЗАНЯТЬ ІГРОВИМИ ВИДАМИ СПОРТУ

В світі сучасного спорту високих досягнень дуже гостро поставлене питання щодо максимального вдосконалення всіх етапів тренувального процесу під час підготовки. Результати досліджень, які вже були проведені на територіях нашої країни та закордоном доводять що зміна спортивних результатів в негативному напрямку та порушення здоров'я напрямку пов'язані з дефектами в неспецифічній резистентності та імунному захисті [1; 2; 3; 5]. Поруч з тим при гармонійному функціонуванні імунної системи організму гарантована оптимальна робота інших органів і систем. Будь яке порушення даної рівноваги неминуче відбивається на імунному статусі спортсменів. При надмірних фізичних тренувальних навантаженнях та навантаженнях пов'язаних безпосередньо під час змагань у спортсменів можуть утворюватися імунодефіцитні та аутоагресивні стани. Під час фізичних тренувань організм піддається довгостроковому впливу подразників та наванта-

жень що в свою чергу перевищує пороги реагування організму та призводить до преморбідних станів, різноманітного виду порушень, а також загального виснаження. Фізичні навантаження які отримують спортсмени під час тренувального процесу виступають стрес-фактором, що викликає фізіологічні та функціональні порушення в діяльності регуляторних системах, які підтримують гомеостаз організму [1; 2; 5; 6; 7; 14].

Мета дослідження: з'ясувати вплив препарату-адаптогена «Афлубін» на показники клітинної ланки системного імунітету у спортсменів ігрових видів спорту.

У дослідженні брали участь волонтери загальною кількістю 75 осіб (всі волонтери чоловічої статі у віці 16–19 років), які були розділені на дві групи. Першу групу склали практично здорові нетреновані особи (50 осіб); другу склали 25 спортсменів різного рівня підготовки ігрових видів спорту. Дослідження проводилися загальноприйнятими імунологічними методами [10]. Досліджувалися наступні показники: кількість лейкоцитів у периферійній крові, лейкоцитарна формула, відносна та абсолютна кількості нейтрофілів, моноцитів, лімфоцитів, Т-лімфоцитів всіх популяцій і В-лімфоцитів за методикою моноклональних антитіл до специфічних рецепторів (CD3+, CD22+, CD4+, CD8+). Препарат «Афлубін» профілактично приймали на протязі трьох тижнів до пікових навантажень або змагань. Батьки всіх волонтерів та самі волонтери давали письмову згоду на участь в науковому дослідженні. Робота проводилася відповідно до нормативних вимог з біоетики, які діють в Україні та Польщі [9; 11; 12; 13].

За результатами проведених досліджень у спортсменів ігрових видів спорту виявлено достовірне зменшення абсолютної кількості лімфоцитів за рахунок достовірного зменшення CD3+. Загальна кількість лейкоцитів була меншою в порівнянні з контрольними значеннями на 3,5 %. Абсолютна кількість лімфоцитів у спортсменів перед вживанням «Афлубіну» була меншою на 36 % в порівнянні з контрольними величинами. Зменшення загальної кількості лімфоцитів у спортсменів відбулося за рахунок зменшення абсолютної кількості лімфоцитів з мембранними маркерами CD3+, CD22+, CD16+ на 45,2 %, 3,4 %, 16,7 % відповідно. Зменшення популяції лімфоцитів у спортсменів в периферійній крові з мембранним маркером відбулося за рахунок популяції лімфоцитів з мембранними маркерами CD4+, CD8+ на 41 %, 36,8 % відповідно в порівнянні з контрольними значеннями. Співвідношення кількості клітин з мембранними маркерами CD4+, CD8+ в другій групі волонтерів до прийому препарату «Афлубіну» знаходилося в межах норми та не мало достовірної різниці в порівнянні з контрольними значеннями. Такий результат вказує на нормальну імунорегуляцію імунокомпетентних клітин у спортсменів ігрових видів спорту. Абсолютна кількість CD16+ у спортсменів не мала достовірних відмінностей в порівнянні з контролем.

Вживання препарату «Афлубін» спортсменами ігрових видів спорту протягом місяця викликало достовірні зміни в показниках клітинної ланки системного імунітету в порівнянні з вихідними величинами.

Список використаних джерел

1. Стан імунологічних та біохімічних показників крові на тлі фізичних навантажень / В. І. Шейко, Д. І. Анісов // «Природничі науки: проекти, дослідження, перспективи : зб. тез Міжнар. наук.-практ. інтернет конф. (Миргород 20 жов. 2022 р.) / укл. Мацай Н. Ю. – Миргород, 2022 - С. 26..
2. Безугла В. В., Гуніна Л. М., Віннічук Ю. Д., Клапчук В. В. Вплив препарату кардонат на показники біохімічного та гормонального гомеостазу спортсменів з кардіоміопатією хронічного фізичного перенапруження. Східноукраїнський медичний журнал. 2019. Т. 7, № 2. С. 145–148.
3. Вплив «Назоферону» на системний імунітет спортсменів / В. І. Шейко, Т. І. Згоба // зб. тез XIX Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання біології та медицини» (Лубни, 02 черв. 2023) / уклад. О.О. Виноградов, О. Д. Боярчук - Лубни, 2023. - С. 51-53.
4. Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження». Документ 990_005, редакція від 01.10.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005. (дата звернення 20.09.2023).
5. Головащенко Р. В., Кузьменко М. В., Гуніна Л. М., Носач О. В. Корекція параметрів гематологічного гомеостазу при фізичних навантаженнях за допомогою фармакологічних засобів з енергетичною спрямованістю дії. Український журнал медицини, біології і спорту. 2019. Т. 4. Вип. 6 (22). С. 377–384.
6. Гуніна Л. М. Бронхіальна астма фізичного напруження: проблема профілактики та вимоги WADA. Наука в олімпійському спорті. 2016. № 2. С. 51–56.
7. Гуніна Л. М., Шейко В. І., Головащенко Р. В., Сладкевич В. К., Серветник А. В. Деякі аспекти механізмів виникнення та корекції функціональної анемії спортсменів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. 2015. 129 (1). С. 68–73.
8. Загальна декларація про біоетику та права людини. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури: відділ етики науки і технології: сектор соціальних і гуманітарних наук. 2005 жов 19; 12 с. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001461/146180r.pdf>. (дата звернення 20.09.2023).
9. Інструкція для медичного застосування препарату «Афлубін» <https://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=6584>.
10. Клінічна лабораторна діагностика. Лаповець Л. Є., Лебедь Г. Б., Ястремська О. О. та ін.; за ред. Лаповець Л. Є. 2-е вид. стер. «Медицина», 2021. 472с.
11. Наказ МОЗ Польщі від 30 березня 2023 р. що регламентує клінічні дослідження г. <https://pacjentwbadaniach.abm.gov.pl/pwb/regulacje-prawne-ietyczne/aktualne-akty-prawne/ustawa-o-badaniach-klinicznych/2040,Ustawa-obadaniachklinicznych.html#:~:text=,prowadzony%20przez%20Rzecznika%20Praw%20Pacjent%C3%B3w> (дата звернення 20.09.2023).

12. Наказ МФ Польщі від 23 грудня 2020 р. від 09.03.2023 р. про обов'язкове страхування цивільної відповідальності дослідника і спонсора URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230000605> (дата звернення 20.09.2023).

13. Устава Сейму від 10.05.2018 р. про охорону персональних даних. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001000/T/D20181000L.pdf> (дата звернення 20.09.2023).

14. Шейко В. І. Вплив назоферону на системний імунітет при фізичних навантаженнях. *The scientific heritage* – 2023 - Т.1. Вип. 114 - С. 9-12.

Переходько Костянтин Миколайович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, III курс, спеціальність 091 Біологія та біохімія

Шейко Віталій Ілліч – доктор біологічних наук, професор, професор кафедри біології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ДЕЯКІ ПОКАЗНИКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ГЕМОДИНАМІКИ НА ТЛІ НАБУТОЇ КОРОТКОЗОРОСТІ СЕРЕДНЬОГО СТУПЕНЯ

Вступ. За прогнозами ВООЗ та ООН, до 2050 року короткозорість матимуть до 5 мільярдів людей – майже половина населення планети, а частка високого ступеня міопії зросте до 9,8% [1]. Її поширення зумовлене збільшенням зорового навантаження через комп'ютери, смартфони та інтенсивне навчання, що призводить до розвитку набутої міопії [2–3].

Центральна гемодинаміка є важливим показником загального стану здоров'я. Вона відображає здатність серцево-судинної системи адаптуватися до фізичних, емоційних чи патологічних навантажень [4–5]. Порушення таких параметрів, як артеріальний тиск, серцевий викид і судинний тонус, можуть призводити до недостатнього кровопостачання ока, зокрема сітківки та судинної оболонки. Це сприяє гіпоксії, метаболічним змінам і ремоделюванню склери – ключовим механізмам прогресування міопії [6]. Тому моніторинг гемодинамічних показників важливий для профілактики та сповільнення розвитку короткозорості середнього ступеня.

Мета дослідження. Вивчення показників центральної гемодинаміки у осіб з набутою короткозорістю середнього ступеня.

Матеріали та методи дослідження. У дослідженні взяли участь 85 добровольців (чоловіки та жінки віком 18–35 років). Учасників поділили на дві групи: контрольну (41 особа без міопії) та основну (44 особи з набутою короткозорістю різного ступеня). У 2022–2023 роках усі пройшли щорічний медичний огляд у 7-й амбулаторії сімейної медицини м. Дніпро.

Діагноз та ступінь короткозорості встановлювали офтальмолог під час щорічного огляду. Усі учасники надали письмову й усну згоду.

Критерії включення: 18–35 років, міопія середнього ступеня.

Критерії виключення: вроджена міопія, інші очні патології, хронічні захворювання.

Серцево-судинну систему оцінювали за ЧСС, САТ, ДАТ, ПТ, СОК і ХОК. Дані збирали у спокої (20:00–22:00) за допомогою тонометра PARAMED Expert-X. $\text{ХОК} = \text{СОК} \times \text{ЧСС}$, де $\text{СОК} = 100 + 0,5\text{ПТ} - 0,6\text{ДАТ} - 0,6 \times \text{вік}$ [7].

Вегетативний стан оцінювали за індексом Кердо: $\text{ІК} = (1 - \text{ДАТ}/\text{ЧСС}) \times 100$ [8].

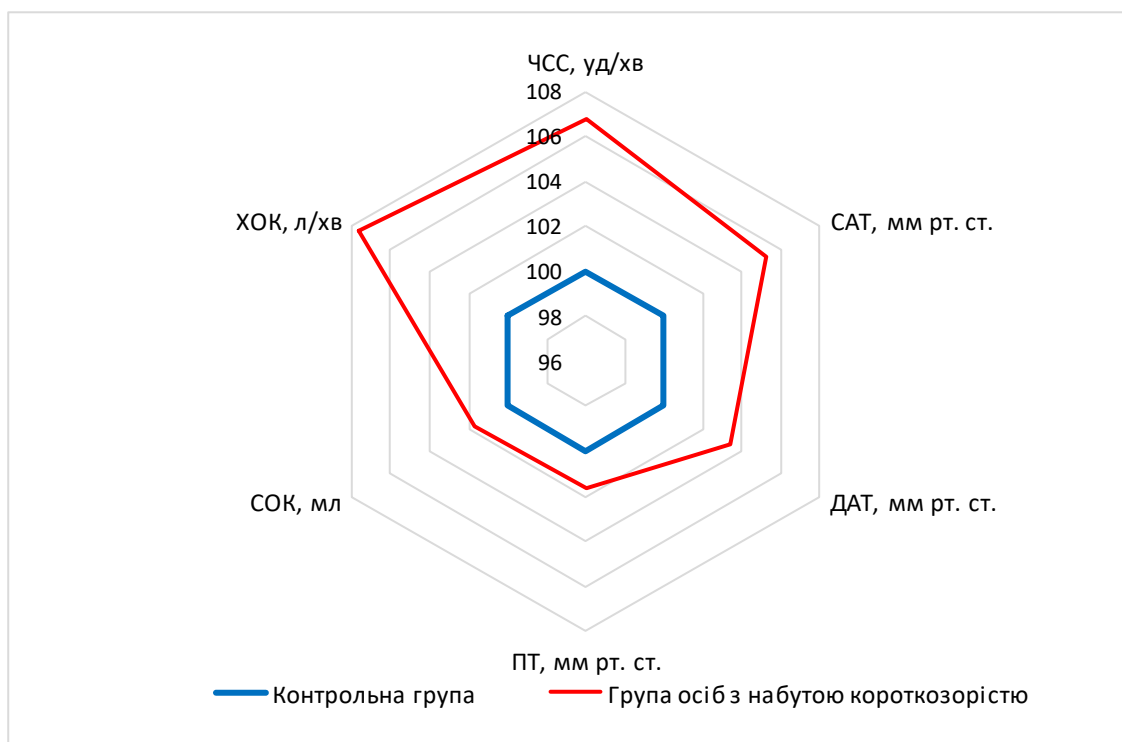
Статистику обробляли у Excel 2016 з використанням критерію Стьюдента, достовірність – при $p < 0,05$.

Дослідження координувала кафедра біології ННУ ім. М. В. Гоголя та проводили відповідно до міжнародних етичних норм [9,10].

Результати дослідження. Центральна гемодинаміка є важливим показником загального стану організму. Оскільки набута міопія середнього ступеня має адаптаційний характер, доцільно оцінювати її вплив на серцево-судинну систему. Дані наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники центральної гемодинаміки у контрольній групі та групи осіб з набутою короткозорістю ($M \pm m$)

*Примітка: * – різниця показників вірогідна ($p < 0,05$)*

Аналіз абсолютних показників ЧСС, ДАТ, пульсового тиску та ХОК виявив їхню тенденцію до підвищення у осіб із короткозорістю порівняно з контрольною групою. Частота серцевих скорочень у короткозорих осіб перевищувала показники

контрольної групи на 6,75%. Діастолічний артеріальний тиск у цих осіб був на 3,43% вищим порівняно з контрольною групою. При цьому абсолютні показники пульсового тиску практично не змінювалися, оскільки їхня різниця становила лише 1,60%.

Систолічний артеріальний тиск у осіб із короткозорістю був достовірно вищим на 5,21% порівняно з контрольною групою, що свідчить про підвищене функціональне навантаження на серце. Систолічний об'єм крові у осіб із набутою короткозорістю перевищував аналогічні показники контрольної групи на 1,74%. Хвилинний об'єм крові в осіб із короткозорістю був на 7,62% більшим, що переважно обумовлено збільшенням частоти серцевих скорочень. Водночас, тенденції до зниження систолічного об'єму крові не спостерігалось, а його вплив на зміну хвилинного об'єму крові залишався мінімальним.

Обговорення отриманих результатів. У осіб із набутою короткозорістю спостерігалось підвищення ЧСС (на 6,75%), САТ (на 5,21%), ДАТ (на 3,43%) і ХОК (на 7,62%) порівняно з контрольною групою, що свідчить про зростання функціонального навантаження на серцево-судинну систему. СОК зріс незначно (на 1,74%), а ПТ майже не змінився (1,60%). Підвищення ЧСС і ХОК пов'язане з активацією симпатичної нервової системи як елементом адаптації. Індекс Кердо також свідчив про перевагу симпатичної регуляції в групі міопіків ($0,97 \pm 1,5$ проти $-2,2 \pm 1,3$ у контролі). Ці зміни вказують на участь ВНС у системній адаптації до функціонального навантаження, зумовленого короткозорістю, та можуть супроводжуватися імунними та метаболічними зрушеннями.

Висновки. Набута короткозорість середнього ступеня асоціюється з активацією симпатичної нервової системи, що проявляється підвищенням ЧСС, САТ і ХОК. Незмінність пульсового тиску та СОК вказує на компенсацію серцевого викиду. Позитивний зсув індексу Кердо підтверджує дисбаланс ВНС, що може впливати на зорову функцію та свідчить про системний характер змін. Виявлені гемодинамічні відхилення свідчать про функціональне навантаження на серцево-судинну систему й участь адаптаційних механізмів. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення довготривалих наслідків таких змін і розробку підходів до корекції вегетативного дисбалансу з метою профілактики супутніх патологій.

Особистий внесок авторів. Переходько К.М.: збір матеріалу, узагальнення даних, статистична обробка, написання статті; Шейко В.І.: концепція і дизайн, загальне керівництво та редагування статті.

Список використаних джерел:

1. Holden BA, Fricke TR, Wilson DA, Jong M, Naidoo KS, Sankaridurg P, Wong TY, Naduvilath TJ, Resnikoff S. Global prevalence of myopia and high myopia and temporal trends from 2000 through 2050. *Ophthalmology*. 2016 May;123(5):1036-42. doi:10.1016/j.ophtha.2016.01.006.

2. Cao K, Wan Y, Yusufu M, Wang N. Significance of outdoor time for myopia prevention: a systematic review and meta-analysis based on randomized controlled trials. *Ophthalmic Research*. 2020 Mar;63(2):97-105. doi: 10.1159/000501937.

3. Lingham G, Mackey DA, Lucas R, Yazar S. How does spending time outdoors protect against myopia? A review. *British Journal of Ophthalmology*. 2020 May;104(5):593-599. doi: 10.1136/bjophthalmol-2019-314675.
4. Shevchuk TYa, Sokol AP, Katiukha SM. Stan tsentralnoi hemodynamiky u sportyveniv z riznymy vydamy sportyvnoi spetsializatsii [The state of central hemodynamics in athletes with different types of sports specialization]. *Naukovyi visnyk VNU imeni Lesi Ukrainky*. 2012;19(244):118-123. (Ukrainian).
5. Khramenko NI, Konovalova NV, Guzun OV. Regional and central hemodynamics in ischemic optic neuropathy. *J.ophthalmol*. 2018; (3):3-9. doi: 10.31288/oftalmolzh2018339.
6. Guzun OV, Konovalova NV. Клінічні особливості профілактики ускладнень та перебігу міопії під впливом комбінованого методу лікування: фотобіомодуляції та тривалої (6 місяців) нутрієнтної терапії. January 2023 *Archive of Ukrainian Ophthalmology* 10(3):53-60. DOI:10.22141/2309-8147.10.3.2022.307.
7. Zharinov OY, Ivanov YuA, Kuts VO. Funktsionalna diahnostryka [Functional diagnostics]. Kyiv; 2021. 784 p. (Ukrainian).
8. Sokruta VM. Fizychna, reabilitatsiina ta sportyvna medytsyna [Physical, rehabilitation, and sports medicine]. Kramatorsk; 2019. p. 112. (Ukrainian).
9. Declaration of Helsinki of the World Medical Association "Ethical principles of medical research with the participation of a person as an object of research". 2008. Document 990_005, edition dated 10.01.2008. [Internet]. Available from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005.
10. General Declaration on Bioethics and Human Rights. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: Science and Technology Ethics Division: Social Sciences and Humanities Sector. [Internet]. 2005. Available from: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001461/146180r.pdf>.
11. Ivasenko AYU. Pokaznyky lipidnoho obminu u osib z nabutoiu korotkozoristiu [Indicators of lipid metabolism in individuals with acquired myopia]. *Acta Carpathica*. 2023; 2(40):44-50. doi: 10.32782/2450-8640.2023.2.5. (Ukrainian).
12. Kolesnyk YuI, Sheiko VI. Zminy pokaznykiv humoralnoho imunitetu v umovakh korotkozorosti nabutoi formy riznoho stupeniu [Changes in humoral immunity parameters in acquired myopia of varying degrees]. *Visnyk problem biolohii i medytsyny*. 2018; 4(2):383-386. doi: 10.29254/2077-4214-2018-4-2-147-383-386. (Ukrainian).
13. Kolesnyk Yu, Sheiko V, Dereka T. Comparison of Indicators of cellular and humoral immunity in acquired

Sutormin Denys Oleksandrovych¹ – a student of the third (educational-scientific) level of higher education at Nizhyn Mykola Gogol State University, II year, specialty 091 Biology and Biochemistry

Kaznacheiev Danylo Andriyovych^{1,2} – a student of the third (educational-scientific) level of higher education at Nizhyn Mykola Gogol State University, II year, specialty 091 Biology and Biochemistry

Sheiko Vitalii Illiich¹ – Doctor of Biological Sciences, Professor at Nizhyn Mykola Gogol State University

Dychko Olena Anatoliivna² – Candidate of Biological Sciences, Associate Professor at Donbas State Pedagogical University

AUTONOMIC NERVOUS SYSTEM AND IT'S INFLUENCE ON SALIVA MICROCRYSTALLISATION IN THE PROCESS OF ADAPTATION TO PHYSICAL ACTIVITY

To date, significant efforts have been dedicated to developing a new generation of saliva analysis strategies due to the simplicity of collection, its non-invasiveness, and cost-effectiveness in biomedical research, personalized medicine, and health monitoring, for assessing levels of various disease biomarkers, drug development, and studying pharmacokinetic aspects and the prevention of future diseases [1; 2].

Unstimulated mixed saliva (saliva) is a valuable material for understanding physiological and pathophysiological processes, as biomolecules from blood are transported into saliva through ultrafiltration and diffusion, reflecting the state of the organism, the impact of physical exertion, and mirroring systemic health. By analyzing saliva components, the term "salivomics" emerged in the early 2000s, reflecting the rapid and comprehensive implementation of saliva research and encompassing: proteomics (proteins), genomics (DNA), metabolomics (metabolite profiles), immunomics (immune components), microbiomics (microbial populations), and transcriptomics (RNA) [3; 4; 5; 6].

In sports medicine, saliva research is an ideal fluid for monitoring athletic performance, assessing stress responses to physical exertion, developing strategies for restoring the physiological reserves of the body, immune activation, and oxidative stress accordingly [7]. Physical activity, in both cyclical and acyclical sports, affects the main characteristics of saliva, such as consistency, flow, pH, buffering capacity, and concentration of organic and electrolyte components [8].

The autonomic nervous system regulates the qualitative and quantitative composition of saliva. The sympathetic part is activated during physical exertion, leading to changes in salivation: secretion of small volumes of saliva, alteration of protein composition, reabsorption, and secretion of electrolytes in secretory cells, modifying the ionic concentration of saliva. Na^+ , Ca^{2+} , Cl^- , HCO_3^- , and proteins (S-type cystatins, cystatin C, α -amylases, lysozyme, MUC5B, etc.) increase as a result of physical exertion, while the concentration of K^+ remains relatively unchanged. Cortisol levels in saliva and serum linearly increase depending on the intensity of physical exercise. The activity of the

parasympathetic part of the autonomic nervous system dominates at rest. During physical exercise in adults, a significant decrease in parasympathetic tone and a marked increase in sympathetic nervous system activation is observed both during and up to an hour after training. Recovery after physical exertion is accompanied by a gradual increase in parasympathetic activity while sympathetic activity decreases to baseline resting levels [8; 9; 10].

Lactate serves as an indicator of training performance and intensity, as it accumulates during anaerobic respiration when the rate of lactate production exceeds the rate of removal. An increase in saliva lactate induced by physical exertion is reproducible and independent of the decrease in saliva flow rate after physical exertion, correlating closely with blood plasma levels. 3-methylhistidine and taurine indicate physiological load on skeletal muscles and muscle catabolism (taurine has a direct correlation with the distance traveled). Performance after standardized training, which is associated with increased energy demand, includes metabolites such as creatine, inositol, glucose, citrate, and lactate [11].

Under the influence of the autonomic system against the background of chronic (prolonged) stress due to functional dominance of the sympathetic branch over the parasympathetic and changes in the electrolyte properties of saliva, there is an impact on the microcrystallization potential of saliva, provoking microcrystallization and structural changes in crystalline aggregates. In chronic stress, there is a change in the ratio of electrolyte and fractional components, resulting in changes in the architecture of microcrystals and the pattern of the sample [12; 13].

The interaction of saliva components against varying functional activity of the autonomic nervous system and its components (sympathetic and parasympathetic nervous systems) under physical loads, changes in microcrystallization architecture, influenced by activation of either the sympathetic or parasympathetic nervous system, opens new horizons for fundamental and applied scientific research, creating a foundation for understanding saliva microcrystallization as one of the markers that determines the degree of physiological changes under the influence of physical exercise of varying intensity. This area of scientific research forms a new direction in clinical and functional diagnostics of various physiological states and pathophysiological processes.

List of References

1. C. Liao, X. Chen, Y. Fu, Salivary analysis: An emerging paradigm for non-invasive healthcare diagnosis and monitoring. *Interdiscip. Med.* 2023. №1:e20230009. DOI:10.1002/INMD.20230009
2. Ferreira J., Jimenez M., Cerqueira A., Rodrigues da Silva J., Souza B., Berard L., Bachi A. L. L., Dame-Teixeira N., Coto N, Heller D. Saliva as a diagnostic tool in soccer: a scoping review. 2024. *PeerJ* 12:e18032 DOI:10.7717/peerj.18032
3. Сутормін Д. О. Мета-аналіз аспектів слиноміки для медико-біологічних досліджень. *Moderní aspekty vědy: LI. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.* 2024. С. 230-242. DOI:10.52058/51-2024

4. Шейко В. І, Сутормін Д. О. Мікрокристалізація слини як маркерний показник фізіологічних та патофізіологічних процесів. Наукові записки. Біологічні науки (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). 2023. № 2. С. 76-83. DOI:10.31654/2786-8478-2023-BN-2-76-83
5. Shah S. Salivaomics: The current scenario. J Oral Maxillofac Pathol. 2018. № 22(3). P. 375-381. DOI: 10.4103/jomfp.JOMFP_171_18.
6. Parraca J. A., Rubio-Zarapuz A., Tornero-Aguilera J. F., Clemente-Suárez V. J., Tomas-Carus P., Costa A.R. Analyzing the Biochemistry of Saliva: Flow, Total Protein, Amylase Enzymatic Activity, and Their Interconnections. International Journal of Molecular Sciences. 2025. № 26(3):1164. DOI:10.3390/ijms26031164
7. Ferlazzo N., Currò M., Saija C., Naccari F., Ientile R., Di Mauro D., Trimarchi F., Caccamo D. Saliva Testing as Noninvasive Way for Monitoring Exercise-Dependent Response in Teenage Elite Water Polo Players: A Cohort Study. Medicine. 2021. №100(46):pe27847 DOI: 10.1097/MD.00000000000027847
8. Meyfarth S. R. S., Abreu M. G. L., Moura P. A. da S., Marques R. V. H., Póvoa H. C. C., Iorio N. L. P. P., Antunes L. A. A., Antunes L. S. Assessment of salivary parameters and oral microbiota in amateur swimmers. Arch Med Deporte. 2024. № 41(3). P. 155-160. DOI:10.18176/archmeddeporte.00169.
9. Ntovas P., Loumprinis N., Maniatakos P., Margaritidi L., Rahiotis C. The Effects of Physical Exercise on Saliva Composition: A Comprehensive Review. Dentistry Journal. 2022. № 10(1):7. DOI:10.3390/dj10010007
10. Chiang J.-K., Lin Y.-C., Hung T.-Y., Kao H.-H., Kao Y.-H. The Impact on Autonomic Nervous System Activity during and Following Exercise in Adults: A Meta-Regression Study and Trial Sequential Analysis. Medicina. 2024. № 60(8):1223 DOI:10.3390/medicina6008122311.
11. Gardner A., Carpenter G., So P.W. Salivary metabolomics: From diagnostic biomarker discovery to investigating biological function. Metabolites. 2020. № 10, P. 1-23. DOI: 10.3390/metabo10020047
12. Ємельянова Н. Ю. Стан ротової рідини пацієнтів, які перебувають в умовах тривалого хронічного стресу. Український терапевтичний журнал 2023, №3. С. 40-46.
13. Шнайдер С. А., Скиба В. Я., Скиба О. В., Бабеня Г. О., Варжапетян С. Д. Стан Тканин порожнини рота в пацієнтів на цукровий діабет 2 типу. Клінічна медицина. 2020. № 25(3). С.153-160.

Черевко Ольга Олександрівна - здобувачка третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
I курс, спеціальність 091 Біологія та біохімія
Кучменко Олена Борисівна – докторка біологічних наук,
професорка, завідувачка кафедри біології
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

МЕТАБОЛІЧНІ ПОРУШЕННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ОБЛІТЕРУЮЧОГО АТЕРОСКЛЕРОЗУ

Облітеруючий атеросклероз є однією з основних причин серцево-судинних захворювань у сучасному світі, і розвиток даного захворювання тісно пов'язаний із порушеннями метаболічних процесів, включаючи дисліпідемію, гіперглікемію, ожиріння та інсулінорезистентність. Метаболічні зміни відіграють ключову роль у розвитку атеросклеротичних уражень судин, тож вивчення даних механізмів є особливо актуальним.

Дисліпідемія є основним фактором розвитку облітеруючого атеросклерозу. Її основними проявами є: підвищення рівні ліпопротеїдів низької щільності (LDL) та знижений рівень ліпопротеїдів високої щільності (HDL). Високий вміст ліпопротеїдів низької щільності (LDL) в крові сприяє накопиченню холестерину на стінках артерій, утворюючи атеросклеротичні бляшки, що звужують просвіт судин і знижують їх еластичність. Ліпопротеїди низької щільності зв'язуються з протеогліканами, окиснюються та спричиняють міграцію до них клітинних елементів із крові – лімфоцитів і моноцитів, які перетворюються на макрофаги. Останні, захоплюючи окислені частки, трансформуються на пінисті клітини, що є основними компонентами атеросклеротичних бляшок [1,3]. Ліпопротеїди високої щільності (HDL) сприяють зв'язуванню та транспортуванню надлишку холестерину з усіх поза печінкових клітин назад до печінки, що зменшує накопичення ліпідів у судинній стінці. Недостатність ліпопротеїдів високої щільності (HDL) асоціюється з прискореним прогресуванням атеросклерозу [2]. Підвищений рівень вільних жирних кислот (FFA) також відіграє важливу роль у розвитку облітеруючого атеросклерозу. Надмірний вміст вільних жирних кислот у крові сприяє інсулінорезистентності, активуючи запальні шляхи через Toll-подібні рецептори (TLR). Це викликає продукцію прозапальних цитокінів (TNF- α , IL-6), які стимулюють запальні реакції в судинах [4]. Високі рівні вільних жирних кислот знижують біосинтез NO в ендотеліальних клітинах, викликаючи судинну дисфункцію.

Гіперглікемія – інше важливе метаболічне порушення, яке має прямий вплив на розвиток атеросклерозу. Хронічно підвищений рівень глюкози в крові сприяє неферментативному глікозилюванню білків, таких як колаген та ламінін, що входять до складу базальної мембрани судин. Це призводить до утворення кінцевих продуктів глікації (AGEs), які змінюють структуру і функції тканин, що призводить до їх пошкодження. [5]. Продукти глікації зв'язуються зі специфічними рецепторами на поверхні клітин, активуючи сигнальні шляхи, що призводить до збільшення продукції прозапальних цитокінів, таких як TNF- α , IL-1 β та IL-6, які в свою чергу

посилюють процеси окислення та утворення атеросклеротичних бляшок [4]. Окрім вищезазначеного, гіперглікемія стимулює утворення реактивних форм кисню (ROS) шляхом активації мітохондріального дихального ланцюга та нікотинамід-аденіндинуклеотид-фосфат (NADPH)-оксидази. Реактивні форми кисню (ROS) ушкоджують ендотелій, сприяючи підвищенню проникності судин і накопиченню ліпопротеїдів [6]. Високий рівень глюкози знижує біодоступність оксиду азоту (NO) через реакцію з реактивними формами кисню (ROS), що викликає ендотеліальну дисфункцію та погіршує судинну релаксацію [7]. Гіперглікемія збільшує активність альдозоредуктази, що перетворює глюкозу на сорбітол (активація поліолового шляху). Накопичення сорбітолу призводить до осмотичного стресу, ушкодження клітин і погіршення антиоксидантного захисту [4,8].

Усі вище перелічені метаболічні порушення призводять до активації низки біохімічних механізмів, що сприяють розвитку облітеруючого атеросклерозу. Одним із головних механізмів є **окислювальний стрес**, що виникає через надмірну продукцію реактивних форм кисню (ROS). Реактивні форми кисню (ROS) викликають пероксидацію ліпідів, що призводить до утворення малонового діальдегіду (MDA) та 4-гідроксінонєналю (4-HNE), які є токсичними для клітин та сприяють їх пошкодженню [3]. Окислені ліпіди можуть взаємодіяти з білками та ДНК, що зумовлює структурні зміни в клітинах судинної стінки і активує запальні механізми, включаючи активацію ядерного фактору каппа В (NF-κB) [9]. Надмірне накопичення реактивних форм кисню (ROS) також сприяє **ендотеліальній дисфункції**, що є ключовим фактором у патогенезі атеросклерозу. Ендотеліальні клітини – основні регулятори судинного тону, але також контролюють проникність судин. При окислювальному стресі знижується рівень оксиду азоту (NO), що порушує вазодилатацію і підвищує судинний тонус. Недостатність NO активує ендотелін-1, що сприяє ще більшому звуженню судин і формуванню атеросклеротичних бляшок. Водночас підвищення рівня асиметричного диметиларгініну (ADMA) інгібує активність NO-синтази, що погіршує підтримання нормального судинного тону [10]. **Запальний процес** -наступний важливий механізм, що сприяє розвитку атеросклерозу. Окислені LDL викликають активацію макрофагів, які вивільняють прозапальні цитокіни, включаючи TNF-α та IL-6. Ці цитокіни, у свою чергу, сприяють підвищенню проникності судин, що дозволяє більшій кількості ліпопротеїдів проникати в стінки судин і спричиняти подальше пошкодження. Макрофаги вивільняють матриксні металопротеїнази (ММР), які руйнують екстрацелюлярний матрикс та призводить до нестабільності атеросклеротичних бляшок, їх руйнування, та в результаті стає основною причиною тромбоутворення [11]. Ще одним важливим механізмом є **порушення енергетичного обміну** в клітинах. Мітохондрії відіграють ключову роль у виробництві енергії в клітинах, однак при метаболічних порушеннях їх функція знижується. Як результат – дефіцит АТФ і збільшення рівня супероксид-аніону, що додатково посилює окислювальний стрес та погіршує клітинну функцію. Зниження функції мітохондрій порушує антиоксидантний захист клітин, що підвищує їх чутливість до запальних та окислювальних пошкоджень [12]. Ще одним механізмом є **порушення енергетичного обміну**, що супроводжується дисфункцією мітохондрій і зниженням продукції АТФ у клітинах ендотелію. Дисфунк-

ція мітохондрій пов'язана з порушенням роботи електрон-транспортного ланцюга та підвищенням утворенням супероксид-аніону. Крім того, зміна експресії PGC-1 α (регулятора біогенезу мітохондрій) порушує адаптаційні механізми клітин до стресу [13,14].

Отже, облітеруючий атеросклероз – це складне захворювання, що виникає внаслідок метаболічних та біохімічних змін, які впливають на стінки судин. Взаємодія між дисліпідемією, гіперглікемією, оксидативним стресом та запальними реакціями відіграє важливу роль у його розвитку. Порушення клітинного метаболізму та енергетичного обміну веде до дисфункції ендотелію, формування атеросклеротичних бляшок та зростання ризику ускладнень. Сучасні підходи до діагностики й лікування спрямовані на раннє виявлення патологічних змін і корекцію метаболічних процесів для зменшення ризику прогресування хвороби. Подальші дослідження в цій сфері необхідні для створення нових ефективних методів профілактики й терапії, що дозволить зменшити частоту серцево-судинних ускладнень і поліпшити якість життя пацієнтів.

Список використаних джерел

1. Goldstein JL, Brown MS. Atherosclerosis: The LDL pathway. *Nature Reviews Cardiology*, 2020.
2. Gotto AM. High-density lipoprotein cholesterol and cardiovascular risk. *Circulation*, 2014.
3. Steinberg D. Oxidative modification of LDL and atherosclerosis. *Journal of Biological Chemistry*, 2009.
4. Giacco F, Brownlee M. Oxidative stress and diabetic complications. *Circulation Research*, 2010.
5. Brownlee M. Biochemistry and molecular cell biology of diabetic complications. *Nature*, 2001.
6. Nishikawa T, Edelstein D, Brownlee M. The missing link: A single unifying mechanism for diabetic complications. *Diabetologia*, 2000.
7. Ceriello A. Oxidative stress and diabetes-associated complications. *Endocrine Practice*, 2012.
8. Brownlee M. Biochemistry and molecular cell biology of diabetic complications. *Nature*, 2001.
9. Harrison D, et al. Oxidative stress and endothelial dysfunction in cardiovascular disease. *Circulation Research*, 2011.
10. Cooke JP, Dzau VJ. Role of endothelial dysfunction in atherosclerosis. *Circulation*, 1997.
11. Hansson GK. Inflammation, atherosclerosis, and coronary artery disease. *New England Journal of Medicine*, 2005.
12. Murphy MP. Mitochondrial dysfunction in cardiovascular disease. *Annual Review of Physiology*, 2009.
13. Schriener SE, et al. Mitochondrial dysfunction in atherosclerosis. *Trends in Cardiovascular Medicine*, 2013.
14. Youle RJ, van der Bliek AM. Mitochondrial fission, fusion, and stress. *Science*, 2012.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА ПРАВА

Піштя Андрій Ярославович – здобувач третього

(освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Ніжинського державного університету імені

Миколи Гоголя, III курс, спеціальність 032 історія та археологія

Бойко Олександр Дмитрович – доктор політичних наук,

Професор, професор кафедри історії України

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИНУЛИ НА ДИНАМІКУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПЕРЕБУДОВИ

На початку 80-х років XX століття стало очевидно, що діюча соціально-економічна, політична, ідеологічна система у СРСР не була придатною до традиційних радянських важелів управління (посилення дисципліни, централізму тощо). За цих обставин очевидно були потрібні радикальні та концептуальні реформи, так як криза вразила всі сфери життя суспільства. Партійно-державна номенклатура вже не могла як завжди сховати проблеми чи просто змусити замовкнути суспільство, оскільки проблеми були настільки серйозними, що простого рішення знайти не можна було. Потрібно було ставити складні запитання і давати на них складні відповіді, оскільки лише так можна було вийти з кризи принаймні в тактичному плані. У стратегічному плані було очевидно, що ця модель розвитку держави, яка існувала була нежиттєздатною і фактично доживала свого кінця. Лише питання часу, коли ця система дасть масштабний збій, який призведе до краху імперії. Після завершення правління Л. Брежнєва, до влади на деяких час приходять генсеки, які недовго пробудуть на свої посадах – Ю. Андропов та К. Черненко. Перебування на посадах Брежнєва, Черненка та Андропова асоціюються з епохою «застою», тобто періодом, коли імперія знаходилась ніби в стані нерухомості без зрозумілого плану розвитку країни. Тому це в свою чергу призвело до погіршення політичної, економічної ситуації в державі. Аж ось в 1985 р. до влади приходять молодий та енергійний комуніст як за мірками тоталітарної системи управління - М. Горбачов, який поставив своїм завданням покращити ситуацію, виправивши косметичним методом всі ті недоліки, які існували в СРСР. Всі зміни, які лідер СРСР запланував втілити в життя увійшли в історію під назвою Перебудова [1, с. 71]

Вже 23 квітня 1985 р. на квітневу Пленумі ЦК КПРС було проголошено про плани перетворень в економіці за рахунок покращення ефективності в сфері досягнень науково-технічного прогресу, також це зменшення недоліків управління з

акцентом на боротьбу з негативними тенденціями у економіці, самі ж основи соціалізму та політичний лад не піддавалися ніяким сумнівам. Тобто фактично йшлося про косметичні соціально-економічні зміни. Коли ж ці дії не призвели до бажаних результатів у 1986 р. партійно-державним керівництвом СРСР було проголошено курс на більш глибокі та фундаментальні зміни - вдосконалення соціалізму з метою покращення існуючої суспільно-політичної системи. У цей період Горбачов почав активно використовувати у суспільному управлінні гасла "Демократизація" і "Гласність".

Особливе місце у трансформаційних планах центральної влади відводилась Україні, яку вона розглядала як ключову республіку, що фактично забезпечувала 20% національного багатства Радянського Союзу тому звісно сам М.Горбачов прагнув зберегти її в орбіті імперії [4,с.56]. Своєрідним детонатором та каталізатором суспільно-політичного життя в Україні та СРСР вцілому стала Чорнобильська катастрофа 1986 р., яка не лише суттєво погіршила екологічну ситуацію, а й призвела до тяжких економічних наслідків. Зокрема, витрати на ліквідацію наслідків цієї катастрофи лише з 1986 по 1989 р. складали 10 млрд.доларів [2, с.108]. Втім на початковому етапі суспільно-політична реакція на Чорнобильську аварію була дещо уповільненою і не створювала серйозної загрози стабільності режиму. Лише на другу річницю Чорнобильської катастрофи суспільство на фоні демократичних змін починає політично реагувати на цю подію. 26 квітня 1988 р. була проведена перша екологічна демонстрація в Києві. Політичні гасла не висловлювалися на акції, але попри це учасників було заарештовано, а демонстрацію розігнано. Проте сам факт демонстрації вже підкреслював початок певних політичних змін у суспільній свідомості, логічним наслідком яких стала демонстрація присвячена становищу української мови в республіці, що пройшла у Львові 13 червня.

Важливим моментом суспільно-політичних трансформацій в СРСР вцілому та Україні зокрема стало прийняття на XIX Всесоюзній партійній конференції КПРС (червень-липень 1988 р.) рішення про «Повновладдя Рад», суть якого полягала у радикальній зміні політичної системи, коли обрані народом Ради ставали незалежними від партійних комітетів та їхніх структур. Тобто це означало, що ті органи влади, які на початку створення СРСР виконували символічну функцію в умовах диктату лідера, який сконцентровував у своїх руках всю владу, тепер матимуть більше повноважень та засобів впливу. Перші вибори за новими правилами припали на березень 1989 р., коли вперше на альтернативній основі населення могло обрати депутатів. Результати були невтішними для опозиційних сил, 88 % депутатів були членами КПРС [1, с.72]. Але були і позитивні моменти, так, зокрема, соціальна база партії зменшилась, що дало змогу більш активно протистояти владі українським опозиційним силам [5, с. 150]. Такі результати виборів були наслідками комплексних причин:

1)свідомість населення, яка довгий час отруювалася комуністичною пропагандою, не була здатною до усвідомлення нових реалій.

2)третина місць до Рад фактично залишалася під контролем комуністів ще до виборів через можливість балотуватися не в округах , а безпосередньо в комітетах партії, що було значно простіше.

Та навіть ці здавалося б косметичні зміни призвели до змін у свідомості населення, яке усвідомлювали з кожним днем більше і більше, що ті, кого вони обрали є реальним центром влади. Тому старі комітети та їхні структури просто вже не мали ніякого впливу і потроху сходили з політичного п'єдесталу. Навіть лідер СРСР відчув зміни, тепер розумів, що його влада не така вже й безсумнівна й додав собі ще одну посаду в березні 1990 р. – Президента СРСР. По суті через конституційну реформу, яку провів генеральний секретар М. Горбачов, центральна влада починає потроху втрачати свій вплив [1, с. 73-75].

Безпосереднім наслідком політики демократизації та гласності стала поява значної кількості неформальних організацій, яка протиставляла себе владі і прагнула вже більш активних суспільних змін. Апогеєм консолідаційної діяльності неформалів стало утворення Народного руху України, як цілком самостійної політичної організації у вересні 1989 р. В подальшому рухівці були локомотивом більшості політичних акцій та ідей, які з часом почали трансформуватися в політичну програму змін та почали виходити вже за рамки перебудовчих процесів у республіці. На відміну від неформалів ця організація вже мала свою програму, де чітко йшлося про протиставлення себе радянській центральній владі. Тому це вже не було просто інакодумством [6, с. 24].Однією з найбільш пам'ятних акцій, яку ініціювали учасники партії Народний рух України була акція під назвою «Українська хвиля», яка мала на меті об'єднати всіх українців в честь річниці акту злуки України 21 січня 1990 р. Це засвідчило єдність українського народу та все більшу політичну активність українців. Вже на початку 1990 р. була внесена поправка про скасування статті закону про обрання третини депутатів до Рад за межами округів, це скасували ту політичну лазівку для тих, хто прагнув потрапити до Рад без можливості бути по справжньому бути обраним. Вже в березні 1990 р. відбулися вибори до Верховної Ради УРСР, результати були такими: багато виборців віддали свої голоси головам колгоспів, підприємств, які були обрані у своїх виборчих округах. Поруч з цим були обрані й ті, хто вважав себе опозицією, хоча, звісно, поки їх була меншість.

У процесі суспільно-політичних трансформацій потужним чинником було скасування у 1990 р. 6 статті Конституції «про керівну і спрямовуючу роль партії». Наслідком цього став масовий вихід з партії великої кількості комуністів. З 1990 р. до першої половини 1991 р. з партії вийшло 400 тис. осіб. Вже з осені 1990 р. демократи перехопили ініціативу та почали відвойовувати позиції у компартії, яка прагнула залишити Україну в складі СРСР [3,с.29]В подальшому будуть створені передумови для проголошення державного суверенітету та Незалежності України.

Ключовими факторами, які вплинули на динаміку суспільно-політичного розвитку України на початковому етапі перебудови були: Чорнобильська катастрофа, яка протягом короткого часу перетворилася з екологічної та економічної проблем на каталізатор політичного розвитку; проголошення політики демократизації та гласності, які стимулювали пробудження національної свідомості та політичної активності народних мас; утворення неформальних організацій та Народного Руху України; радикальна зміна політичної системи, яка дозволила обраним народом Радам стати незалежними від партійних комітетів та їхніх структур; скасування 6 статті Конституції СРСР «про керівну і спрямовуючу роль партії»; прихід до влади у результаті народного волевиявлення на різних політичних рівнях окремих опозиційних сил та політиків. .

Список використаних джерел

1. Кульчицький С.В. Державотворчий процес в Україні (підсумки першого п'ятиріччя) // Укр. іст. журн. – 1996. – № 6 (411).
2. Рафальський І.О. Національно-державне самовизначення України: внутрішні та зовнішні впливи монографія Київ-Ніжин 2016.467 с.
3. Литвин В.М., Слюсаренко А.Г. На політичній арені України (90-ті рр.). Роздуми істориків // Укр. іст. журн. – 1994. – № 1(384).
4. Литвин В. Політична арена України: Дійові особи та виконавці. Київ : Абрис, 1994. 495 с.
- 5.Бойко О.Д. 30 років Української Незалежності, до 18 серпня 1991 р. Том 1, Харків: Фоліо, 2021.-446 с.:іл.
6. Гончарук Г. І. Народний рух України.Історія.-Одеса:Астропринт,1997.-380 с.;іл.

Стрижак Олександр Володимирович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, II курс, спеціальність 052 Політологія

Кондратенко Олег Юрійович – доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політології права та філософії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну, що відбулося 24 лютого 2022 року ознаменувало не лише новий виток російсько-української війни, але й прямо пропорційно відбилося на роботі всіх без виключення політичних інституцій. Слід зазначити, що вже понад три роки Президент України, Кабінет

Міністрів та Верховна Рада працюють в умовах політичної турбулентності. Крім того, воєнний стан та оголошення загальної мобілізації вплинуло на роботу й функціонування регіональних та місцевих органів влади – обласних і районних адміністрацій та територіальних громад України. Оголошення воєнного стану у 2022 році зумовило встановлення особливого політичного «турборежиму», що впливає як на внутрішню, так і зовнішню політику України. Приміром, через введення воєнного стану та повномасштабні бойові дії в Україні наразі призупинено всі електоральні процеси – вибори до органів державної влади: Президента України, до Верховної Ради та органів місцевого самоврядування: вибори депутатів обласних, районних, сільських, селищних і міських рад, а також селищних та міських голів.

Призупинення виборчого процесу народних депутатів регламентовано Конституцією України, а саме статтею 83 (Частина 4), регулює порядок виборів до Верховної Ради. У ній зокрема зазначається, що «У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану» [1].

Натомість у Конституції України відсутні жодні заборони щодо проведення президентських виборів, що дає підстави для спекуляцій і маніпуляцій щодо проведення таких виборів як в Україні, так і за кордоном. Останнім часом тема необхідності проведення президентських виборів найбільш тиражується у Росії – передусім з метою соціально-політичної дестабілізації в Україні. Головною тезою Кремля є запевняння українців та міжнародну спільноту про відсутність в Україні легітимної влади у зв'язку із закінченням повноважень президента В. Зеленського у травні 2024 року.

Відтак у пропагандистських російських медіа тиражується теза про встановлення «диктаторського режиму в Україні». Такого штибу пропаганда необхідна Росії з кількох причин. По-перше, делегітимація українського керівництва є банальною підставою для продовження Росією війни проти України; по-друге, РФ таким чином демонструє світу про неможливість вести перемовини щодо призупинення вогню у зв'язку з нелегітимністю української влади; по-третє, такі пропагандистські заяви спрямовані на переконання світової спільноти не лише у нелегітимності українських владних інституцій, але й у повній відсутності в Україні демократії. Саме виходячи з цього В. Путін відзначився заявами про необхідність запровадження щодо України зовнішнього управління. Все ж російська пропаганда довкола теми виборів в Україні традиційно діє за стратегією «тисячі версій» – наповнення інформаційного поля великою кількістю різноманітних заяв, які іноді суперечать одна одній. Це дезорієнтує читача, який швидко втомлюється від намагань розрізнити факти й неправду [2].

У США, одразу після фінішу проведення президентської виборчої кампанії Д. Трамп так само висловлював свою позицію щодо необхідності проведення

президентських виборів назвавши це «об’єктивною» ситуацією. Тим часом не було враховано позицію українського народу, адже рівень підтримки В. Зеленського на 2025 рік на тлі загострення відносин України зі США склав 67% [3]. Тож, можна констатувати, що різке зростання рейтингу Президента України було зумовлено повномасштабною агресією Росії за умов якої лідер України продемонстрував рішучість та не полишив державу пори рекомендації провідних західних політиків та низки закордонних спецслужб.

Тим часом пропаганду російських пабліків підхопили американський політичний та бізнес істеблішмент. Так, президент Д. Трамп заявив, що «У цій ситуації, коли в Україні весь час триває воєнний стан й лідер цієї країни за рейтингом популярності вже впав до 4%. Міста зруйновані, вони мають вигляд згарища...Я думаю, що якщо сідати за стіл, то тут вже український народ вже вирішить, що давно не було виборів. Це не Росія каже Україні, що треба вибори, це об’єктивна ситуація», – сказав він під час спілкування з журналістами у Мар-а-Лаго [4]. Про необхідність проведення президентських виборів в Україні висловився соратник по виборчій кампанії США І. Маск, заявивши про зміну свого ставлення до України в цілому [5].

Попри те, що у Конституції України немає ніяких заборон щодо проведення президентських виборів. Натомість вони прописані у законі України про правовий режим воєнного стану, яким прямо забороняється проведення будь-яких виборів під час дії воєнного стану. Так, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» було встановлено заборону проведення віх видів виборів: вибори Президента України, Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування. Адже проведення виборів несе загрозу життю та здоров’ю громадян і суперечить конституційним вимогам до виборів. Більше того, у потенційних виборах право голосу будуть позбавлені як внутрішні переселенці, так і сотні тисяч осіб, призваних до лав Збройних сил України, які нині перебувають у зоні бойових дій.

Таким чином, зважаючи на пропагандистку діяльність Росії, спрямованому як на українську, так і західну аудиторію проведення виборів в Україні в умовах воєнного стану призупиняється як Конституцією України, так і спеціальним законодавством, адже це порушує фундаментальні права і свободи українських громадян. Водночас проведення будь-яких виборів під час воєнного стану вимагають зміни українського законодавства. Тож шанси того, що в Україні буде тимчасово скасовано особливі заходи безпеки для проведення виборів є низькими.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Президент України: офіційний сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
2. Як Росія маніпулює непроведенням виборів в Україні. Тисяча й одна версія російської пропаганди. *Укрінформ*. 2025. 13 квітня. URL: <https://www.ukrinform.ua/>

rubric-world/3859781-ak-rosia-manipulue-neprovedennam-viboriv-v-ukraini-tisaca-j-odna-versia-rosijskoi-propagandi.html.

3. Рівень довіри до Зеленського зріс до 67% на тлі загострення відносин із США – дані КМІС. *Радіо Свобода*. 07 березня 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dovira-zelenskyi-kmis-zahostrennya-ssha/33339621.html>.

4. Трамп висловився щодо необхідності проведення виборів в Україні. *Радіо Свобода*. 2025. 19 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayina-vybory-ssha-tramp/33319575.html>.

5. Ілон Маск пояснив зміну свого ставлення до України. *Суспільне Новини*. 2025. 21 лютого. URL: <https://suspilne.media/954479-ilon-mask-poasniv-zminu-svogo-stavlenna-do-ukraini/>.

Чаленко Альона Володимирівна – здобувачка третього

(освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,

III курс, спеціальність 032 Історія та археологія

Луняк Євген Миколайович – доктор історичних наук,

професор, завідувач кафедри історії України Ніжинського

державного університету імені Миколи Гоголя

ТРАНСФОРМАЦІЇ ЖІНОЧОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ У НІЖИНСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ ІМ. М.В. ГОГОЛЯ У ПЕРІОД ПІЗНЬОГО СТАЛІНІЗМУ

На сучасному етапі розвитку вітчизняної історичної науки дослідження жіночої історії набуває особливої актуальності та стає одним із пріоритетних напрямів історичних розвідок. У межах даної проблематики науковці акцентують увагу на аналізі формування та інтенсифікації залучення жінок у систему вищої освіти.

Історіографічний аналіз досліджуваної проблеми візуалізує наявність наукових праць, що масштабують історичні наративи вищої жіночої освіти окресленого періоду. Вітчизняні дослідження радянської освітньої політики представлені монографією В.К. Барана і В.М. Даниленка [1] та працею наукині О.А. Прохоренко [7]. Радянське історіописання представлено колективним доробком авторів за редакцією Л.Г. Бондаря «Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР. 1917–1967» [5]. Солідний внесок у розробку зазначеної проблематики мають дослідження регіонального характеру авторів. Г.В. Самойленка та доцента О.Г. Самойленка [6; 17]. Нормативно-правові засади освітньої політики досліджуваного періоду визначено у збірці «Закон про здійснення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» 1959 року [18]. Джерельну базу дослідження становить комплекс архівних матеріалів Відділу

забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН).

Мета статті полягає у тому, щоб на основі комплексу архівних джерел та історіографії дослідити й проаналізувати повсякденний простір життя і навчання жінок-освітянок у Ніжинській вищій школі. У дослідженні застосовано історико-генетичний, системний, порівняльний та статистичний методи.

Драматичним часом для Ніжинського педагогічного інституту стали роки німецько-фашистської окупації 1941–1943 рр. Діяльність навчального закладу було припинено 24 червня 1941 року. Окупація міста тривала до 15 вересня 1943 року [17, с. 282]. Після звільнення Ніжина відновлення повноцінного навчального функціонування Інституту було ускладнене загальнодержавною політикою посилення тоталітарного контролю. Політичний курс сталінського керівництва зберігав курс на відновлення та інтенсифікацію довоєнної моделі тоталітарного управління, що досягла найвищої концентрації владних повноважень та механізмів контролю у період 1943–1953 років. Основними рисами політики доби пізнього сталінізму стали: відновлення повного партійного контролю над суспільством, посилення ідеологічного тиску та повернення до системи масових репресій і переслідувань. Соціальна сфера перетворилася на полігон для декларативних експериментів [1].

Соціально-політичні трансформації періоду пізнього сталінізму найконцентрованіше втілилися в освіті, яка стала репутаційною платформою для нав'язування політичних стандартів і державних доктрин. Ключовою віхою такої стратегії стала постанова РНК СРСР від 20 серпня 1945 року «Про поліпшення справи підготовки вчителів» [5]. Сталінський документ передбачав збільшення педагогічних інститутів, якісну ревізію навчальних програм із акцентом на психологію та педагогіку, а також виховання «нової людини», відданої ідеям марксизму-ленінізму. Згідно з нормативно-правовим актом 1946 року, було регламентовано продовження терміну навчання у педагогічних училищах до чотирирічного періоду. Директива Міністерства вищої освіти СРСР 1947 року зобов'язала вищі унормувати як обов'язковий предмет – марксистсько-ленінську методологію навіть у природничі дисципліни. Такі політичні маніпуляції радянської влади остаточно перетворили освіту на лояльний інструмент політичної мобілізації, коли наука поєднувалася з формуванням політичного світогляду, підпорядкованого сталінській доктрині [18].

Відновлення роботи вищих навчальних закладів розпочалося радше після визволення українських територій від німецьких окупантів. Так, Ніжинський педагогічний інститут імені М. В. Гоголя, який отримав таку назву 1939 року, відновив навчальний процес 15 листопада 1943 року. Наказом Народного комісаріату освіти УРСР керівником інституту було призначено доцента Кузнецова Дмитра Івановича (1902–?), який очолював заклад до 1948 року [17, с. 284–285]. Його наступником став кандидат економічних наук, доцент Андрій Григорович Приходько (1905–?), який обіймав посаду директора з 1950 по 1954 роки [17, с. 295]. На той час в інституті функціонували чотири факультети: фізико-математичний, історичний

природничий та літературно-мовний. Паралельно діяв учительський інститут з двома відділами: українським та російським. Професорсько-викладацький склад представляли 20 науково-педагогічних працівників. Контингент студентів становив 301 особу, що свідчило про його значний недобір [17, с. 284-285].

Аналіз архівних і документальних історичних свідчень дозволяє стверджувати, що перші повоєнні роки у Ніжинському педагогічному інституті ім. М. В. Гоголя супроводжувалися значними структурними змінами. Зафіксовано критичний гендерний дисбаланс серед студентів і викладачів, що стало прямим наслідком Другої світової війни [3, арк. 12-14]. Дослідження кількісних показників студентського колективу за 1943–1948 рр. виявило об'єктивну тенденцію. Жінки становили значну перевагу в студентському середовищі інституту [13, арк. 10]. Наприклад, у 1944/1945 навчальному році загальна кількість студентів становила 1132 особи. Що ж до гендерного розподілу, то він був катастрофічно асиметричним: у педагогічному інституті налічувалося лише 24 особи чоловіків проти 723 жінок, а в учительському – 4 особи чоловічої статі та 380 жінок [12, арк. 13-16]. Така гендерна диспропорція, як зазначала випускниця філологічного факультету 1949 року Ганна Петрівна Скрипка (Пузін), гостро відчувалася й у повсякденному житті: «Якими ж були мої студентські роки? Відразу скажу, що були занадто нелегкими. У групі були одні дівчата, аж поки не почали повертатися з фронтів хлопці-інваліди...» [4, арк. 7; 6, с. 204]. У 1947/1948 рр. спостерігалася деяка корекція гендерного балансу: кількість чоловіків у педагогічному інституті зросла до 142 осіб, але жіноцтво все ж залишалося абсолютною більшістю. В учительському інституті співвідношення суттєво не відрізнялося – 30 чоловіків проти 354 жінок [10, арк. 15; 8, арк. 22-26; 15, арк. 13]. Хоча певні зміни були пов'язані з демобілізацією чоловіків-інвалідів, які поверталися до навчання, однак масштабні втрати серед чоловічого населення унеможливлювали відновлення довоєнних показників [9, арк. 17].

Війна завдала удару не лише по студентському, а й по викладацькому контингенту Ніжинської вищої школи. За 1944/1945 навчальний рік штатний розпис зафіксував 56 викладачів, але, фактично, працювали 47 осіб, що свідчило про педагогічне перевантаження [17, с. 291]. Домінування чоловіків у викладацькому колективі до війни додатково ускладнювало ситуацію [2, арк. 34; 16, арк. 45; 14, арк. 34-39]. Незважаючи на це, чоловіки кількісно переважали жінок на педагогічних посадах, що почасти відзеркалювало стійкість патріархальних парадигм, успадкованих у XIX – на початку XX століття. Такі соціокультурні конструкти зберігали свою життєздатність й упродовж 1920-х – 1930-х років, навіть в умовах запровадження радянською владою політики гендерного паритету.

Відбудова Ніжинського педагогічного інституту в перші повоєнні роки реалізовувалася через два ключові напрями: господарче відновлення інфраструктури (ремонт приміщень, виготовлення меблів) та навчально-організаційні зміни, спрямовані на адаптацію до нових ідеологічних реалій. Архівні матеріали промовисто характеризували матеріальну базу вишу: відновлено 32 приміщень для навчальних

потреб, реставровано 40 парт, виготовлено 30 столів, 200 стільців, 40 шаф [3, арк. 66-68]. Активність ніжинських студентів у відновленні навчального закладу цілком реалізувалася у загальнодержавній програмі післявоєнної реконструкції. Дефіцит навчальної спеціалізованої літератури компенсувався розширенням системи оглядових консультацій та впровадженням колоквіумів як додаткової форми навчально-методичної роботи. Попри несприятливі матеріально-побутові умови, скромні умови проживання в гуртожитках, обмежене мінімальне продовольче забезпечення, система вищої освіти зберігала формальні соціальні гарантії. Навчання залишалося безкоштовним, щомісячно надавалася невелика стипендіальна підтримка [7].

Упорядкування академічного середовища Ніжинського педагогічного інституту у добу пізнього сталінізму реалізовувалося через комплексну систему освітньо-виховних заходів. Функціонували тематичні гуртки при кафедрах, проводилися студентські освітні конференції. Активно діяли мистецькі колективи: хоровий, драматичний, хореографічний. Такий навчально-виховний підхід до організації позааудиторної діяльності зберігався навіть за умов ресурсних обмежень. Архівні документи, що характеризували студентське колективне життя першого повоєнного навчального року, пафосно фіксували значний підйом громадсько-політичної активності студентського контингенту. У 1943–1944 навчальному році із загальної кількості 1282 студенти, 1211 осіб становили жінки. Членство в рядах ЛКСМ мали 410 осіб, що з урахуванням гендерного складу студентства свідчить про домінування жіночого представництва в комсомольській організації [17, с. 291]. Зрозуміло, особлива увага приділялася ідейно-політичній та виховній роботі. Згідно з архівними матеріалами, керівництво та партійна організація інституту орієнтували свою діяльність щодо ідеологічної роботи на реалізацію директив ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У. Пріоритетними завданнями визначалися впровадження принципу партійності у викладанні навчальних дисциплін, утвердження та рекланация досягнень радянської науки, формування патріотичних покликів у студентської молоді [9, арк. 7-10]. Традиційно, суспільна активність студентства концентровано зростала у процесі політико-агітаційної роботи під час виборчих кампаній до Верховної Ради СРСР та їхньої участі в сільськогосподарських ініціативах, що реалізовували державну стратегію залучення молодого покоління до вирішення нагальних соціально-економічних завдань радянської влади [7].

Отже, у період пізнього сталінізму Ніжинський педагогічний інститут імені М.В. Гоголя зіткнувся з наслідками війни та посиленням тоталітарного контролю. Відновлення освіти відбувалося за умов гендерного дисбалансу з домінуванням жінок. Ідеологічний тиск вимагав партійності у навчанні та формування сталінського світогляду. Попри труднощі, Інститут відновлював інфраструктуру, проводив виховні заходи, а жінки-освітянки відігравали ключову роль у студентському житті та громадській діяльності. Жіночий освітній простір став віддзеркаленням епохи, поєднуючи воєнні виклики, ідеологічний вплив та прагнення до освітнього розвитку.

Список використаних джерел

1. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-ті рр.). Київ: Альтернативи, 1999. 304 с.
2. Звіт за I семестр 1950–1951 навч. року Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя. Відділ забезпечення збереження документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН). Ф. Р-6121. Оп. 3. Спр. 718.
3. Звіт Ніжинського педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя за 1945–1946 навчальний рік. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 3. Спр. 118.
4. Звітності Ніжинського педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя (загальна канцелярія) за 1949 рік. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 3. Спр. 476.
5. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР. 1917-1967 / ред. кол.: Л. Г. Бондар (відп. ред.) та ін. Київ: Радянська школа, 1967. 483 с.
6. Ніжинська вища школа у спогадах студентів і викладачів: мемуари: у 2 т. Т. 2. / упоряд.: Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. Ніжин: Вид-цтво НДУ ім. М. Гоголя, 2015. 516 с.
7. Прохоренко О. А. Повсякденне життя науково-педагогічної інтелігенції України в післявоєнні роки (1945-1950). Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ, 2006. № 3. С. 161-166.
8. Річний звіт Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя за 1947–1948 навч. рік. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 3. Спр. 284.
9. Річний звіт Ніжинського державного педагогічного (і учительського) інституту ім. М. В. Гоголя за 1949–1950 навч. рік. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 3. Спр. 504.
10. Справа № 8 статистики Ніжинського педагогічного (і учительського) інституту ім. М. В. Гоголя за 1947 рік. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 3. Спр. 213.
11. Справа статистики Ніжинського педагогічного (і учительського) інституту ім. М. В. Гоголя за 1946 рік. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 3. Спр. 180.
12. Статистика за 1945 р. Статистичні відомості про перебування та рух студентів]. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 3. Спр. 99.
13. Статистична звітність Ніжинського педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя за 1948 рік. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 3. Спр. 387.
14. Статистичні звіти про кількість студентів Ніжинського педагогічного (і учительського) інституту ім. М. В. Гоголя за 1954 рік. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 3. Спр. 962.
15. Статистики Ніжинського педагогічного (і учительського) інституту ім. М. В. Гоголя за 1948 рік. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 3. Спр. 290.
16. Статистики Ніжинського педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя за 1953 рік]. ВДАЧОН. Ф. Р-6121. Оп. 3. Спр. 837.
17. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин, 2005. 420 с.
18. Українська РСР: закони і постанови: Закон про здійснення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. Київ, 1959.

Щербина Анатолій Павлович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, II курс, спеціальність 032 Історія та археологія; викладач ВСП «Ніжинський фаховий коледж НУБіП України»

Кривобок Олександр Павлович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВОЛОНТЕРСЬКОМУ РУСІ ЧЕРНІГІВЩИНИ

У сучасному українському суспільстві, особливо в умовах війни та гуманітарної кризи, релігійні організації дедалі активніше долучаються до волонтерської діяльності. Чернігівщина, як один із прикордонних регіонів, зазнала значних випробувань, що актуалізувало потребу в широкій мобілізації зусиль для підтримки населення. У цьому контексті важливо дослідити, яку роль відіграють релігійні інституції в організації волонтерських ініціатив та наданні допомоги.

Становлення та специфіку волонтерського руху досліджували науковці з різних країн, серед яких варто відзначити М. Бостанджогло, Р. Колосову, М. Фурлана, К. Хаджи-Міцеву, Г. Чейнена, О. Щекову, Д. Еберлі та інших. Вітчизняний досвід волонтерської діяльності ґрунтовно представлений у працях О. Главник, О. Карпенко, Г. Крапівіної, Т. Лях, І. Пінчук, К. Василенко, Т. Голованової, Ю. Гапон, А. Капської, О. Олінек, Н. Борецької, І. Зверевої, Г. Лактіонової та ін. Значний внесок у вивчення усної історії подій, пов'язаних із російсько-українською війною на Чернігівщині, здійснює О. Кривобок.

Дослідження релігійного волонтерства на Чернігівщині демонструє значний внесок різноманітних конфесій у подолання гуманітарних викликів, особливо в умовах російсько-української війни. Релігійні громади Чернігівщини виступили активними учасниками волонтерського руху. Вони організовують збір і розподіл гуманітарної допомоги, забезпечують переселенців їжею, одягом, ліками, сприяють евакуації та розміщенню внутрішньо переміщених осіб.

Релігійне волонтерство ґрунтується на глибоких богословських засадах, що відображені у відомому вислові: «Коли ти береш – наповнюєш руку, коли ти віддаєш – наповнюєш душу». Саме цей принцип виступає ключовою мотивацією для багатьох віруючих, які долучаються до волонтерської діяльності, незалежно від їхньої конфесійної приналежності. Для більшості релігійних волонтерів їхня діяльність є практичним втіленням віри, способом реалізації релігійних заповідей любові до ближнього та милосердя. Це надає релігійному волонтерству особливої стійкості та послідовності, оскільки воно сприймається не просто як соціальна активність, а як духовний обов'язок та частина релігійного служіння.

Особливої уваги заслуговує морально-психологічна підтримка, яку надають священнослужителі. Вони допомагають людям впоратися зі стресом, втратою, невизначеністю. Молитовні заходи, духовні бесіди, присутність капеланів у лікарнях, на передовій – усе це сприяє збереженню внутрішньої сили і віри у перемогу.

Крім того, релігійні організації активно взаємодіють з державними та громадськими структурами. Така співпраця дозволяє координувати дії, розширювати можливості допомоги, уникати дублювання зусиль. При цьому волонтерство для багатьох вірян стало формою служіння ближньому, проявом віри в діях.

Окремі релігійні громади створили власні волонтерські структури, благодійні фонди та соціальні ініціативи. Так, ще з 2014 року активну волонтерську діяльність започаткував протоієрей Сергій Чечин – настоятель Всіхсвятського собору ПЦУ в місті Ніжин. За його словами, у 2014-2016 роках поїздки до військових здійснювалися двічі на тиждень, після 2016 року – приблизно раз на тиждень, а нині – в середньому двічі на місяць. Якщо раніше основною потребою була їжа, то зараз, коли питання харчування у більшості підрозділів вирішено, зусилля зосереджені на забезпеченні дронами, тепловізорами та іншим необхідним обладнанням. Автомобіль «Опель», який використовувався для перевезення допомоги, подолав стільки кілометрів і перевіз таку кількість вантажу, що його можна порівняти з вантажівками далекобійників. Незважаючи на технічні несправності, завдяки волонтерам-ремонтникам автівка постійно повертається у стрій [1].

При Свято-Покровському храмі ПЦУ в Ніжині, настоятелем якого є протоієрей Михаїл Якубів, із перших днів повномасштабної війни активно функціонує волонтерський центр. У межах цієї діяльності чітко розподілені обов'язки між учасниками: хтось відповідає за аптеку, хтось за кухню, продуктову базу, виготовлення окопних свічок чи плетіння маскувальних сіток. Злагоджену роботу координує пані Дарія – дружина настоятеля, яка організувала ефективну взаємодію із закладами освіти міста, майстрами, що шиють військове обмундирування, та водіями, які щосуботи доправляють допомогу на передову [2].

Активну й послідовну волонтерську діяльність провадить Парафія Святих Володимира та Ольги Української греко-католицької церкви в місті Ніжин. Зокрема, вона реалізує соціальні ініціативи у співпраці з благодійною організацією «Карітас України» (від лат. Caritas – «Милосердна любов»), яка надає допомогу всім потребуючим – незалежно від конфесійної приналежності, етнічного походження чи соціального стану. Наприклад, у 2020 році парафія передала понад одну тонну молочних продуктів до різних соціальних установ. Зокрема, допомогу отримали: Ніжинський дитячий будинок-інтернат, Центр соціально-психологічної реабілітації дітей, обласний соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, громадська організація «Сила матері» (що опікується сім'ями із дітьми з інвалідністю), Ніжинський територіальний центр соціального обслуговування, а також близько двадцяти місцевих родин [3].

Під час російсько-української війти Парафія Св. Володимира та Ольги УГКЦ м. Ніжин активно допомагає військовим, здійснюючи доставку їм спеціалізованого обладнання, FPV-дронів, автомобілів, обігрівачів, генераторів, та іншого, а також допомагають необхідними речами внутрішньо переміщеним особам [4].

У місті Чернігові варто виокремити активну волонтерську діяльність настоятеля Катерининської церкви – отця Романа Кіника. У співпраці зі священником Православної Церкви України з Городні – населеного пункту, який опинився в окупації вже в перший день повномасштабного вторгнення й розташований приблизно за 40 км від обласного центру, – було організовано волонтерський центр. Його основними завданнями стали надання допомоги жителям Чернігова та евакуація населення до безпечніших регіонів України. У місті Прилуки осередком волонтерського руху став храм ПЦУ під керівництвом отця Віталія Юрочка.

Після звільнення Чернігівської області від російських окупаційних військ на початку квітня 2022 року, Православна Церква України продовжила активну діяльність у цьому ж напрямі. Її храми та парафії залишаються потужними волонтерськими осередками, які забезпечують підрозділи Збройних сил України, територіальної оборони необхідними ресурсами, а також опікуються внутрішньо переміщеними особами й соціально вразливими групами населення [5].

Таким чином, релігійні організації Чернігівщини відіграють важливу роль у волонтерському русі, поєднуючи духовну місію з практичною допомогою. Їхня діяльність сприяє консолідації суспільства, формуванню культури взаємопідтримки та громадянської відповідальності. Подальше дослідження цієї теми може стати підґрунтям для формування нових моделей партнерства між церквою, державою та громадянським суспільством.

Список використаних джерел

1. Mynizhyn.com: веб-сайт. URL: <https://mynizhyn.com/news/misto-i-region/35405-teper-ia-liudina-z-zaliznim-sercem-istoriia-nizinskogo-kapelana-otcia-sergiia-cecina.html> (дата звернення: 12.04.2025).
2. Портал міста Прилуки: веб-сайт. URL: https://prk.city/news/6135-u_nizhynskomu_svyato-pokrovskomu_xrami_z_pochatku_vijny_diye_potuzhnyj_volonterskyj_rux (дата звернення: 12.04.2025).
3. Ніжин.citi: веб-сайт. URL: <https://nizhyn.city/articles/114146/volonterstvo-v-dii> (дата звернення: 12.04.2025).
4. Парафія Св. Володимира та Ольги УГКЦ м. Ніжин: фейбук-сторінка. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064648607696#> (дата звернення: 12.04.2025).
5. Традиційні церкви Чернігівщини в умовах війни. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва: веб-сайт. URL: <https://dif.org.ua/article/traditsiyni-tserkvi-chernigivshchini-v-umovakh-viyni> (дата звернення: 12.04.2025).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОСВІТНІХ, ПЕДАГОГІЧНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК

Андрієць Максим Володимирович – здобувач третього

(освітньо-наукового) рівня вищої освіти, I курс,

спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Самойленко Олена Валодимирівна – кандидатка педагогічних наук,

доцентка, доцентка кафедри педагогіки, початкової освіти,

психології та менеджменту

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У сучасному освітньому просторі цифровізація є одним із ключових чинників модернізації освітнього процесу. Впровадження цифрових технологій стало невід’ємною частиною не лише вищої освіти, а й шкільної практики. Одним із важливих напрямів цифровізації є використання хмарних технологій, які відкривають нові можливості для організації навчання, підвищення якості освітнього процесу, створення інноваційного освітнього середовища.

Хмарні технології активно впроваджуються у систему вищої педагогічної освіти, оскільки дозволяють майбутнім учителям здобути необхідні цифрові компетентності, організовувати спільну діяльність, працювати з різними видами інформаційних ресурсів, розвивати критичне мислення та творчі здібності. Це особливо актуально для вчителів інформатики, які мають бути не лише користувачами цифрових технологій, а й провідниками цифрової трансформації в освітньому середовищі.

Питання впровадження хмарних технологій під час навчання майбутніх педагогів досліджували як вітчизняні науковці, зокрема Н. Морзе, Н. Кузьмінська, С. Семеріков, В. Сергієнко, І. Войтович, В. Биков, Г. Маклаков, Н. Сороко, В. Олексюк, Г. Лотюк, а також закордонні дослідники M. Armbrust, L. E. Buchanan, A. Lane, T. Liyoshi, A. Nijholt, V. Kumar, A. Fox, R. Griffith, K. Subramanian, N. Sultan та інш. Хоча в галузі хмарних технологій вже існує значна кількість досліджень, експерименти з їх застосування та інтеграції в освітній процес продовжуються, відкриваючи нові можливості та результати.

Отже, мета нашого дослідження – розкрити зміст, з’ясувати переваги й окреслити практичні аспекти впровадження хмарних технологій у підготовку майбутніх вчителів закладів загальної середньої освіти, окреслити виклики та перспективи, що постають у цьому процесі.

Хмарні технології (англ. cloud computing) – це модель обчислень, яка надає користувачам віддалений доступ до спільних ресурсів (серверів, сховищ даних, додатків) через Інтернет. У педагогічній сфері ці технології активно використовуються для створення електронного освітнього середовища, організації навчального контенту, спільної роботи здобувачів і викладачів, збереження та поширення навчальних матеріалів. Хмарні технології забезпечують швидкий і зручний доступ до важливих файлів у будь-який час і на будь-якому пристрої – від смартфона до стаціонарного комп'ютера. Це суттєво економить час, необхідний для пошуку, транспортування та зберігання навчальних матеріалів. Викладач отримує можливість розміщувати освітні ресурси в «хмарі», а здобувачі мають змогу використовувати їх у будь-який зручний для себе момент [4].

До найпоширеніших хмарних сервісів, які використовуються в освіті, належать: Google Workspace for Education (Google Docs, Google Drive, Google Meet, Google Classroom), Microsoft 365 (OneDrive, Teams, Word Online), Dropbox, Zoom, Moodle тощо. Хмарні сервіси забезпечують реалізацію принципів відкритості, доступності, мобільності, персоналізації навчання, що відповідає сучасним вимогам до професійної підготовки майбутніх педагогів [2].

Теоретичною основою впровадження хмарних технологій є конструктивістський підхід до навчання, що передбачає активну участь здобувачів у побудові власного знання через дослідницьку, проєктну та практикоорієнтовану діяльність. Крім того, використання хмарних технологій корелює з концепцією безперервного навчання (lifelong learning), оскільки дає змогу підтримувати освітній процес як в часі, так і в просторі.

Підготовка майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти передбачає не лише оволодіння предметними компетенціями, а й формування цифрових компетентностей, що є складовою професійної компетентності сучасного педагога. Хмарні технології сприяють реалізації цього завдання завдяки широкому спектру можливостей [1; 3; 5]:

- **Організація індивідуальної та групової діяльності.** Хмарні платформи дозволяють здобувачам вищої освіти спільно працювати над документами, презентаціями, таблицями у режимі реального часу. Це сприяє формуванню навичок командної роботи, відповідальності, вміння ефективно взаємодіяти.

- **Розвиток творчого потенціалу.** Інструменти для створення мультимедійного контенту (Google Slides, Canva, Prezi, PowToon та інші) дозволяють здобувачам вищої освіти реалізовувати творчі проєкти, проводити інтерактивні заняття, розробляти власні навчальні матеріали.

- **Формування навичок цифрової комунікації.** Важливою складовою професійної готовності педагога є здатність до ефективної комунікації в онлайн-середовищі. Використання відеоконференцій, чатів, форумів, коментарів сприяє розвитку цифрової етики, культури спілкування та мережевого етикету.

- **Інтеграція змішаного та дистанційного навчання.** Хмарні сервіси дозволяють ефективно реалізовувати змішану модель навчання, в якій поєднуються очні та онлайн-активності, забезпечується гнучкість і доступність освітнього процесу.

- **Моніторинг успішності.** Автоматизовані системи оцінювання, тести, аналітичні інструменти, вбудовані в хмарні сервіси, дають змогу здійснювати об'єктивний контроль за навчальними досягненнями здобувачів вищої освіти.

На практиці впровадження хмарних технологій у професійну підготовку педагогів реалізується через комплекс заходів, спрямованих на формування в здобувачів відповідних знань, умінь та навичок. Зокрема, у навчальних планах педагогічних закладів вищої освіти передбачені обов'язкові освітні компоненти, які містять модулі з цифрових технологій або спеціальні вибіркові дисципліни (наприклад, «ІКТ в освіті», «Методика використання хмарних сервісів» тощо).

Під час вивчення таких навчальних дисциплін як обов'язкового, так і вибіркового компонентів здобувачами виконуються різноманітні практичні завдання, які передбачають:

- створення електронних навчальних курсів на різних платформах Moodle або Google Classroom, «УНІКОМ»;
- підготовку інтерактивних навчальних матеріалів (відеоінструкції, тести, презентації);
- організацію й участь у віртуальних тренінгах та семінарах;
- розробку електронних портфоліо з використанням хмарних сервісів;
- участь у спільних міжуніверситетських або міжнародних онлайн-проектах [1].

Важливим елементом у підготовці майбутніх учителів є педагогічна практика, яка все частіше проводиться у форматі змішаного або повністю дистанційного навчання. У цьому випадку здобувачі вищої освіти вчаться організовувати та проводити онлайн-уроки, взаємодіяти з учнями через цифрові платформи, створювати навчальні відео та інші цифрові продукти.

Проте, на сьогодні незважаючи на очевидні переваги, впровадження хмарних технологій в освітній процес можна назвати низку викликів:

- Деякі заклади освіти не мають достатньої матеріально-технічної бази, що ускладнює повноцінне використання хмарних технологій.
- Брак навичок роботи з цифровими ресурсами ускладнює процес навчання та впровадження інноваційних підходів, оскільки цифрова грамотність науково-педагогічних працівників інколи страждає.
- Недостатня нормативна база, відсутність чітких рекомендацій щодо використання конкретних хмарних сервісів у педагогічній практиці закладів загальної середньої та вищої освіти. Тобто, на сьогодні відсутня єдина стратегія цифровізації освіти [2; 5].

Водночас перспективи впровадження хмарних технологій є надзвичайно широкими і на сьогодні можуть охоплювати такі питання як: активне впровадження цифрових освітніх платформ; створення національних хмаро орієнтованих ресурсів для педагогів; розробка індивідуальних освітніх траєкторій з урахуванням можливостей хмарних технологій; посилення академічної мобільності за рахунок дистанційної взаємодії; підвищення якості професійної підготовки через інтеграцію хмарних технологій в освітні програми.

Висновки. Таким чином, хмарні технології стають важливою складовою цифрової трансформації освіти та професійної підготовки майбутніх педагогів. Їх ефективне використання сприяє формуванню цифрової компетентності, розвитку професійної гнучкості та інноваційного потенціалу здобувачів. Вони відкривають нові можливості для взаємодії, самонавчання, реалізації креативного підходу до викладання.

Розширення практики застосування хмарних сервісів вимагає вдосконалення методичного супроводу, модернізації змісту освіти, підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників та розбудови цифрової інфраструктури. Подальші дослідження мають бути зосереджені на розробці ефективних моделей цифрової освіти, аналізі результатів впровадження хмарних технологій та вивченні досвіду освітніх систем провідних країн світу.

Список використаних джерел

1. Ковальова К.Д., Лисенко Н.В., Застосування хмарних технологій у процесі навчання математики. URL: <https://surl.li/qfordb> (дата звернення: 02.04.2025).
2. Криворучко І.І., Тітова Л.О. Хмарні та мобільні технології у підготовці майбутнього вчителя. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/371/254> (дата звернення: 02.04.2025).
3. Роганов М.Л. Використання хмарних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів інформатики. URL: <https://oaji.net/articles/2019/690-1549288934.pdf> (дата звернення: 02.04.2025).
4. Стеценко Н.М., Ткачук Г.В. Підготовка вчителя інформатики в умовах використання хмарних технологій. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/4636/3/Pidhotovka%20vchytelya> (дата звернення: 02.04.2025).
5. Шишкіна М. П., Попель М.В. Хмаро орієнтоване освітнє середовище навчального закладу: сучасний стан і перспективи розвитку досліджень. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013. Т. 37. Вип. 5. С. 66-80. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK (дата звернення: 02.04.2025).

Забаровська Світлана Миколаївна – здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, IV курс, спеціальність 053 Психологія

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ФЕНОМЕНІВ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ТА ЗАДОВОЛЕНOSTІ ЖИТТЯМ

У другій половині ХХ століття у науковому дискурсі почала активно формуватись концепція якості життя. Було відмічено, що для людини важлива не лише тривалість її життя, але й передусім його якість. Уперше поняття «якість життя» в науковий обіг ввели Дж. Гелбрейт і Дж. Форрестер. Одними з перших психологів, хто звернувся до вивчення цього феномену, були А. Кемпбелл, П. Конверс та У. Роджерс, які досліджували психологічні виміри людського життя. Іноді до поняття якості життя синонімічно використовується поняття суб'єктивного добробуту, задоволеності життям. Однак, ці феномени як перетинаються, так і мають свою специфіку.

В українській та зарубіжній психології існує широкий науковий інтерес до вивчення цих феноменів, зокрема, це представлено у працях Ж. Вірни, І. Данилюка, Т. Данильченко, Ю. Кашлюк, І. Овдієнко, Т. Титаренко, О. Чиханцової, О. Щотки, М. Аргайла, Е. Дінера, М. Селігмана та ін.

Поняття якості життя сьогодні широко використовується в різних контекстах – політичному, освітньому, економічному, соціальному та медичному. В економічному вимірі якість життя найчастіше пов'язується зі споживанням та матеріальним становищем. Однак, низка психологічних досліджень (Е. Дінер, М. Хорвіц, Р. Еммонс, Д. Майєрс) дали підстави стверджувати, що щастя людини слабо корелює із матеріальним добробутом, люди відчують себе щасливішими лише до досягнення певного рівня достатку, після чого цей зв'язок значно слабшає. Тобто стає зрозумілим, що зв'язок забезпеченості і задоволеності життям є складним, нелінійним і не має прямої причинно-наслідкової залежності.

Спочатку у вивченні якості життя переважав об'єктивний підхід, який враховував вимірювані/статистичні показники, такі як дохід, майновий стан, місце проживання, освіта, зайнятість. Згодом, однак, фокус на «мати», тобто на матеріальні аспекти, доповнився акцентом на «бути», тобто такими нематеріальними цінностями, як здоров'я, щастя, любов, свобода. Це зрушення призвело до посилення суб'єктивного підходу у визначенні якості життя, яка почала розумілась як цілісна картина людського існування з урахуванням особистісного сприйняття (Дж. Віттерсо). Тому зазначають, що оцінка якості життя існує в двох формах: рівень задоволення об'єктивних потреб та інтересів та суб'єктивна задоволеність якістю життя самої особистості [6, с.174]. Адже на оцінки свого життя, умов, в яких воно розгортається, значно впливають індивідуальні властивості людей,

структура потреб, персональна система цінностей, очікувань, ставлень та інтересів тощо.

Враховуючи різноманітні об'єктивні, та суб'єктивні аспекти, у 1995 році ВООЗ запропонувала наступне визначення: «якість життя – сприймання особистістю свого становища в житті в контексті культури та сімейних цінностей, в яких вона живе, а також у відповідності до своїх цілей, очікувань, стандартів і турбот» [1, с.13].

Вважається, що власна оцінка якості свого життя буде найважливішим і найдостовірнішим джерелом інформації. Більшість дослідників погоджуються, що це багатомірна, суб'єктивна та динамічна конструкція, яка складається як з позитивних, так і негативних аспектів життя [9]. Багатомірність полягає в тому, що оцінюються загалом різні сфери життя: фізична, соціальна, психологічна, соматична, духовна. Суб'єктивна, бо не шляхом зовнішнього вимірювання, а лише шляхом самоопису та самооцінки особистості можна отримати оцінку якості життя. Якість життя зазвичай може балансувати в деякому континуумі, може змінюватись із часом та залежати від дії різних внутрішніх і зовнішніх факторів.

Задоволеність життям (life satisfaction) розуміється як суб'єктивна оцінка, за допомогою якої людина характеризує свою поточну життєву ситуацію. Така оцінка є глобальною та недиференційованою. Задоволеність життям трактується як наслідок відсутності великого розриву між станом, в якому знаходиться людина, і тим, що уявляється їй як ідеальна ситуація. Оцінки задоволеності життям є доволі стійкими й відображають досить тривалий період життя людини [2, с.13]. У деяких концепціях (М. Аргайла, М. Селігмана) задоволеність життям розглядається як когнітивна складова суб'єктивного благополуччя.

В українській психології з метою вивчення якості життя або його суб'єктивної оцінки, що виражається у феномені задоволеності життям, застосовуються як відомі методика «Шкала задоволеності життям» Е. Дінера, анкета «Ваше здоров'я та самопочуття: оцінка показників якості життя (SF-36 v2 Health survey)», так і нові – Опитувальник «Вивчення якості життя особистості» (О. Чиханцова), «Шкали оцінки якості життя» (О.С. Чабан та ін.).

Нами включено шкалу «Задоволеність життям» в авторський опитувальник на вимірювання психологічного добробуту особистості [5]. Це зумовлено тим, що ми розглядаємо задоволеність життям не стільки як структурний компонент психологічного добробуту, скільки як його прояв або індикатор, що відображає загальний стан особистості в контексті переживання власного життя. Дослідження задоволеності життям людини дозволяє верифікувати її стан психологічного добробуту за цим окремим критерієм або висунути гіпотезу про прояв суб'єктивного неблагополуччя.

Список використаних джерел

1. Данильченко Т. В. Основи психології благополуччя особистості: навчально-методичний посібник. Чернігів, 2022. 268 с.

2. Данильченко Т. В. Суб'єктивне соціальне благополуччя: психологічний вимір: монографія. Чернігів, 2016. 544 с.
3. Валідизація «Шкали оцінки якості життя» / Чабан О.С., Хаустова О.О., Безшейко В.Г., Москаленко О.В. *Український вісник психоневрології*. 2017. Т.25. В. 1 (90). С.159-160.
4. Вірна Ж. П. Адаптаційний профіль задоволеності життям особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2013. №2. С.20-25.
5. Забаровська С.М., Кресан О.Д. Методика дослідження психологічного благополуччя особистості. *Психологічний часопис*. 2021. 7 (9). С. 99-107.
6. Самодетермінація психологічного благополуччя особистості: монографія / Л. З. Сердюк, І. В. Данилюк, В. В. Турбан, О. І. Пенькова, Н. Д. Володарська [та ін.]; за ред. Л. З. Сердюк. Київ – Львів: Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 236 с.
7. Diener E. D. Subjective Well-Being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index. *American Psychological Association*. 2000. №55. P.34-43.
8. Sirgy M. J. The Psychology of Quality of Life. Wellbeing and Positive Mental Health. DOI: 10.1007/978-3-030-71888-6
9. Wolanin A. Quality of life in selected psychological concepts. URL.: <https://doi.prz.edu.pl/pl/pdf/einh/595>

Левандовський Михайло Юрійович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, III рік навчання, спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ФАХОВОМУ МУЗИЧНОМУ КОЛЕДЖІ

У сучасному суспільстві, яке характеризується динамічними соціальними змінами, цифровізацією та високими вимогами до міжособистісної взаємодії, питання формування соціальної компетентності набуває особливої значущості. Для здобувачів освіти фахових музичних коледжів ця компетентність є не менш важливою, ніж професійна майстерність, оскільки успішна кар'єра музиканта залежить не лише від виконавських навичок, а й від уміння ефективно взаємодіяти з аудиторією, працювати у творчих колективах, будувати професійні зв'язки та адаптуватися до змінних умов музичної індустрії.

Особливість музичної освіти полягає в тому, що вона передбачає постійну комунікацію – як із викладачами та колегами, так і з глядачами, продюсерами, замовниками. Саме тому розвиток соціальної компетентності у здобувачів освіти музичних коледжів має бути цілеспрямованим та системним. Формування навичок командної роботи, емпатії, стресостійкості, толерантності та самопрезентації

сприяє підвищенню конкурентоспроможності майбутніх музикантів на ринку праці, допомагає їм успішно адаптуватися до викликів професійної діяльності та ефективно самореалізовуватися.

Актуальність дослідження також зумовлена сучасними тенденціями інтеграції мистецької освіти з іншими галузями знань, що вимагає від майбутніх музикантів не лише виконавської майстерності, а й розвинених комунікативних та соціальних навичок. Саме тому питання методів, підходів та педагогічних умов формування соціальної компетентності у фаховому музичному коледжі потребує наукового обґрунтування та практичного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема формування соціальної компетентності продовжує бути актуальною і зараз. Зокрема науковці Козленко В. [2], Краснощок І., Кравцова Т. [3], Лукацька Я. [4], розглядають соціальну компетентність як важливу складову розвитку сучасної особистості.

Категорію «соціальна компетентність» Докторович М. визначає як здатність особистості ефективно адаптуватися до динамічних соціальних умов і налагоджувати продуктивну взаємодію з оточенням. Дослідниця виділяє кілька ключових характеристик цієї компетентності. Перша – диференційованість, що передбачає відповідність рівня соціальної компетентності певним віковим стандартам. Друга – гнучкість, яка проявляється у здатності особистості адекватно реагувати на соціальні ситуації, змінюючи свою поведінку відповідно до їхнього контексту. Те, що є виявом компетентності в одних обставинах, може бути неефективним або недоречним в інших [1].

За визначенням Козленка В., соціальна компетентність – це сукупність навичок, які забезпечують людині ефективну взаємодію з іншими та адаптацію до змінних соціальних умов. Вона охоплює не лише знання, а й уміння досягати своїх цілей через спілкування, дотримання соціальних норм, а також розуміння й прийняття культурного, етичного та соціального різноманіття [2].

Соціальна компетентність, на думку Краснощок І. та Кравцової Т., – це сукупність знань про соціальну реальність і самопізнання, а також система навичок ефективної взаємодії з навколишнім середовищем, поєднана з індивідуальними цінностями та мотивами діяльності. Вона сприяє успішній інтеграції особистості в суспільство завдяки здатності до продуктивної співпраці в колективі, прояву ініціативності, активності та відповідальності в командній роботі. Соціальна компетентність допомагає уникати конфліктів або вирішувати їх конструктивно, виконувати різні соціальні ролі, обирати ефективні стратегії досягнення особистісних і суспільно важливих цілей, враховуючи інтереси й потреби інших, а також дотримуючись загальноприйнятих норм. Таким чином, вона сприяє як особистому благополуччю, так і гармонійному розвитку суспільства [3].

Лукацька Я. визначає соціальну компетентність особистості як здатність до ефективної взаємодії з іншими людьми, враховуючи їхні позиції та потреби. Вона

включає навички співпраці, командної роботи, комунікації, ухвалення рішень, а також усвідомлення власних цілей і ролей у суспільстві [4].

Ніколаєску О. у своїх дослідженнях розглядає соціальну компетентність як процес та результат засвоєння й активного відтворення соціокультурного досвіду через діяльність, спілкування та міжособистісні відносини. Вона підкреслює, що ця компетентність є не просто набором знань і навичок, а інтегративним утворенням, що орієнтується на здатність застосовувати набуті знання у реальних життєвих ситуаціях. До її складових належать відповідальність, ініціативність, активність у командній роботі, вміння вирішувати конфлікти, толерантність та емпатія [5].

Холковська І. трактує соціальну компетентність як сукупність цінностей, знань, умінь і особистісних якостей, які забезпечують ефективну взаємодію особистості із соціальним середовищем. У процесі її розвитку особа засвоює соціальні норми, правила й цінності, що сприяє адаптації до нових умов та інтеграції у суспільство. Компетентнісний підхід до навчання передбачає створення ситуацій, максимально наближених до реальних соціальних умов, що сприяє практичному застосуванню отриманих знань, формуванню соціального досвіду та розвитку комунікативних навичок [6].

Аналіз визначень різних авторів дозволяє виділити спільні риси у розумінні соціальної компетентності. Усі дослідники наголошують на тому, що вона включає:

- здатність до адаптації в умовах соціальної динаміки (Докторович М., Козленко В.);
- ефективну взаємодію з оточенням, зокрема через комунікацію, співпрацю, командну роботу (Лукацька Я., Краснощок І., Кравцова Т.);
- набуття й застосування соціального досвіду, зокрема через соціокультурну інтеграцію (Ніколаєску О., Холковська І.);
- володіння соціальними навичками, такими як вирішення конфліктів, ініціативність, відповідальність, гнучкість поведінки (Докторович М., Ніколаєску О., Краснощок І. та Кравцова Т.);
- орієнтацію на суспільні норми, цінності та етику, що сприяє гармонійному співіснуванню особистості в суспільстві (Холковська І., Козленко В.).

Таким чином, соціальну компетентність будемо розуміти як інтегративну характеристику особистості, яка включає знання про соціальну реальність, уміння й навички ефективної взаємодії з іншими людьми та адаптації до динамічного середовища. Вона проявляється у здатності до продуктивної комунікації, командної роботи, ініціативності, відповідальності та вирішення конфліктів. Соціальна компетентність ґрунтується на засвоєнні та практичному застосуванні соціальних норм, етичних принципів і культурних цінностей, що сприяє гармонійній інтеграції особистості в соціальне середовище.

Аналіз літературних джерел показав, що науковці зосереджують свою увагу на розвитку соціальної компетентності здобувачів середньої, передвищої та вищої освіти, оминаючи своєю увагою особливості розвитку соціальної компетентності здобувачів освіти фахових музичних коледжів. Однак, слід зазначити, що здобувачі освіти фахового музичного коледжу також набувають соціальної компетентності через взаємодію в музичних колективах, сценічну діяльність, участь у конкурсах і фестивалях, що сприяє розвитку комунікації, емоційного інтелекту, гнучкості мислення та адаптивності.

У музичному середовищі соціальна компетентність має особливе значення, оскільки музикантам необхідно не лише володіти інструментом чи вокальною технікою, а й уміти працювати в команді, розуміти аудиторію, аналізувати власні та чужі виступи, розвивати креативне мислення й емоційну виразність. Формування соціальної компетентності у студентів фахового музичного коледжу є важливим аспектом їхньої професійної підготовки. Соціальна компетентність передбачає здатність до ефективної комунікації, взаємодії в колективі, емоційного інтелекту, адаптації до соціального середовища та розвитку міжособистісних навичок. В умовах музичного коледжу цей процес має свої особливості, пов'язані зі специфікою музичної діяльності, творчого середовища та командної роботи, тобто поєднує навчальну, творчу та комунікативну діяльність. Розглянемо їх більш детально.

Однією з ключових особливостей, яка пов'язана саме з музичною діяльністю, є взаємодія у творчих колективах, таких як оркестри, хори та ансамблі. Спільна музична діяльність сприяє розвитку командної роботи, відповідальності, взаємодопомоги, а також навичок активного слухання та врахування думки інших. Колективне виконання творів формує почуття єдності та координації дій.

Важливу роль у розвитку соціальної компетентності відіграє сценічна діяльність, оскільки виступи перед аудиторією допомагають студентам подолати страх публічних виступів, розвинути впевненість у собі, покращити навички самопрезентації та невербальної комунікації. Крім того, інтерактивні методи навчання, такі як дискусії, майстер-класи та тренінги, сприяють формуванню комунікативних здібностей. Моделювання соціальних ситуацій, зокрема взаємодія з організаторами заходів, колегами-музикантами, викладачами та слухачами, дозволяє студентам краще адаптуватися до професійного середовища.

Розвиток емоційного інтелекту також є важливою складовою формування соціальної компетентності. Оскільки музика є мистецтвом, що передає емоції, студенти навчаються розпізнавати, виражати та розуміти почуття, що сприяє розвитку емпатії та соціальної чутливості. Виконання творів різних стилів і жанрів допомагає глибше усвідомлювати людський внутрішній світ і спілкуватися через мистецтво.

Окрему роль у процесі соціальної адаптації відіграє міжкультурне спілкування. Участь у фестивалях, конкурсах і міжнародних програмах дає можливість

студентам не лише вдосконалювати музичні навички, а й розвивати міжкультурну компетентність, навчаючись взаємодії з представниками різних культур і адаптації до нових умов.

Професійна музична діяльність часто супроводжується стресовими ситуаціями, зокрема конкуренцією, емоційним навантаженням і високими вимогами до результату. Тому важливим аспектом розвитку соціальної компетентності є психологічна підготовка, що включає розвиток стресостійкості, саморегуляції та технік подолання хвилювання перед виступами.

Крім цього, соціальна активність студентів формується через участь у громадських і волонтерських ініціативах. Організація концертів, благодійних заходів та участь у культурних проектах сприяють розвитку відповідальності, вміння співпрацювати з різними аудиторіями та усвідомлення ролі музики в суспільстві.

Отже, формування соціальної компетентності у музичному коледжі є комплексним процесом, що охоплює різні аспекти соціальної взаємодії. Завдяки сценічному досвіду, колективному музикуванню, міжкультурній взаємодії та психологічній підтримці студенти розвивають комунікативні навички, емоційний інтелект, стресостійкість і здатність до командної роботи. Це не лише сприяє їхній професійній реалізації, а й допомагає гармонійно інтегруватися в соціокультурне середовище.

Список використаних джерел

1. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка неповної сім'ї: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2007. 153 с.
2. Козленко В. Г. Соціальна компетентність як важлива складова проєктної культури майбутнього педагога загальноосвітньої школи. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми : Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2023. № 3 (127). С. 479–488. DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2023.03/479-488>
3. Краснощок І.П., Кравцова Т.О. Формування соціальної компетентності підлітків у середовищі закладів загальної та позашкільної освіти. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2024. Вип. 216 DOI:10.36550/2415-7988-2024-1-216-211-217.
4. Лукацька Я. С. Аналіз поняття «соціальна компетентність особистості» в українських та зарубіжних наукових працях. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля, 2021. № 1(21), URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/5031>.
5. Ніколаєску О. І. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: науково-методичний посібник. Черкаси: ОПОПП, 2014. 76 с.
6. Холковська І. Л. Соціальна компетентність як умова успішної самореалізації особистості. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. Вінниця, 2016. Вип. 47. С. 63–67.

*Лежньова Марія Андріївна – здобувачка третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя, II рік навчання, спеціальність 053 Психологія
Ковтун Алла Юріївна - кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та практичної психології,
докторантка Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника.*

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ВІЗУАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ООП В ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у загальноосвітніх закладах актуалізує необхідність формування доступного, чутливого та підтримуючого освітнього середовища. Сучасна інклюзивна освіта вимагає адаптивних підходів, які враховують різні стилі сприймання інформації, особливості поведінки та рівень розвитку комунікативних навичок учнів. Одним із найбільш ефективних і практичних інструментів у роботі з такими дітьми є методи візуальної підтримки.

Використання візуалізацій – таких як піктограми, розклади, соціальні історії, покрокові інструкції, візуальні підказки та комунікаційні таблиці – допомагає учням з ООП краще орієнтуватися в освітньому процесі, підвищує передбачуваність подій, знижує рівень тривожності, формує позитивну поведінку та сприяє розвитку самостійності. Візуальна підтримка особливо важлива для дітей з розладами аутистичного спектру, інтелектуальними порушеннями, СДУГ, порушеннями мовлення та інших нейровідмінних станів.

Інтеграція візуальної підтримки у навчальне середовище сприяє не лише академічному, але й соціально-емоційному розвитку учнів, а також створює інклюзивну атмосферу, де кожна дитина відчуває себе зрозумілою, прийнятою та цінною.

Мета доповіді - проаналізувати ефективність застосування візуальної підтримки у навчальному процесі дітей з ООП та надати практичні рекомендації щодо її впровадження в шкільне середовище.

Огляд досліджень та їх результатів:

1. Візуальні розклади

Візуальні розклади допомагають учням з ООП краще орієнтуватися в освітньому процесі, підвищують передбачуваність подій, знижують рівень тривожності та сприяють розвитку самостійності. Дослідження показують, що використання візуальних розкладів у поєднанні з сенсорно-інтеграційною терапією сприяє значному покращенню навичок самообслуговування у дітей з аутизмом [3].

2. Соціальні історії

Соціальні історії є ефективним методом навчання соціальних та комунікативних навичок. Рандомізоване контрольоване випробування ASSSIST-2 оцінювало вплив соціальних історій на соціальне та емоційне здоров'я дітей з аутизмом у початкових школах Великобританії. Результати показали позитивний вплив на соціальні навички та зменшення проблемної поведінки [5].

3. Використання відеомоделювання

Відеомоделювання є ефективним методом навчання соціальних та комунікативних навичок. Згідно з оглядом Маккоя та Хермансена, відеомоделювання сприяє швидшому засвоєнню навичок порівняно з живим моделюванням, особливо у дітей з аутизмом [4].

4. Системи вибору

Використання систем вибору дозволяє учням з ООП брати активну участь у навчальному процесі, що підвищує їх мотивацію та самостійність. Дослідження показують, що надання вибору сприяє зниженню опору та покращенню поведінки учнів [1].

5. Сигнальні картки

Сигнальні картки використовуються для покращення комунікації та саморегуляції учнів з ООП. Вони допомагають учням виражати свої потреби та емоції, що зменшує рівень тривожності та кількість поведінкових проблем [2].

6. Маркування простору

Маркування простору сприяє кращій орієнтації учнів у шкільному середовищі. Дослідження підтверджують, що використання візуальних підказок допомагає дітям з ООП легше адаптуватися до навчального середовища та покращує їхню взаємодію з однолітками [6].

Висновки

Методи візуальної підтримки є ефективним інструментом для створення інклюзивного та підтримуючого освітнього середовища для дітей з ООП. Їх впровадження сприяє покращенню навчальних досягнень, зниженню тривожності та розвитку соціальних навичок. Рекомендується подальше дослідження та адаптація цих методів для різних освітніх контекстів з урахуванням індивідуальних потреб учнів.

Список використаних джерел

1. Delano M.E. Video modeling interventions for individuals with autism // Remedial and Special Education. – 2007. – №28(1). – С. 33–42.
2. Foster-Cohen S., Mirfin-Veitch B. Evidence for the effectiveness of visual supports in helping children with disabilities access the mainstream primary school curriculum // Journal of Research in Special Educational Needs. – 2017. – №17(2). – С. 79–86.
3. Lee J.N. The Effectiveness of Point-of-View Video Modeling as a Social Skills Intervention for Children with Autism Spectrum Disorders // Review Journal of Autism and Developmental Disorders. – 2015. – Т. 2. – С. 414–428.

4. McCoy K., Hermansen E. Video Modeling for Individuals with Autism: A Review of Model Types and Effects // Education and Treatment of Children. – 2007. – №30(4). – С. 183–213.

5. Wright B., et al. Impact of Social Stories on social and emotional health of autism spectrum primary school children: the ASSSIST2 RCT with economic evaluation // Health Technology Assessment. – 2024. – №28(39).

6. Wright B., et al. Impact of Social Stories on social and emotional health of autism spectrum primary school children: the ASSSIST2 RCT with economic evaluation // Health Technology Assessment. – 2024. – №28(39).

*Лисоконь Ілля Олександрович – доктор філософії,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи Криворізького державного
педагогічного університету*

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Проблема соціалізації та творчого розвитку здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти завжди перебуває в полі зору науковців. Нині важливим етапом життя дитини є процес її виховання на засадах творчої праці і здатності до самонавчання протягом усього життя. Школа є одним із основних соціальних інститутів, який відіграє важливу роль у процесі соціалізації особистості. Важливо не лише навчання, отримання нових та навичок під час освітнього процесу, але й вміння орієнтуватися в змінних умовах сучасного суспільства і знаходити оптимальні шляхи взаємодії. Ефективним засобом соціалізації школярів є ігри, оскільки ігрова діяльність має яскраво виражений самодіяльний і творчий характер.

В умовах сучасної освіти гра розглядається не лише як засіб розваги, а й як ефективний метод навчання, що забезпечує інтеграцію знань, розвиток критичного мислення та навичок співпраці. Особливо важливою є роль гри в молодшому шкільному віці, коли дитина активно засвоює моделі соціальної поведінки через імітацію та взаємодію з однолітками.

Термін «соціалізація особистості» як самостійна дефініція, що означає «розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовка людського матеріалу до соціального життя» вперше була визначена соціологом Франкліном Гідінгсом [1, с. 15-16]. Розглядаючи сутність поняття соціалізація особистості, слід зауважити, що між ученими немає єдності, насамперед, у його визначенні. Так, наприклад, за І. Бехом процес соціалізації особистості, зокрема школяра, – це процес формування дорослості й почуття дорослості, який є специфічним за соціальною формою самосвідомості [3, с. 18-21].

На сьогоднішній день процес соціалізації особистості є предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених, які розвивали основні його положення щодо виникнення, розвитку, значення у сфері педагогіки, психології, філософії, соціології тощо. Серед відомих дослідників соціалізації особистості Т. Алексеєнко, Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, А. Капська, І. Кон, Ю. Косенко, М. Лемещук, А. Мудрик, В. Нікітін, Б. Паригін, С. Савченко, С. Харченко та інші.

Проблеми використання ігор в освітньому процесі, їх педагогічне навантаження досліджувалися В. Бадером, О. Біляєвим, Л. Варзацькою, І. Діваковою, Т. Донченком, Р. Жуковською, Л. Ільницькою, С. Караман тощо.

В Законі України «Про освіту» (2017) [2] зазначено про необхідність формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду. Соціалізацію особистості в шкільному освітньому середовищі можна розділити на етапи:

- вступний (перехід від дошкілля у початкову школу);
- початковий (навчання у початковій школі, адаптація до освітнього середовища школи та класного колективу);
- середній (перехід від початкової школи до середньої, формування життєвих орієнтирів та професійних інтересів);
- завершальний (навчання у старшій ланці шкільної освіти та підготовка до вступу у заклад фахової передвищої або вищої освіти).

Соціальний розвиток особистості здійснюється як процес, спрямований на одночасний розвиток особистісних якостей і освоєння соціальних ролей в різних сферах життєдіяльності. Тому, соціалізація особистості є частиною цілісного процесу її становлення як соціального суб'єкта. Соціалізація охоплює всі процеси прилучення до культури, навчання і виховання, за допомогою яких людина набуває соціальну природу і здатність брати участь у соціальному житті [1, с. 57].

Особлива роль у розвитку творчих здібностей належить початковій школі, саме на цьому етапі навчання виявляються і розвиваються здібності дитини, відбувається психосоціальна адаптація до шкільного простору, формується вміння та бажання вчитися. Тому, використання ігрових технологій для соціалізації має починатися саме в молодшому шкільному віці.

Ігрова діяльність базується на уявлюваній ситуації, яку самостійно створює дитина замість реальної і вибудовує певну послідовну модель власної реакції, виконуючи певну роль або функції, відповідно до наявних знань та життєвого досвіду. Фактично ігрова діяльність здобувача загальної середньої освіти формується під впливом зовнішніх (фізіологічні та вікові особливості) та внутрішніх (особистісні переживання, власний досвід) факторів.

В процесі гри, окрім взаємно прийнятих правил, ролей, змісту ситуації, між школярами виникають реальні взаємовідносини. Їм доводиться домовлятися, розподіляти ролі, контролювати виконання правил тощо. У грі школярі легше налагоджують контакт між собою, впорядковують свої дії, оскільки це належить до

змісту прийнятих ними ролей. Реальні взаємини є основою організації дитячого, зокрема шкільного, товариства [4].

Особливу увагу варто віднести розумовій діяльності, руховій активності та отриманню емоційного досвіду школяра в процесі гри. Емоційний досвід учня формується за рахунок переживання ним різноманітних почуттів під час гри у конкретній ситуації, що впливає на формування характеру і психосоціальний стан. Разом із тим, розумова діяльність відбувається мимоволі, адже відсутній сам по собі освітній процес, а розумове виховання відбувається за рахунок засвоєння нових знань. Тому, у процесі гри розвивається розумова активність дитини, уява, пам'ять і формується особистісне ставлення до ситуації у грі.

Під час гри збагачується досвід рухової діяльності учня, оскільки приймаючи певну роль школяр повинен намагатися відтворити характерні для конкретного персонажа рухи [3, с. 39].

Змістове наповнення гри (перший рівень повної загальної середньої освіти) і ситуаційної задачі (другий і третій рівні повної загальної середньої освіти) полягає виключно на врахуванні вікових особливостей школярів, отриманих ними знань та наявного досвіду. Педагогічна цінність ігрової діяльності як засобу в тому, що вона дозволяє педагогу перевірити рівень соціалізації школяра, встановити взаємозв'язок між віковими особливостями учня і його знаннями, визначити психоемоційний стан та в подальшому відкоригувати його під час виховного процесу.

На підставі вище викладеного можна зробити висновок, що нині існує потреба виховувати успішно соціалізовану, творчу, освічену, культурну особистість, здатну висловлювати свої думки оригінально, креативно, мислити творчо та діяти впевнено в різних ситуаціях. Одним із успішних кейсів соціалізації здобувачів загальної середньої освіти в шкільному освітньому просторі є ігрова діяльність, оскільки виконання певної ролі в процесі гри або ситуаційної задачі примушує школяра моделювати певний алгоритм дій в заданих умовах, який в майбутньому він зможе відтворити в реальному житті.

Загалом ігрова діяльність є важливим засобом соціалізації особистості в шкільному освітньому просторі, оскільки вона сприяє формуванню комунікативних навичок, розвитку емоційного інтелекту та адаптації учнів до соціокультурних норм. Дидактичні, сюжетно-рольові та інтерактивні ігри сприяють формуванню у школярів здатності до самовираження, конструктивної взаємодії та відповідальності за прийняті рішення. Гра як педагогічний інструмент сприяє зниженню рівня тривожності, підвищенню мотивації до навчання та розвитку когнітивних здібностей. Використання ігрових методик в освітньому процесі також дозволяє враховувати індивідуальні особливості дітей, забезпечуючи диференційований підхід до їх навчання та виховання.

Список використаних джерел

1. Андреева Г. Соціальна психологія. Наука, 2000. 159 с.

2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради, 2017. № 38-39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

3. Кулагіна І. Вікова психологія: Повний життєвий цикл розвитку людини. Наука, 2001. 145 с.

4. Роль гри у розвитку особистості в дошкільному віці. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. URL: <https://pandia.org/text/79/531/10375.php>

*Лук'яненко Юлія Михайлівна – здобувачка третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти*

*Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
III курс, спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки*

*Демченко Наталія Михайлівна – кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педгогіки, початкової освіти, психології та менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СИБЛІНГОВОЇ ПОЗИЦІЇ НА УСПІШНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Успішна позиція в житті особистості досягається за рахунок формування стійкої позитивної внутрішньої мотивації, яка більше базується на отриманні задоволення від суті обраної діяльності, і менше - на зовнішньому винагородженні. Мотивація до успіху, як і інші чинники, які впливають на становлення особистості, зароджується в сімейному середовищі. Сімейна взаємодія, яка включає в себе постійні взаємини з своїми сиблінгами та батьківським баченням кожної своєї дитини в своїй сім'ї в залежності від кількості, черговості народження та їхньої статі, а також їхнє уявлення про виховання та можливості для розвитку розумових і творчих здібностей своїх дітей має потужний формувальний вплив на майбутню успішність у житті людини до кожної особистості.

Отже, при дослідженні формування мотиваційних чинників, які впливають на успішність в житті, ми враховуємо такий фактор як сиблінгова позиція.

На основі узагальнених емпіричних досліджень, які активно проводилися в 50 – 60 роках XX століття, було зроблено висновки, що єдині діти в родині мають такі характеристики як потреба в досягненнях, і в той же час дуже низька потреба до об'єднання з іншими, небажання бути в колективі, об'єднуватися задля досягнення якогось результату, що негативно впливає на розвиток комунікабельних можливостей, а також проблемна поведінка, оскільки єдині діти зациклені на своїй особі і не враховують потреби інших та наполягають на задоволенні лише власних потреб.

Старшим дітям в родині, зазвичай, властиві високі інтелектуальні здібності, висока навчальна успішність, схильність бути першим – досить така зріла пове-

дінка, але вони за це мають більшу схильність до стресів та в активних пошуках нової інформації для поглиблення своїх знань можуть стати залежними від людини, яка стане для них авторитетом, що, як і стрес, має негативні тенденції, оскільки втрачається критичне мислення і тільки одна людина формує світогляд таких дітей.

Старші діти в родині змалечку більше орієнтовані на успіх, аніж молодші. І у взаємодії зі своїм молодшим сиблінгом вони на правах старшого більш домінують, антагоністичні, менш прив'язані, що можна пояснити тим, що у них є досвід життя бути єдиною дитиною, але в той же час вони схильні до співпраці, оскільки відчують обов'язок допомагати молодшому в адаптації до навколишнього світу.

Тому, як певне узагальнення, можна сказати, що сиблінгова позиція, яку займає дитина в сім'ї має значний вплив на формування її особистості та на подальший розвиток успішності в її житті.

Маючи на меті дослідити роль сиблінгової позиції на вплив успішності особистості в житті, було первісно прийнято рішення зробити дослідження серед лауреатів премій, які призначаються в Україні, зокрема Лауреати Державної премії України в галузі науки і техніки, Лауреати Премії Президента, Лауреатів Премії Кабінету Міністрів України ім. М. Рильського, Лауреати Шевченківської премії, Лауреати Премії «Коронація слова». Проте, враховуючи дію Закону України «Про захист персональних даних», який «спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних» [1], то стало очевидним, що такий варіант вибірки неможливо зробити, оскільки даних у відкритому доступі немає.

Надалі було прийнято рішення щодо звернення до дослідження лауреатів Нобелівської премії і тому, в цілях виявлення впливу черговості народження на розумові здібності особистості та як наслідок досягнення успіху в обраній сфері діяльності, ми звернулися до праці Елі Тіра та Олександра Скота, які намагалися прослідкувати вплив сиблінгової позиції на успішність життя особистості.

Як зазначається в статті Елі Тіра, сильний вплив черговості народження дітей в родині був підтверджений у 2012 році [6]. Тому зацікавленість таким ефектом помітно зростає. Дослідники спромоглися зробити певні висновки і ми будемо спиратися на них.

Отже, за основу в дослідженнях Елі Тір взяв видатних математиків, а Олександр Скот – лауреатів Нобелівської премії серед фізиків. В ході своєї роботи, вони неодноразово наголошували на тому, що вибірка, яку вони брали за основу не надто точна, оскільки в абсолютній більшості біографічних джерел апріорі не вказано кількість братів та сестер в родині, в якій зростали видатні особистості. Свої дослідження вони розглядають як пілотні і не претендують на повне визнання, оскільки розуміють, що даних для всебічного аналізу занадто мало.

Отже, Елі Тір у ході свого дослідження прийшов до висновку, що частота народження первістків перевищувала очікувану випадковість. Тобто, можна зро-

бити висновок, що первістки в сім'ї мають потужніший розумовий потенціал і більше прикладають зусиль для досягнення поставленої мети в житті і стають видатними людьми в обраній сфері своєї діяльності [6].

Олександр Скот, зацікавившись темою ролі сиблінгової позиції, відзначив, що рівень інтелекту в старших сиблінгів має вище значення, ніж у молодших, приблизно від 1,3 до 1,7 бала IQ. При цьому, він зауважує, що подібних результатів досягла і науковець Джулія Рорер з однодумцями і її дослідження демонструє результат в 1,5 бала IQ [7].

О. Скот, як і Елі Тір, зробили висновки, що лауреати Нобелівської премії в категорії фізики мають такий ефект черговості їхнього народження, що ймовірність того, що вони будуть найстаршою дитиною в родині на 20 відсотків вища, ніж того очікувалося [5].

Враховуючи специфіку захисту особистих даних людей в якості захисту їхніх прав і свобод, найбільш оптимальним видається дослідження, яке буде довгостроковим і в якому будуть брати участь сім'ї з різною кількістю дітей за їх персональною згодою, щоб експеримент був максимально ефективний. За таких умов, через 10 – 15 років дослідження впливу сиблінгової позиції на успішність особистості матиме перевірене підґрунтя для остаточного визначення важливості черговості народження дітей в сім'ї на їхній особистісний розвиток як інтелектуала і успішної людини.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
2. Амстремська І. В., Кміт А. Ю. Особливості взаємостосунків сиблінгів. Габітус. Психологія особистості. 2022. Вип. 44. с. 147 – 151.
3. Крупник Г. А. Наукові підходи до аналізу проблеми сиблінгової взаємодії. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. 2019. Вип. 1. С. 234 – 238. Режим доступу: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/download/41/39/>
4. A. Scott Birth order effect found in Nobel Laureates in Physics. 2018. № 42 (1744). Режим доступу: <https://www.lesswrong.com/posts/QTLTic5nZ2DaBtoCv/birth-order-effect-found-in-nobel-laureates-in-physics>
5. A. Scott Fight Me, Psychologist, Birth order effects are real and very strong. 2012. Режим доступу:
6. Eli Tyre Historical mathematics exhibit a birth order effect too. 2018. № 40 (1744). Режим доступу: <https://www.lesswrong.com/posts/tj8QP2EFdP8p54z6i/historical-mathematicians-exhibit-a-birth-order-effect-too>
7. Money and success – sibling and birth – order effects on positional concerns. Journal of Economic psychology. 2010. № 31 (1). Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/222819719_Money_and_success_-_Sibling_and_birth-order_effects_on_positional_concerns

*Лю Сіхуей – здобувачка третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського
державного університету імені Миколи Гоголя, II курс,
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Хлеб'як Світлана Ростиславівна – кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасній Україні в умовах соціальної трансформації та формування громадянського суспільства особливого значення набувають питання соціокультурного розвитку особистості. Якісне задоволення соціокультурних потреб молодих поколінь впливає на формування культурного і громадянського капіталу суспільства, адекватного тим завданням, які стоять перед ним в умовах суспільної трансформації і мілітарної діяльності.

Необхідно зазначити, що в сучасній науковій літературі доволі часто зустрічається поняття «соціокультурні потреби». Соціальні і культурні потреби пов'язані з культурним та соціальним середовищем і тісно переплітаються між собою. Їх формування та способи реалізації залежать від рівня освіти, соціального статусу та загального рівня розвитку особистості. Соціокультурні потреби різноманітні, супроводжують людину протягом усього свідомого життя і є джерелом розвитку особистості. Вони проявляються в таких сферах життя людини як освіта, духовність та дозвілля.

Організація соціокультурної діяльності в суспільстві – важливий чинник його функціонування та розвитку. Соціокультурний розвиток особистості передбачає цілеспрямований, спеціально організований процес залучення людини до культурних цінностей суспільства та активне включення самої особистості в цей процес. Саме ця обставина вимагає пошуку нових підходів до вирішення цілеспрямованих науково-практичних завдань організації соціально-культурної діяльності дітей та молоді у позашкільному середовищі. За таких умов, метою організації виховного процесу є залучення вихованців до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації ними свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя.

Процес, спрямований на утвердження суспільно значущих норм, правил поведінки особистості, тобто виховний процес це - створення базису формування особистісної культури, системи ціннісних ставлень до світу та до самого себе. Найповніше формування таких базових цінностей відбувається в закладі позашкільної освіти, в якому забезпечуються умови для формування життєвих та предметних компетентностей вихованців як самої здатності особистості визначити

й накреслити орієнтири власного майбутнього. Залучення до нового колективу, соціально-культурного простору закладу розширює можливості для розвитку особистості, становлення її системи цінностей, може відігравати корекційну, компенсаторну роль у становленні і соціально-культурному розвитку вихованця.

Особливості змісту освітньо-виховного процесу позашкільних установ, а саме: наявність різноманітних (у т.ч. індивідуальних) типових, авторських, комплексних та ін. програм, створюють можливості для отримання прогнозованого результату, який визначається не тільки отриманням поглиблених знань, вмінь, спеціальних навичок учнів, але й розвиток особистості вихованця. Становлення його індивідуальності, формування системи цінностей - визначають зміст і завдання організації соціокультурної діяльності закладу позашкільної освіти..

Індивідуальний підхід у сполученні з соціальною спрямованістю діяльності створює можливості дитині знайти своє місце в житті, самореалізуватися у певній діяльності, сприяє формуванню потреби в турботі про інших людей, активній участі у житті суспільства [1].

Ефективність застосування всіх засобів виховання в позашкільному закладі залежить від особистості керівника учнівського об'єднання, його реакції на ті чи інші ситуації, що виникають у дитячому колективі. Лікар і педагог - це професії, які найбільшою мірою впливають на людину, тому особисті якості вчителя є найбільш важливим чинником виховання. Це виводить весь освітньо-виховний процес на прогностичний рівень, виховання нового покоління української молоді, яке буде готовим працювати в новій економічній і соціокультурній ситуації та, при цьому, не приносити в жертву моральні цінності [2].

Отже, сучасна людина існує в принципово новому суспільстві, що вимагає усвідомленого відношення до задоволення своїх потреб, які визначають рівень її соціокультурного розвитку як особистості. Особливість позашкільного освітньо-виховного процесу як зони соціально-культурної діяльності полягає у проектуванні таких педагогічних методик та технологій, що могли б якнайповніше допомогти дітям зорієнтуватися і самореалізуватися у складній багатогранній соціокультурній ситуації. У цьому контексті особливої актуальності набуває підготовка спеціалістів соціокультурної сфери, які здобули відповідні компетентності і демонструють готовність щодо їх реалізації у сфері позашкільної діяльності.

Список використаних джерел

1. Литовченко О. В. Виховний потенціал позашкільних навчальних закладів: аспекти дослідження. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова* : зб. наук. праць. Серія: Педагогічні науки Київ, 2010. Вип 24. С. 87-91.

2. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: монографія / за ред. О. В. Литовченко. Київ: Педагогічна думка, 2012. 371 с.

3. Практикум із соціокультурної діяльності : конспект лекцій / укладачі Н. Д. Світайло, Т. Л. Повалій. Суми: Сумський державний університет, 2020. 38 с.

*Мельник Христина – здобувачка третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, 2 курс,
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Бахмат Наталія Валеріївна – докторка педагогічних наук,
професорка Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка*

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКЛАДАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У сучасному світі цифрових трансформацій інтерактивні технології стають невід'ємною складовою освітнього процесу в закладах вищої освіти (ЗВО). Вони сприяють підвищенню мотивації студентів, розвитку критичного мислення та формуванню практичних навичок. Особливої актуальності набуває впровадження штучного інтелекту (ШІ), віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR), які відкривають нові можливості для персоналізованого та адаптивного навчання.

Дослідники Wang D. та Huang X. проаналізували вплив ШІ та іммерсивних технологій на освітній процес. Автори зазначають, що інтеграція ШІ дозволяє адаптувати навчальний контент до індивідуальних потреб здобувачів, підвищуючи їхню мотивацію та залученість. Водночас VR та AR створюють можливості для моделювання реальних ситуацій, що сприяє глибшому розумінню складних концепцій та розвитку практичних навичок [3].

Незважаючи на значний потенціал інтерактивних технологій у підвищенні якості навчального процесу, їх впровадження супроводжується рядом викликів: недостатній рівень цифрової грамотності викладачів і здобувачів; обмежений доступ до технічних ресурсів; відсутність уніфікованої методики використання інтерактивних інструментів у викладанні; ризики, пов'язані з захистом персональних даних; складнощі з адаптацією традиційних методів навчання до новітніх форматів.

Тим не менш, інтерактивне навчання передбачає активну участь здобувачів у процесі засвоєння знань через взаємодію з навчальним матеріалом та викладачем. Даний підхід базується на конструктивістських теоріях навчання, де знання конструюються через досвід та рефлексію. Тому під час навчального процесу є можливість використовувати інтерактивні методи проєктів, лекцій з включенням опитувань і вікторин під час занять, групової роботи з використанням онлайн-дошок для колективного обговорення, поділу матеріалу на невеликі блоки з інтерактивними елементами, а також поєднання традиційних лекцій з онлайн-модулями на платформах Moodle, Canvas тощо.

Використання інтерактивних технологій дозволяє створити навчальне середовище, яке адаптується до індивідуальних потреб здобувачів та сприяє розвитку когнітивних та метакогнітивних навичок. Наприклад:

- 1) використання інтерактивних платформ типу Kahoot, Mentimeter або Quizizz для організації опитувань, вікторин і зворотного зв'язку в режимі реального часу;
- 2) використання навчальних симуляторів (наприклад, Labster), які дозволяють проводити віртуальні лабораторні роботи;
- 3) використання інтерактивних електронних підручників і мультимедійних презентацій з елементами гейміфікації (наприклад, H5P);
- 4) використання хмарних сервісів та сервісів спільної роботи (Google Docs, OneDrive, Notion);
- 5) застосування веб-квестів – навчальні ігрові завдання, що ведуть до вирішення проблеми;
- 6) застосування технології відеоаналізу (наприклад, Edpuzzle), яка дозволяє залишати запитання до відео та перевіряти засвоєння матеріалу;
- 7) застосування МООС-платформ або масові відкриті онлайн-курси з елементами взаємодії;
- 8) створення спільних проєктів у цифрових середовищах (наприклад, Google Workspace, Padlet або Miro), які сприяють розвитку командної роботи та критичного мислення.

Також як приклад, у праці R. Sajja та ін. представлено інтелектуального помічника на базі ШІ, який забезпечує персоналізовану підтримку здобувачів у процесі навчання. Помічник допомагає зменшити когнітивне навантаження, надає миттєвий зворотний зв'язок та адаптує навчальні матеріали до індивідуальних потреб [2].

Перевагами інтерактивних технологій у викладанні залишається підвищення залученості студентів до навчального процесу, стимулювання самостійної та дослідницької діяльності та формування цифрових компетентностей, необхідних у XXI столітті.

Інтерактивні технології навчання мають значний потенціал для підвищення ефективності викладання в закладах вищої освіти. Вони сприяють створенню адаптивного та персоналізованого навчального середовища, яке відповідає потребам сучасних здобувачів.

Список використаних джерел

1. Чубенко В. А., Боть Л. П., Лиходєєва Г. В. (2024). Еволюція методів навчання в контексті цифрової трансформації освіти. Педагогічна Академія: наукові записки, (9). <https://doi.org/10.5281/zenodo.13224247>
2. Sajja R., Sermet Y., Cikmaz M., Cwiertyny D., & Demir I. (2023). Artificial Intelligence-Enabled Intelligent Assistant for Personalized and Adaptive Learning in Higher Education. URL: <https://arxiv.org/abs/2309.10892>
3. Wang, D., & Huang, X. (2025). Transforming education through artificial intelligence and immersive technologies: enhancing learning experiences. Interactive Learning Environments. <https://doi.org/10.1080/10494820.2025.2465451>

*Омельченко Павло Сергійович – кандидат фармацевтичних наук,
докторант кафедри початкової і професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди*

*Мірошниченко Ольга Миколаївна – кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри спеціальної педагогіки Харківського
національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ТРЕНДИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Світ не стоїть на місці, а стрімко і безперервно змінюється, отже змінюються і всі сфери людської діяльності, з'являються нові технології, відбуваються проривні відкриття. У той самий час щось старіє і назавжди пропадає із світу. Такий постійний рух просто не може не відбиватися на процесах освіти та навчання. Процеси ХХІ століття, що відбуваються в житті нашого суспільства, сформували унікальні шляхи підходу до освіти, підштовхнули до створення та реалізації сучасної моделі освіти, що забезпечує підвищення доступності якісної освіти з дотриманням вимог інноваційного розвитку економіки, нинішнім потребам суспільства та кожного громадянина. Необхідність внесення інновацій у сферу освіти формується насамперед студентами. Саме вони відображають психологічні особливості сучасного суспільства та визначають проблеми навчання та виховання, необхідні для теоретичного та практичного дослідження.

Цифровізація освіти – це процес, який активно перетворює традиційні методи навчання, впроваджуючи сучасні технології та інноваційні підходи. З кожним роком все більше закладів вищої освіти (ЗВО) усвідомлюють важливість інтеграції цифрових інструментів у освітній процес, що не тільки підвищує доступність знань, а й дозволяє адаптувати навчання під індивідуальні потреби кожного студента. На підставі вищевикладеного тема цифровізації освіти є дуже актуальною в наш час.

Цифровізація – це перехід до нових підходів, процесів та моделей, які засновані на інформаційних технологіях, в яких використовується різне програмне забезпечення, різні цифрові ресурси (комп'ютери, ноутбуки, планшети) для організації навчання на відстані або в ЗВО. У свою чергу, ми можемо позначити цифровізацію освіти як впровадження сучасних технологій в освітній процес, який кардинально змінює підходи до навчання та викладання. Визначаючи поняття цифровізації, слід наголосити, що цей термін є відносно новим і до початку ХХІ століття широкого поширення не отримував. Цифровізація відкриває нові горизонти для студентів та викладачів, але також приносить із собою низку викликів, які потребують уваги [1].

У нашому дослідженні ми розглянемо такий тренд цифровізації освіти як онлайн-навчання та дистанційні курси.

Аналізуючи джерела літератури з цього питання і свій власний досвід робимо висновок про позитивні аспекти, а саме: 1) доступність освіти – онлайн-навчання

надає можливість отримувати знання з будь-якої точки світу; 2) гнучкість – здобувачі вищої освіти можуть навчатися у зручний для них час, що дозволяє краще поєднувати навчання з іншими заняттями та інтересами; 3) індивідуальний підхід – багато онлайн-курсів пропонують адаптивні програми, які можуть підлаштовуватися під рівень знань та швидкість навчання кожного студента; 4) різноманітність ресурсів – доступ до багатьох мультимедійних матеріалів, інтерактивних завдань та онлайн-ресурсів дозволяє зробити навчання більш захоплюючим та ефективним; 5) розвиток цифрових навичок – студенти освоюють навички роботи із сучасними технологіями, що важливо за умов цифрової економіки.

Також можна помітити деякі негативні аспекти, а саме: 1) відсутність особистого спілкування – онлайн-навчання може обмежити взаємодію з викладачами та однолітками, що важливо для соціального розвитку; 2) самодисципліна – не всі здатні організувати свій час та навчальний процес без контролю; 3) технічні проблеми – доступ до Інтернету та необхідних пристроїв може бути обмежений, що створює нерівні умови навчання; 4) зменшення мотивації – деякі студенти можуть мати труднощі з підтримкою мотивації під час навчання в онлайн-форматі; 5) якість матеріалів – не всі онлайн-курси забезпечують високий рівень якості навчання, тому важливо вибирати перевірені платформи та ресурси.

Підсумовуючи вищезгадане порівняння, хочемо відзначити, що онлайн-навчання та дистанційні курси не тільки відкривають нові можливості для студентів, але також ставлять перед ними певні завдання та труднощі. Важливо вибудувати реальний баланс між традиційними методами навчання та сучасними технологіями, щоб забезпечити ефективний та якісний освітній процес.

Одним із найбільш помітних трендів є зростання популярності онлайн-навчання.

Ще одним з трендів цифровізації є гейміфікація. Впровадження ігрових елементів у освітній процес сприяє підвищенню мотивації та залученості студентів. Цей підхід допомагає підвищити мотивацію студентів, зробити навчання більш захоплюючим та інтерактивним. Основними перевагами гейміфікації виступають збільшення залученості студентів, створення змагальної атмосфери та покращення засвоєння матеріалу через практичне застосування знань.

Отже, можна дійти висновку у тому, що на сучасному етапі традиційне навчання видозмінюється, інтегруючи цифрові технології у освітній процес. Комбіновані формати навчання стають все більш популярними, дозволяючи поєднувати переваги он-лайн навчання та очних занять, а цифровізація освіти стає не просто трендом, а необхідністю для адаптації у сучасних умовах [2].

Список використаних джерел

1. Анісімова О. М., Спектор А. Ю. Аналіз використання інформаційно-комунікаційних платформ в освіті. *Open Journal Systems*. 2018. № 3. С. 7-15.
2. Кремень В. Г., Биков В. Ю., Ляшенко, О. І. et al. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи: Наукова доповідь загальним зборам НАПН України, 18-19 листопада 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4(2). С 1-49.

*Пей Ян – здобувачка третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти, III курс,
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя*

*Хлеб'як Світлана Ростиславівна – кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я

Побудова культурно-історичної ретроспективи дослідження проблеми формування ціннісного ставлення особистості до власного здоров'я базується на дослідженні взаємозв'язків між культурними, історичними та соціальними чинниками, які впливають на сприйняття і поведінку людини зі своїм здоров'ям. Такий аналіз враховує широкий спектр аспектів, включаючи культурні традиції, історичний контекст, соціальні норми, економічні умови та освітні системи, що формують певні уявлення та ставлення до здоров'я на різних етапах розвитку суспільства. Зокрема, культурно-історичний аналіз проблеми формування ціннісного ставлення особистості до власного здоров'я враховує комплексний вплив історичних, культурних, соціальних та інформаційних предикторів, що формують сучасне розуміння та ставлення до здоров'я. Іншим досить важливим аспектом є вплив культури на формування ставлення до здоров'я та сприйняття його як пріоритетної цінності. Культура визначає, які саме цінності і норми поведінки вважаються прийнятними або неприйнятними у суспільстві. Зокрема, в західних культурах часто культивується ідеал фізичної досконалості та активного способу життя, що стимулює людей до підтримки гарної фізичної форми та піклування про власне здоров'я. У той же час в інших культурах можуть існувати інші підходи до здоров'я, наприклад, традиційні практики оздоровлення, які базуються на регіональних знаннях та досвіді. Опрацювання джерельної бази дає змогу переконатись, що проблема здоров'я на всіх етапах розвитку людства перебувала в полі зору науковців, а відтак ґрунтовно досліджена.

Антична культура, яка територіально охоплювала цивілізації Древньої Греції та Риму, характеризується фундаментальним внеском у розвиток уявлень про здоров'я та формування ціннісного ставлення до нього.. Античних філософів (Сократ, Арістотель, Платон, Піфагор, Гален, Гіппократ та ін.) цікавили переважно питання змісту фізичного здоров'я людини та шляхів його збереження. Однак навіть при постановці досліджуваної проблематики у такому вигляді, очевидним є те, що феномен людського здоров'я визнавався однією з найбільших цінностей ще за античних часів.

Античні мислителі переконливо аргументували ідею необхідності поєднання інтелектуального розвитку людини з вихованням культури тіла. Зокрема, Платон вважав, що гармонії в розвитку особистості можна досягти завдяки поєднанню двох полярних освітніх систем – спартанської і афінської. Тому в його працях наголошено на гармонійності розвитку тіла й умінні підпорядкувати його думкам і ідеям. Арістотель, видатний давньогрецький філософ, розглядав здоров'я як одну з найвищих людських цінностей, яка безпосередньо впливає на можливість досягнення вершин добробуту та щастя. У своїх роботах, особливо у «Нікомаховій етиці», він наголошував на важливості поміркованості та гармонії у житті, що є основою для фізичного та психічного здоров'я. Римська культура перейняла багато аспектів грецької медичної та філософської думки. Римські лікарі, зокрема відомий давньоримський лікар, хірург та філософ Гален, розвивали та удосконалювали гіппократівські концепції. Гален вважав, що здоров'я залежить від правильної циркуляції рідин у тілі та гармонії між ними. Він також наголошував на важливості профілактики захворювань через дотримання здорового способу життя.

В епоху Середньовіччя погляди на збереження здоров'я та формування ціннісного ставлення до здоров'я зазнавали потужного впливу релігійних, філософських та соціокультурних установок того часу. Здоров'я розглядалося як божественний дар, а його збереження вважалося моральним обов'язком перед Богом. Медичні знання того часу базувалися на давніх текстах Греції та Риму, а також на їх арабських інтерпретаціях [2;3]. Формування ціннісного ставлення до здоров'я відбувалося в умовах суворого аскетичного життя монастирів та монастирських шкіл, де відбувалася освіта та підтримка фізичного здоров'я через розуміння його важливості для духовного розвитку. Засновники монастирів підкреслювали значення здорового харчування, фізичних вправ і зміцнення духу як засобів досягнення гармонії з Богом. Крім того, аскетичні практики сприяли зміцненню волі та самодисципліни, що вважалося важливими як для фізичного, так і для духовного здоров'я. Духовні практики, такі як молитва, пост і покаєння, також мали велике значення для здоров'я. Вони сприяли покращенню психічного стану і зниженню стресу, що було важливим для загального благополуччя організму. Психосоматичний підхід до здоров'я, який враховував взаємозв'язок між фізичним і психічним станом людини, був широко поширений у середньовічній медицині [2].

Епоха Просвітництва (XVII-XVIII ст.), науковим центром якої стала Європа, характеризується стрімким розвитком раціонального підходу до здоров'я. Філософи епохи Просвітництва протиставили ціннісно-практичне розуміння теоретичного, вивели його за межі гносеології, позначивши центральною проблемою філософії ставлення людини до себе та до своїх проблем, і вона розглядається як розумна соціально-тілесна особистість (Фіхте, Кант, Мюнстерберг та ін.). Цей період в історії людства відзначався значними соціальними та науковими змінами, що вплинули на спосіб розуміння та управління медичними послугами. Одним із важливих досягнень епохи було підкреслення громадського інтересу до здоров'я як загальнодоступного блага.

У другій половині ХХ століття здоров'я постає як особлива філософська категорія і у контексті нашого дослідження важливо, що в ній починають виділяти аксіологічні аспекти. У працях багатьох авторів розкриваються філософські нюанси цінностей, у тому числі щодо поняття «здоров'я».

Сьогоднішнє розуміння цінності здоров'я включає елементи наукових знань, раціональних підходів до діагностики і лікування, а також культурні впливи, що формують індивідуальні уявлення і поведінку щодо здоров'я. Таким чином, історичні етапи не лише відображають зміни у сприйнятті здоров'я, а й формують основу для сучасного комплексного підходу до збереження та покращення життєво важливого аспекту людського існування.

На основі здійсненого ретроспективного аналізу можна стверджувати, що культурно-історичний контекст значно впливає на ставлення до здоров'я і формування ціннісних орієнтирів, що, в свою чергу, відображається на поведінці індивідів і їхньому підході до збереження та покращення власного здоров'я. Сучасний науково-технічний прогрес не лише революціонізує медичні практики та технології, але й суттєво перетворює спосіб, яким суспільство розуміє та оцінює здоров'я, викликаючи як позитивні, так і викликані ризиками зміни в цій області, трансформуючи ціннісне ставлення до здоров'я.

Список використаних джерел

1. Асланов Г. А. Здоров'я як цінність сучасної успішної особистості. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2016. № 25. С. 23–27.
2. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колективна монографія / за заг. ред. проф. Бойчука Ю. Д. Харків: Вид. Рожко С. Г., 2017. 488 с.
3. Печка Л. Є. Ціннісне ставлення до власного здоров'я дітей: наступність у роботі закладу дошкільної освіти і початкової школи: монографія. Київ, Кременчук : NOVABOOK, 2021. 504 с.
4. Сивохоп Я. М. Особливості ціннісного ставлення до здоров'я та здорового способу життя учнів 6-9 класів в умовах позашкільних навчальних закладів. *Науковий вісник Ужгородського університету* : Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2015. Вип. 35. С. 169–172.

***Ролік Вікторія Анатоліївна** – здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, III курс, спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

***Демченко наталія Михайлівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ КОМПЛЕКТУ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ З КУРСУ "ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ" ДЛЯ 8 КЛАСАХ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НУШ

1) Процедура конкурсного відбору підручників для курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8 класів НУШ.

У відповідь на запит серед українців щодо необхідності підвищення фінансової грамотності Міністерство освіти і науки України запроваджує з 2025/2026 навчального року окремий предмет «Підприємництво і фінансова грамотність». Відповідно до Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235, у 8 та 9 класах передбачено вивчення предмета «Підприємництво та фінансова грамотність» [5, с.1]. Введення в дію зазначеної типової освітньої програми буде відбуватися поетапно, а саме: для 8-х класів закладів загальної середньої освіти – з 2025/2026 навчального року, для 9-х класів закладів загальної середньої освіти – з 2026/2027 навчального року.

Наказами МОН від 30.09.2024 р. №1388 (8 клас), 1396 (1 клас), 1397 (2 клас), 1398 (3 клас) визначено, що конкурсні відбори підручників у 2024-2025 навчальному році проводить Державна установа «Український інститут розвитку освіти» (далі – УІРО) [9, 2 с.].

До 18 квітня триває конкурсний відбір підручників на 2025/2026 навчальний рік. Педагоги закладів освіти мають можливість самостійно обирати підручники, ознайомившись із їхніми електронними версіями та відеопрезентаціями авторських концепцій.

У період з 31 березня до 04 квітня 2025 року заклади освіти мали можливість обрати підручники для 8 класу на 2025/2026 навчальний рік відповідно до наказу МОН України від 27.09.2024 [6, с.2].

Алгоритм вибору підручників педагогічними працівниками [2, с.2].:

- Ознайомлення з електронними версіями оригінал-макетів підручників.
- Здійснення вибору підручників, формуючи рейтинг з однієї назви підручника. Обраний підручник схвалює педагогічна рада закладу освіти.
- Заклади освіти передають результати вибору підручників за допомогою спеціальної програми АІКОМ.

Учитель має автономію у виборі навчальних матеріалів і будь-який сторонній вплив на його рішення не допускається.

Міністерство освіти і науки України підготувало документ з роз'ясненнями для педагогів щодо процедури вибору «Що має знати кожен вчитель». [9, 8 с.].

2) Загальні вимоги до підручника з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність».

Предмет «Підприємництво і фінансова грамотність» має практичний характер. Знання з нього допоможуть сучасній молоді краще орієнтуватися на ринку фінансових послуг та ефективно їх використовувати в своєму житті. Адже «фінансова грамотність» – це комплекс знань, вмінь, навичок, ставлення та поведінки людини, потрібних для ухвалення обґрунтованих фінансових рішень і для досягнення в результаті особистого фінансового добробуту [8, с.5].

Очікується, що знання з предмета «Підприємництво та фінансова грамотність» допоможуть сучасній молоді краще орієнтуватися на ринку фінансових послуг та ефективно їх використовувати в своєму житті. Розуміння переваг підприємницької діяльності й підприємництва загалом матиме позитивний вплив на розвиток та відбудову України в майбутньому.

Формування компетентності "підприємливість та фінансова грамотність" відповідає загальній меті базової середньої освіти, а саме розвитку природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу. [3, с.4].

Підприємливість і фінансова грамотність є однією з ключових компетентностей для формування у здобувачів знань нової української школи [1, с.4].

Гриф Міністерства освіти та науки України отримали чотири модельні програми, за якими можуть бути написані підручники:

- Підприємництво і фінансова грамотність 8-9 кл. Панченко
- Підприємництво і фінансова грамотність 8-9 кл. Кузнецова та ін.
- Підприємництво та фінансова грамотність 8-9 кл. Беспалко та ін.
- Підприємництво і фінансова грамотність 8-9 кл. Буяк та ін.

На предмет передбачено мінімум 0,5 годин у 8 та 9 класах [4, с.17].

3) Перелік посібників для ЗЗСО поданих на конкурс у 2025 році з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» (8 клас), які пройшли апробацію та отримали гриф "Рекомендовано Міністерством освіти і науки України" [12, с.1]:

«Підприємництво і фінансова грамотність» підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Ролік В.А., Войтицька Л.В., Тригуб О.В.).

«Підприємництво і фінансова грамотність» підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Гільберг Т.Г., Суховій О.В.).

«Підприємництво і фінансова грамотність» підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Теплов С.В.).

«Підприємництво і фінансова грамотність» підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Грущинська Н.М.).

«Підприємництво і фінансова грамотність» підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Гургула Т.В., Буяк Р.Р., Куждеба Б.Ю., Сливка Є.М., Сухінська В.О.).

«Підприємництво і фінансова грамотність» підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Рудан В.Я.).

«Підприємництво і фінансова грамотність» підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Кузнєцова А.Я., Сидорова О.В., Нагайчук Н.Г., Часнікова О.В., Довгань А.І., Слобода Л.Я., Дунас Н.В., Письменний В.В., Синя І.А., Наконечна Г.М., Нечепурна Я.Б., Слюсар Д.Г., Кодак Н.І., Дяченко С.В., Стеців І.Р., Шніцер О.П.).

«Підприємництво і фінансова грамотність» підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Стеценко І. Б., Андрусич О. О.).

«Підприємництво і фінансова грамотність» підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Пластун О.Л., Панченко С.Ю., Оверко В.П.).

4) Особливості підручника «Підприємництво і фінансова грамотність» Ролік В., Войтицька Л. та Тригуб О.

Авторський колектив фахівців Національного банку України – Вікторія Ролік, Леся Войтицька та Олена Тригуб створили підручник для 8 класу з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність», який отримав гриф "Рекомендовано Міністерством освіти і науки України" (Наказ МОНУ № 347 від 21.02.2025).

Підручник розроблено відповідно до модельної навчальної програми "Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи" (авт. Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.) [3, с.1] згідно вимог Нової української школи, Державного стандарту базової середньої освіти та Рамки фінансових компетентностей дітей та молоді України [8, с.1].

Навчальний матеріал курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» у 8 класі розрахований на 17 год. (0,5 год на тиждень) мінімум. У той же час з огляду на те, що максимальна кількість годин може буде до 105 год. (3 год. на тиждень) авторський колектив передбачив у підручнику різноманітні вправи диференційованого рівня складності та види діяльності, у тому числі для проєктної, командної та індивідуальної роботи. Посібник для вчителя допоможе адаптувати матеріал до кількості годин і рівня підготовки учнів. Кожен урок побудований як гнучкий конструктор, що складається з різних блоків, які легко коригувати залежно від потреб класу.

Підручник створений як комплексний продукт для якісного і цікавого навчання [10, с.1].

- **Сучасний дизайн і чітка структура** – кожен параграф побудований за уніфікованою схемою: урок починається з актуального проблемного питання та містить мотивуючу історію або цікавий факт, що допомагає налаштуватися на навчання. Після блоку із вправами, які можна використовувати для командної, групової або індивідуальної роботи, пропонуються питання для перевірки знань та рефлексії. Це забезпечує гнучкість у викладанні, та дозволяє адаптувати матеріал до різних потреб.

- **Діяльнісний підхід** – до кожного параграфа передбачені дослідницькі завдання, які сприяють активній пізнавальній діяльності учнів та учениць на уроках. Під керівництвом вчителя учні та учениці самостійно шукають відповіді, досліджують та роблять висновки.

- **Практичність** – вправи, пов'язані з життєвим досвідом, та кейсові завдання допомагають учням та ученицям не тільки оволодіти знаннями, але й набути необхідних навичок й умінь та сформувані ставлення до різноманітних фінансових питань, які стануть їм у пригоді у щоденному житті під час ухвалення фінансових рішень.

- **Зрозумілий виклад** – проста мова та пояснення складних термінів на простих прикладах, які відповідають життєвому досвіду учнівства.

- **Комплексний підхід** – підручник доповнено електронним додатком і робочим зошитом. У них учні знайдуть інтерактивні вправи різного рівня складності, завдання для самоаналізу, проєктної та домашньої роботи, шаблони для ведення бюджету, а також словничок основних понять [11, с.1].

Матеріал підручника легко використовувати для роботи з учнями з різним рівнем підготовки та різної кількості годин. У підручнику наявні різноманітні типи вправ, а саме:

- завдання на розвиток уміння добирати, аналізувати й узагальнювати навчальну інформацію, подану в різний спосіб;
- відкриті дидактичні завдання, які реалізують інтерактивне навчання;
- завдання на розвиток критичного мислення;
- завдання для самостійного / групового виконання;
- диференційовані за рівнями складності, творчості та самостійності завдання;
- завдання для розвитку комунікативних навичок, уміння висловлювати думку усно та письмово;
- компетентнісні завдання;
- проблемні ситуації / завдання, спрямовані на спостереження, дослідження тощо.

Додаткові матеріали для педагогів:

- **Робочий зошит** – містить завдання для практики корисних фінансових звичок, аркуші управління коштами та глосарій, що сприятиме розвитку фінансо-

вих компетентностей учнів і учениць та допоможе підтримувати їх інтерес. За допомогою фінансового щоденника підлітки легко навчаться вести бюджет та заощаджувати для досягнення власних цілей. Робочий зошит також містить вправи для самоаналізу, домашні завдання, аркуші управління коштами та глосарій, що допомагає розвивати фінансові навички та підтримувати інтерес учнівства.

- **Е-додаток** – у якому учні і учениці знайдуть інтерактивні вправи різного рівня складності, завдання для самоаналізу та самотестування, які допоможуть їм поглибити свої знання з підприємництва і фінансової грамотності й ефективно засвоїти матеріал підручника.

- **Календарно-тематичне планування** – допоможе структурувати освітній процес.

- **Слайди до уроків** – забезпечать візуальний супровід та зекономлять вчителю час на підготовку.

- **Посібник для вчителя** – стане дієвим помічником для адаптації матеріалу та оцінювання знань учнів.

- **Сайт для педагогів** з усіма потрібними для вчителя підприємництва і фінансової грамотності матеріалами, в розробленні яких брали участь фахівці Національного банку [10, с.1].

Ознайомитися з **макетом підручника** від фахівців Національного банку та переглянути його відеопрезентацію можна на сайті Державної установи «Український інститут розвитку освіти» [7, с.1].

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти. (від 30.09.2020 р.). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.

2. Інструктивно-методичні матеріали для здійснення вибору закладами освіти підручників з кожної назви підручника в комплекті з проектом обкладинки для 1, 2, 3 та 8 класів закладів загальної середньої освіти. URL: <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/mon-letter-attachment-2025.pdf>

3. Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А. Наказ МОН № 1449 від 27.11.23. URL: <https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/navchalna-programa-8-9-kl-nbu-finansova-gramotnist-gruden-2023.pdf>.

4. Наказ МОН № 1120 від 09.08.2024 року «Про внесення змін до типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти»

5. Наказ МОН № 235 від 19.02.2021 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-21#Text>

6. Наказ МОН № 1388 від 27.09.2024 «Про проведення конкурсного відбору підручників (крім електронних) для здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних працівників у 2024-2025 роках (8 клас). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66f/e4f/ffc/66fe4ffce944659674384.pdf>

7. Підприємництво і фінансова грамотність. Автори Ролік В.А. та ін. URL: https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+K38+2025/courseware/79bef350ac5c493c97bf4a1406d22cf0/895f5303c5e34872a0b5732b2d99bb05/1?activate_block_id=block-v1%3AUIED%2BK38%2B2025%2Btype%40vertical%2Bblock%40a28363dea43c4160a5b9864bd5c1a1c0&fbclid=IwY2xjawJfasJleHRuA2FlbQIxMAABHnhCYaTUhlilJu26eQg8IxE652xzXIokp0prjBJdvmskSEgS6iUOZHQRByhR_aem_AIJnEWyFPDi-ABhmv1TKGQ
8. ФГВФО, НБУ, МОН, НКЦПФР (2024). Рамка фінансових компетентностей дітей та молоді України. URL: <https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/ramka-finansovikh-kompetetnostei-ditei-ta-molodi-ukrayini.pdf>.
9. МОН. УІРО. Що має знати кожен учитель про вибір підручників. URL: https://drive.google.com/file/d/1NvfwZNTJGkNndYHHXkljO-oedPRDRe7L/view?fbclid=IwY2xjawJfatBleHRuA2FlbQIxMAABHnhCYaTUhlilJu26eQg8IxE652xzXIokp0prjBJdvmskSEgS6iUOZHQRByhR_aem_AIJnEWyFPDi-ABhmv1TKGQ&pli=1
10. Підприємництво і фінансова грамотність у школі. URL: <https://promo.bank.gov.ua/finlit/>
11. "Талан" – центр фінансових знань Національного банку України. URL: <https://talan.bank.gov.ua/>.
12. Український інститут розвитку освіти. URL: <https://uied.org.ua/konkurs-pidruchnykyv/normatyvno-pravova-dokumentacziya/>

Рязанцев В'ячеслав Вікторович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, II курс, спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Новгородська Юлія Григорівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та менеджменту Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТНО-КОНСТРУКТОРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ МАШИНОБУДУВАННЯ

Сьогодні світові стандарти в галузі освіти висувають низку вимог до підготовки висококваліфікованих спеціалістів, які можуть інтегрувати теоретичні знання та практичні навички в єдину систему, володіють новими технологіями тощо. Трансформація освітньої галузі вимагає першочергового вирішення таких питань: орієнтація на людину, її фундаментальні цінності, демократизація освіти.

Сучасний розвиток освітньої сфери в Україні розглядається вченими як система, що впливає на становлення та розвиток особистості. Саме з цього погляду варто говорити про освітнє середовище як підґрунтя для розкриття психологічних, інтелектуальних і репутаційних можливостей здобувачів освіти.

Зокрема дослідниця М. Братко означає освітнє середовище як «...загальний, сукупний, об'єднаний, інтегральний, цілісний чинник розвитку і становлення особистості, що відіграє значну роль у модифікації її поведінки, яка розгортається внаслідок запланованих і незапланованих впливів середовища, взаємодії особистості з його складовими» [3, с. 71].

Стислим і водночас дискусійним є визначення В. Бикова, який акцентує увагу на тому, що «...навчальне середовище – це штучно побудована система, структура, складові якої створюють необхідні умови для досягнення цілей навчально-виховного процесу» [1, с. 2].

З нашого погляду, освітнє середовище лише в досить вузькому сенсі можна вважати штучно побудованим, адже соціальні, поведінкові чинники не можуть бути штучно створені, інакше видається сумнівною його органічність.

Погоджуємося з О. Писарчук у розумінні того, що «освітнє середовище – система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що міститься в просторово-предметному, соціально-комунікаційному, психолого-дидактичному і пізнавально-мотиваційному компонентах» [4, с. 7]. Дане визначення претендує на вичерпність, оскільки виділяє основні компоненти освітнього середовища як системи впливів та умов формування особистості.

І. Ахновська розглядає освітнє середовище як «...комплекс нормативно-правових, організаційних та економічних умов, особистісних та репутаційних можливостей, а також фінансових, технологічних, інтелектуальних, інформаційних ресурсів для освіти особистості чи групи особистостей» [1, с. 29].

Заслуговує на увагу думка О. Ярошинської, яка пропонує розглядати освітнє середовище закладу вищої освіти як «сукупність умов, які впливають на цілеспрямовану взаємодію суб'єктів освіти і забезпечують ефективне функціонування форм, методів та засобів освітнього процесу з метою досягнення цілей його суб'єктів» [5, с. 65].

Зважаючи на однотайність поглядів науковців та послідовність у тлумаченні поняття «освітнє середовище», можна пов'язати процес формування проєктно-конструкторської компетентності майбутніх фахівців машинобудівної галузі в його багатовимірності з комплексним та цілісним функціонуванням освітнього середовища закладу освіти.

Здійснивши аналіз наукових підходів щодо визначення структурних компонентів освітнього середовища закладу освіти, вважаємо, що даний феномен може розглядатися як взаємодія таких складових, як: особистісний, аксіологічно-смысловий, інформаційно-змістовий та просторово-предметний компоненти.

Особистісний компонент поширюється на всі суб'єкти освітнього процесу (здобувачів освіти та викладачів) з урахуванням статевих, вікових характеристик, культурної приналежності, фахових чинників та досвіду. Взаємодія учасників освітнього процесу формує неповторне освітнє середовище для командної роботи, спілкування, впливу лідерських якостей та вміння розділяти відповідальність за

результати роботи в команді, що є ключовим для ефективного провадження проєктно-конструкторської діяльності.

Аксіологічно-смісловий компонент зосереджений навколо місії, візії, стратегії та цінностей закладу освіти, що покликані формувати потребу в інноватиці, професіоналізмі та постійному сталому розвитку. Важливість цього компонента полягає в створенні мотиваційної основи для проєктно-конструкторської діяльності, оскільки він формує ціннісні орієнтири майбутнього фахівця машинобудівної галузі.

Інформаційно-змістовий компонент поєднує освітні програми, навчальні дисципліни, нормативні документи, позааудиторні проєкти тощо. Цей компонент є базовим для опанування фундаментальної інженерії, матеріалознавства, САПР – систем. Залучення здобувачів освіти до участі в міждисциплінарних проєктах є запорукою інтегрування знань та розвитку практичних навичок.

Матеріально-технічну інфраструктуру закладу освіти: лабораторії, комп'ютерні класи, бібліотечні ресурси, дизайн навчальних приміщень включає *просторово-предметний компонент*. Сучасне обладнання та програмне забезпечення є підґрунтям ефективного формування проєктно-конструкторської компетентності. Їх використання забезпечує реалістичне моделювання професійної діяльності.

Очевидно, що системна взаємодія розглянутих нами компонентів сприяє створенню сприятливого освітнього середовища з погляду формування у здобувачів освіти проєктно-конструкторської компетентності. Увідповіднення її вимогам до сучасного машинобудівного виробництва, його основні напрямки та спектри потребують подальших розвідок.

Список використаних джерел

1. Ахновська І.О. Теоретичні засади формування освітнього середовища в контексті економіки знань. *Економіка і організація управління*. 2018. № 4. с. 26–34.
2. Биков В.Ю. Навчальне середовище сучасних педагогічних систем [Електронний ресурс]. *Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2010. № 1. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp1/Bykov.pdf.
3. Братко М. Структура освітнього середовища вищого навчального закладу. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2015. Вип.135. С. 67–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_135_19
4. Писарчук О.Т. Організація освітньо-розвивального середовища в системі підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Тернопіль : Вектор, 2015. 60 с.
5. Ярошинська О.О. Теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи: дис. ... докт. пед. наук. Умань, 2015. 544 с.

Стрілець Віктор Петрович – здобувач третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
І курс, спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Ніжинського державного педагогічного університету
імені Миколи Гоголя

Дубровськ Лариса Олександрівна – кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та
менеджменту Ніжинського державного педагогічного університету
імені Миколи Гоголя

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ДО УРОКІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Останні роки характеризуються стрімким розвитком цифрових технологій, які невідворотно впливають на всі сфери суспільного життя, зокрема й освіти. Сучасна педагогіка перебуває на етапі переосмислення традиційних форм навчання, активно впроваджуючи інноваційні інструменти, серед яких особливе місце займають технології штучного інтелекту (ШІ).

Науковці у різних країнах світу аналізують потенціал ШІ як інструменту для підтримки навчального процесу. Зокрема, Вейн Холмс, Чарльз Фадель і Майя Біялік досліджують його можливості у персоналізації освіти, створенні адаптивного контенту та вдосконаленні педагогічної взаємодії [1; 2].

В Україні ця проблематика активно розробляється в межах реалізації Концепції Нової української школи. До кола вітчизняних дослідників, які вивчають цифрову трансформацію освіти, входять О. М. Спірін (цифрова компетентність педагогів), М. М. Козяр і Н. І. Горбаль (формування цифрової грамотності вчителів початкових класів), Н. В. Морзе (інтеграція STEM-технологій та безпека цифрового середовища), Ю. О. Жук та А. М. Гуралевич (методичні підходи до використання цифрових технологій), С. В. Шокалюк (етичні аспекти освітньої взаємодії у цифровому просторі).

Актуальність теми обумовлена необхідністю ефективної підготовки вчителя до роботи в нових умовах, що передбачає використання ШІ як допоміжного засобу в освітньому процесі.

1. Освіта в умовах цифровізації

2. Перехід до цифрового суспільства висуває нові вимоги до змісту та організації навчання. Застосування інструментів ШІ дозволяє оптимізувати підготовку до уроків, скоротити час на виконання рутинних завдань та сконцентруватися на творчому аспекті викладання.

3. Використання ШІ при створенні навчального контенту

4. Розробка планів уроків, створення дидактичних матеріалів, розробка завдань і казок для молодших школярів може бути значно спрощена за допомогою таких сервісів, як:

- о **ChatGPT** – генерація текстів, описів, запитань [<https://chat.openai.com>]

- о **MagicSchool.ai** – конструювання навчальних сценаріїв, завдань відповідно до рівнів складності [<https://www.magicschool.ai>]

- о **Curipod** – створення презентацій і рефлексивних опитувань у форматі «учитель-учень» [<https://curipod.com>]

5. Підтримка індивідуального навчання

6. Адаптивні системи, як-от **Khanmigo**, дозволяють налаштовувати зміст і подачу навчального матеріалу відповідно до індивідуального темпу засвоєння учнем [<https://www.khanacademy.org/khan-labs>].

7. Підвищення ефективності роботи педагога

8. Завдяки інструментам, як **SlidesAI.io** (створення презентацій) [<https://www.slidesai.io>] і **Teachermatic.com** (генерація завдань, тестів) [<https://www.teachermatic.com>], педагоги можуть суттєво зекономити час на підготовку навчальних матеріалів.

9. Візуалізація та інтерпретація навчального контенту

10. Візуальні платформи, як **Canva** чи **Tome.app**, дозволяють створювати наочні матеріали відповідно до педагогічної мети уроку [<https://www.canva.com>], [<https://tome.app>].

11. Підвищення цифрової компетентності педагогів

12. Освітні платформи **Prometheus** [<https://prometheus.org.ua>] та **Всеосвіта** [<https://vseosvita.ua>] вже пропонують курси з основ роботи з інструментами ШІ, орієнтовані на вчителів початкової школи.

13. Етичні засади роботи з ШІ

14. Педагог повинен критично підходити до використання згенерованого контенту, перевіряти його на відповідність віковим особливостям учнів, дотримуватися академічної доброчесності, а також формувати в учнів відповідальне ставлення до цифрового контенту.

15. Мотивація і зацікавленість учнів

16. Завдяки використанню інтерактивних платформ, як **Kahoot! AI Quiz Generator** [<https://kahoot.com>] чи **Natural Readers** (озвучення текстів) [<https://www.naturalreaders.com>], вдається створити динамічну атмосферу на уроці, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Використання засобів штучного інтелекту в роботі вчителя початкової школи має значний потенціал для модернізації освітнього процесу. ШІ може стати надійним помічником у підготовці до уроків, дозволяючи вчителю реалізовувати індивідуальний підхід, формувати якісний навчальний контент та забезпечувати більшу залученість учнів. Успішне впровадження таких технологій вимагає від педагога готовності до постійного професійного розвитку, цифрової грамотності та дотримання етичних норм.

Список використаних джерел

1. Holmes W., Bialik M., Fadel C. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 124 p.

2. UNESCO. *Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers*. – Paris: UNESCO, 2019. – 56 p.

3. Міністерство освіти і науки України. *Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої освіти*. – К.: МОН України, 2016. – 40 с.

4. Козяр М. М., Горбаль Н. І. Цифрова компетентність сучасного вчителя початкової школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. – 2021. – №6 (86). – С. 121–132.

5. Спірін О. М. Сучасні тенденції цифровізації освіти в Україні. *Інформаційні технології і засоби навчання*. – 2020. – №2 (76). – С. 1–15.

6. Морзе Н. В., Семеріков С. О., Триус Ю. В. Цифрова трансформація освіти: виклики та перспективи. *Освітологічний дискурс*. – 2021. – №3. – С. 45–55.

7. Жук Ю. О., Гуралевич А. М. Методичні засади використання цифрових технологій в освіті. *Інформаційні технології і засоби навчання*. – 2020. – №5 (79). – С. 102–110.

8. Шокалюк С. В. Академічна доброчесність і цифрова етика в освіті. *Педагогічна думка*. – 2022. – №1. – С. 66–72.

Фу Хун – здобувачка третього (освітньо-наукового)

рівня вищої освіти Ніжинського державного

університету імені Миколи Гоголя, II курс,

спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Новгородська Юлія Григорівна – кандидатка педагогічних наук,

доцентка кафедри педагогіки, початкової освіти,

психології та менеджменту Ніжинського державного

педагогічного університету імені Миколи Гоголя

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У МАГІСТРІВ З УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

Реформаційні процеси, що відбуваються у сучасному суспільстві – інноватизація та диджиталізація – активно інтегруються у всі сфери освітньої галузі, зокрема й у систему управління закладами освіти. У свою чергу, модернізація Нової української школи та ефективне управління нею вимагають якісної підготовки нової генерації керівників, здатних до розробки, оцінювання, аналізу та інтеграції інноваційних рішень у діяльність закладу освіти. Керівник інноваційного типу володіє як загальними, так і спеціальними здібностями до інноваційної діяльності, виявляє внутрішню мотивацію до освоєння нових підходів, активно вивчає і застосовує кращі управлінські практики, володіє високим рівнем інноваційного потенціалу, а також свідомо моделює стратегії розвитку своїх особистісних і професійних якостей.

З урахуванням цього питання оптимізація змісту фахової підготовки магістрів з управління освітою стає одним із ключових завдань української системи вищої освіти. Пріоритетність розвитку інноваційної складової у системі сучасної освіти підкреслюється в ряді нормативно-правових документів, зокрема у Законі України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), «Концепції розвитку педагогічної освіти» (2018), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (2022), Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року (2019), Концепції «Нова українська школа» (2016) тощо.

Питання педагогічної інноватики порушували у своїх дослідженнях як вітчизняні науковці (М. Братко, Л. Козак, М. Козир, В. Кремень, О. Огієнко, С. Сисоєва, Л. Хоружа, О. Цюняк, О. Шапран та ін.), так і зарубіжні (Л. Кайрісто-Мертанен, Дж. Кеттунен, С. Лійтінен, Х. Маурер, М. Нео, К. Олелеве, М. Сачжоу, М. Вієйраб, А. Чжан та інші). Різні аспекти розвитку інноваційного потенціалу фахівців досліджували Ю. Власенко, Ю. Галатюк, Л. Козак, Д. Мазоха, Л. Овсянкіна, Н. Опанасенко, О. Соснюк, В. Химинець та інші.

Актуальність проблеми розвитку інноваційного потенціалу як складової професійної компетентності майбутнього керівника закладу освіти загострюється низкою суперечностей, які існують між:

- реальною необхідністю в ініціативних керівниках, здатних впроваджувати інновації, та недостатньою зосередженістю уваги педагогічної теорії й практики до розвитку інноваційного потенціалу магістрів;
- потребою щодо розвитку інноваційного потенціалу майбутніх керівників закладів освіти та відсутністю чітко визначених організаційно-педагогічних умов, що забезпечують ефективність реалізації цього процесу у вищій школі;
- рівнем готовності магістрів до інноваційної діяльності та існуючою системою підготовки таких фахівців.

Ми бачимо, що інноваційний потенціал особистості є рушійною силою розвитку різних сфер життя сучасного суспільства, що й обумовлює його значення як важливої соціальної цінності. З огляду на актуальність проблеми розвитку інноваційного потенціалу майбутніх керівників закладів освіти, це питання стабільно привертає увагу наукової спільноти та залишається об'єктом активних теоретичних і прикладних досліджень.

Серед українських учених, які почали досліджувати поняття «інноваційний потенціал», необхідно виділити Ю. Власенко, яка характеризує дану дефініцію як «систему різнорівневих і неоднорідних властивостей, що виникають внаслідок множинності зв'язків людини з навколишнім світом на різних рівнях: середовищному, соціальному, культурному та самосуб'єктному» [2, с. 16, 18].

О. Боковець характеризує інноваційний потенціал особистості як «систему психологічних якостей, пов'язаних з етапами інноваційної діяльності, а саме: вивченням можливостей, генерацією, просуванням та практичним втіленням ідей» [1, с. 31].

Н. Волянчук і О. Боковець трактують дану дефініцію як «динамічну інтегративну систему зовнішніх і внутрішніх відновлюваних ресурсів, що означає здатність особистості виявляти «нове», генерувати нові ідеї та втілювати їх в життя» [6, с. 12].

Науковий дискурс стосовно визначення сутності інноваційного потенціалу продовжують В. Стадник та М. Йохна, які визначають даний феномен як «здатність особистості до перетворювальної, рефлексивної, інноваційної активності на різних рівнях соціально-освітньої взаємодії, необхідної для здійснення ефективної управлінської та інноваційної діяльності [5]. Науковці відмічають, що даний феномен є психологічним фактором і представляє собою інтегральну властивість особистості. Її основними складовими виступають: практичність і креативність мислення, прагнення до самоактуалізації та успіху, організаторські здібності, впевненість у собі [5].

Нам імпонує визначення досліджуваного феномену, запропоноване Л. Овсянкіною, яка потрактовує інноваційний потенціал вчителя як «сукупність соціокультурних і творчих характеристик педагога, що містить прагнення до саморозвитку, вміння знаходити нестандартні підходи та генерувати нові ідеї, відкритість до всього нетрадиційного, готовність впроваджувати нове в педагогічну практику тощо» [4, с. 61].

Для нашого дослідження доцільним є визначення інноваційного потенціалу, презентоване у працях Ю. Кучерявої, яка розглядає даний феномен як «комплекс особистісних якостей, які залежать від творчого потенціалу, професійності та мети інноваційної діяльності, і проявляється у вирішенні нестандартних ситуацій» [3, с. 61]. Дослідниця відмічає, що рівень сформованості інноваційного потенціалу визначається наступними компонентами:

- потребою та умінням виокремлювати педагогічні проблеми;
- здатністю до науково-пошукової роботи;
- спроможністю впроваджувати інновації в освітній процес;
- відсутністю страху при реалізації нововведень;
- прагненням до здійснення інноваційної діяльності [3, с. 61].

Узагальнюючи думки науковців щодо досліджуваного питання, можна стверджувати, що інноваційний потенціал магістра з управління освітнім закладом є системним утворенням, що характеризується здатністю до генерування нових ідей, відкритістю до нового. Ефективна інноваційна активність керівника у системі освіти є ключовим чинником, що ініціює динамічний розвиток освітніх технологій, виступає гарантом нестандартних управлінських рішень, підвищує рівень задоволеності суб'єктів освітнього процесу та слугує індикатором стабільності педагогічного колективу.

Список використаних джерел

1. Боковець О. І. Соціально-психологічні умови розвитку інноваційного потенціалу студентів закладу вищої технічної освіти : дис. ... д-ра філософії : 053 – Психологія. Київ, 2021. 294 с.

2. Власенко Ю. О. Психологічний аналіз інноваційного потенціалу особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 – Загальна психологія, історія психології. Одеса, 2003. 19 с.

3. Кучерява Ю. В. Роль післядипломної педагогічної освіти у розвитку інноваційного потенціалу педагога. *Теорія та методика управління освітою*. 2011. № 7. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_7/7.pdf

4. Овсянкіна Л. А. Філософський аналіз сучасних інноваційних процесів у системі вищої освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2011. № 1. С. 60–65.

5. Стадник В.В., Йохна М.А. Інноваційний менеджмент: навч. посібник. К. : Академвидав, 2006. 464 с.

6. Volainiuk N., Bokovets O. Psychological structure of innovative potential of a personality. *Science and education*. 2017. Vol. 1. P. 9–15. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-1-2>

Шимко Христина Вікторіна – здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, II курс, спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Лісовець Олег Васильович – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової та інноваційної діяльності Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ

Сучасні тенденції розвитку освіти визначають пріоритетність формування особистісних якостей учнів, серед яких важливе місце займають ціннісні орієнтації. У молодшому шкільному віці закладаються основи світогляду, соціальної активності та моральних норм, які визначають подальший розвиток особистості. Виховання моральних ідеалів, засвоєння норм поведінки та розвиток емоційного інтелекту залежать від широкого кола чинників, що включають родинне оточення, педагогічну підтримку та вплив суспільства. Роль освітнього простору у формуванні ціннісних орієнтацій молодшого школяра є надзвичайно важливою, оскільки саме в межах цього простору відбувається значна частина його соціалізації та розвитку особистісних якостей. Освітнє середовище є не тільки місцем для здобуття знань, але й платформою, де дитина має можливість взаємодіяти з іншими, спостерігати за різними моделями поведінки, а також самостійно будувати власні переконання щодо цінностей.

Перш за все, слід зазначити, що освітнє середовище повинно бути гармонійним і сприятливим для розвитку моральних, емоційних та інтелектуальних аспектів особистості. Важливу роль у цьому відіграє школа, яка є основним інститутом, що

забезпечує структуру для формування ціннісних орієнтацій. З самого початку навчання школа має стати місцем, де діти не тільки вчать читати, писати та рахувати, а й осягають основи моральних норм, соціальних взаємодій та взаємоповаги. Оскільки ціннісні орієнтації формуються в умовах безперервного спілкування, навчання і виховання, саме в освітньому середовищі закладаються перші основи етичного мислення.

Одним із ключових аспектів формування ціннісних орієнтацій є створення у класі атмосфери довіри та підтримки. Педагоги мають бути прикладом для учнів, а також створювати умови для вільного вираження думок, дозволяти дітям обговорювати важливі моральні та соціальні питання. У такому середовищі діти вчать слухати, поважати думку інших і розвивати власні переконання. Вчитель не просто передає знання, а й формує у дітей здатність до рефлексії, розуміння етичних дилем та відповідальність за свої вчинки. Крім того, вчителі мають сприяти розвитку критичного мислення, яке допомагає учням оцінювати як свої, так і чужі вчинки з точки зору моральних цінностей.

Важливу роль у формуванні особистості дітей молодшого шкільного віку відіграє і співпраця з однолітками. У дітей молодшого шкільного віку поступово починає формуватися відчуття колективізму. Якщо першокласники допомагають один одному, це часто відбувається не від власного бажання, а за прямою вказівкою вчителя та за допомогою його підтримки. Колектив молодших школярів починає формуватися за умови, коли під впливом спеціальної діяльності вчителя діти виявляють інтерес до успіхів та невдач, досягнень однокласників. Вони починають ставитися до навчальної діяльності як до спільної справи всього класу, реагують на думку про клас в цілому, і сприймають свої особисті досягнення як частину успіхів всього класу [3, с. 353]. Клас, як соціальна група, створює можливості для розвитку співпраці, взаємодопомоги та комунікації. У цьому контексті групова діяльність та колективні проекти, спрямовані на вирішення моральних завдань, стають потужним інструментом у формуванні соціальних навичок і цінностей. Діти вчать співпереживати, допомагати один одному, спільно приймати рішення, що дозволяє розвивати почуття відповідальності і взаємоповаги.

Не менш важливою є співпраця школи з батьками. Атмосфера взаємодії та спілкування педагога з батьками має засвідчити, що класний керівник потребує допомоги батьків, об'єднання з ними для досягнення найкращих результатів у навчанні та вихованні учнів спільними зусиллями [1, с. 63]. Школа не може бути ізольованою від родини, адже виховання є спільним процесом, де роль батьків є вирішальною. Коли сім'я та школа діють в єдиному контексті, це дозволяє забезпечити узгодженість виховних впливів. Батьки, як перші педагоги, задають моральні орієнтири для дитини, тому взаємодія між школою та родиною має бути максимально конструктивною, спрямованою на підтримку і розвиток моральних ідеалів, що формуються в дітей. Сучасні освітні технології також мають значний вплив на формування ціннісних орієнтацій. В епоху Інтернету важливим завдан-

ням педагога є постійне підвищення інтересу учнів до уроку. З метою оптимізації мотиваційної складової навчання вчителю потрібно активніше використовувати різноманітні дидактичні форми навчання, які можуть бути цікавішими, ніж традиційні уроки. Нестандартні форми роботи завдяки таким стимулам як новизна і зміна, несподіваність, складність, невизначеність, здатні значно посилити процесуальний бік мотивації [2, с. 69]. Інтерактивні методи навчання, новітні інформаційно-комунікаційні технології створюють нові можливості для розвитку критичного мислення, емоційного інтелекту та соціальних компетентностей. Педагогічні інструменти, такі як рольові ігри, дебати, електронні платформи для спільної роботи, дозволяють дітям через практичну діяльність зрозуміти і оцінити важливість моральних норм та цінностей у реальному житті.

Важливою складовою освітнього простору є також культурно-освітнє середовище, яке включає в себе знайомство з національними традиціями, культурними здобутками, мистецтвом. Навчання історії, літератури, знайомство з образотворчим мистецтвом і музикою дозволяють дитині зрозуміти цінність культурної спадщини, формують естетичний смак і виховують почуття гордості за свою країну та її традиції.

Освітній простір є не лише місцем здобуття знань, але й фундаментом для формування особистості, де відбувається гармонійне поєднання навчальних і виховних процесів. Від того, як організовано освітнє середовище, залежить, якими моральними цінностями будуть керуватися діти в подальшому житті. Сприятлива атмосфера, взаємодія з дорослими та однолітками, підтримка батьків і культурна складова забезпечують ефективний процес формування ціннісних орієнтацій і допомагають молодшому школяру стати відповідальним, свідомим і всебічно розвиненою особистістю.

Список використаних джерел

1. Герасимчук, А. Реалізація ідей педагогіки партнерства в освітньому процесі нової української школи. *Наукові перспективи та методичні інновації в розвитку початкової освіти*: зб. матеріалів I Всеукраїнської студентської наук.-практ. конф. (м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 18 квітня 2024 р.). Вінниця, 2024. С. 60–65.
2. Дубровська, Л. О., Горянська, А. М., Пісоцький, В. П., Король, В. С. Формування мотивації до навчання в учнів початкової школи засобами нетрадиційних форм уроків. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2025. № 1. С. 64–73.
3. Литвин, І. М., Зорочкіна, Т. С., Шпак, В. П. *Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. № 4. С. 346–356.

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Гапон Віта Миколаївна – здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

*II курс, спеціальність 105 Прикладна фізика та наноматеріали
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

*Мельничук Людмила Юріївна – кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри інформаційних технологій, фізико-математичних
та економічних наук, Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя*

ВПЛИВ ТЕМПЕРАТУРИ СПІКАННЯ КЕРАМІКИ НА ОСНОВІ ZrO_2 , ЛЕГОВАНОГО SC І CE АБО SC, CE І GD, НА ЇЇ СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Оксид цирконію (ZrO_2) є багатофункціональним матеріалом з унікальними механічними, електричними, термічними та оптичними властивостями, що обумовлює його різноманітне застосування, в якості високотемпературних та корозійностійких покриттів, зубних протезів, детекторів радіації, каталізаторів, датчиків кисню, твердооксидних паливних комірок та ін. Його використання в паливних комірках, зокрема для виготовлення електроліту, що являє собою кераміку, є одним із найбільш привабливих. Це пов'язано з можливістю створення локальних джерел струму з високим ККД, які є екологічно чистими через їхню роботу на водневому паливі.

Для збільшення провідності електроліту комірки, яка обумовлена дифузією іонів кисню по кисневих вакансіях, використовується легування оксиду цирконію субвалентними домішками, що призводить до утворення кисневих вакансій і стабілізації за кімнатної температури кубічної фази, що має найбільшу провідність. Серед матеріалів на основі діоксиду цирконію, стабілізований скандієм діоксид цирконію (ScSZ) є одним з найпривабливіших матеріалів для електроліту через близькість його радіусу до радіусу іона Zr.

Однак повідомлялося [1], що для вмісту Sc_2O_3 вище 9 мол.% за температур нижчих, 600 °C відбувається перетворення вихідної кубічної фази в ромбоєдричну, яка має нижчу провідність. Для запобігання цього явища був прийнятий підхід заснований на одночасному легуванні ZrO_2 , крім ScO_2 , іншими оксидами.

Наразі використовується одночасне легування ScSZ домішками Ce або Gd, що дозволяє запобігти трансформації вихідної фази, а також у разі присутності Gd сприяє збільшенню числа кисневих вакансій.

Найкраща стабільність і найбільша провідність спостерігалася на $0,5Gd0,5Ce10ScSZ$ [2]. Проте, виявилось [3], що навіть якщо порошок має кубічну структуру, кераміка може мати суміш кубічної та ромбоєдричної фаз. Тому було

зроблено висновок, що поява ромбоєдричної фази є наслідком спікання порошків за високих температур, а також висловлено припущення про необхідність зменшення температури спікання. Водночас, наскільки нам відомо, спікання зазвичай проводиться за високих температур (1450-1600 °C), а залежність структури від температури спікання не досліджувалась.

Тому в нашій роботі було досліджено залежність структурних характеристик кераміки 10Sc1CeSZ і 0,5Gd0,5Ce10ScSZ від температури спікання методами рентгенівської дифракції (XRD) і комбінаційного розсіювання світла (KRS), проведено співставлення зі структурою порошків.

Показано, що обидва вихідні порошки мають кубічну структуру, проте відпал порошку 10Sc1CeSZ призводить до появи ромбоєдричної фази, чого не спостерігається для порошку 10Sc0.5Ce0.5GdSZ. Кераміка з порошку 10Sc0.5Ce0.5GdSZ зберігає кубічну структуру за всіх використаних температур спікання, а в кераміці з порошку 10Sc1CeSZ при зниженні температури спікання до 1100°C поряд з кубічною спостерігається ромбоєдрична фаза. Показано, що пористість кераміки суттєво збільшується при зниженні температури спікання і при $t = 1100$ °C досягає 60%. Пропонується, що появу ромбоєдричної фази в кераміці 10Sc1CeSZ можна пояснити на основі порівняння впливу відпалів вихідних порошків на їх структуру. Дійсно, появу ромбоєдричної фази в кераміці 10Sc1CeSZ можна приписати її великій пористості, що збільшує внесок поверхні аналогічної поверхні порошків.

Список використаних джерел

1. Ishii T., Iwata T., Tajima Y. Structural phase transition and ion conductivity in 0.88ZrO₂-0.12Sc₂O₃. Solid State Ionics. 1992. Vol. 57. P. 153–157.
2. Shin H. C. Та ін.. Effects of Partial Substitution of CeO₂ with M₂O₃ (M = Yb, Gd, Sm) on Electrical Degradation of Sc₂O₃ and CeO₂ Co-doped ZrO₂. Journal of the Korean Ceramic Society. 2016. Vol. 55, iss. 5. P. 500–505.
3. Temluxame P. Та ін. Comparison of ceria and zirconia based electrolytes for solid oxide electrolysis cells. Hydrogen Energy. 2020. Vol. 46, iss. 48: Latest trends in hydrogen production and use. P. 24568–24580.

Євдокимов Сергій Олександрович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, II курс, спеціальність 121 Інженерія програмного забезпечення Херсонського державного університету

МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСЬКИМ ДІЯМ В КІБЕРПРОСТОРІ

В умовах зростання кількості онлайн-сервісів важливо досліджувати комплексні підходи до виявлення та запобігання шахрайським діям [1, с. 25]. **Метою дослідження** є вивчення сучасних технічних та психологічних методів виявлення

та запобігання кібершахрайству. **Основні завдання:** проаналізувати типові схеми атак та сформулювати способи підвищення кібергігієни.

Виклад основного матеріалу. Одним із найпоширеніших методів шахрайства є фішинг через електронну пошту (рис. 1).

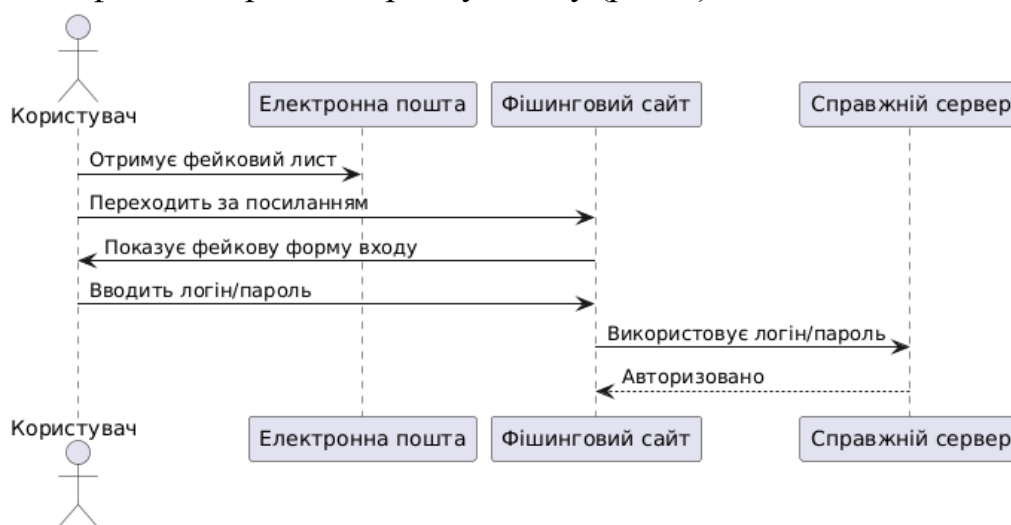

Рисунок 1. Фішинг через електронну електронну скриньку

Зловмисник надсилає користувачу електронний лист із посиланням на веб-сайт. Користувач переходить за цим посиланням та вводить свої облікові дані (логін і пароль), думаючи, що знаходиться на легітимному ресурсі. Після цього фішинговий сайт пересилає ці дані справжньому серверу, отримує доступ і навіть може перенаправити жертву на реальний сайт, щоб уникнути підозр. Цей тип атак експлуатує неуважність користувача та соціальну інженерію (рис. 1).

2FA – це ефективний технічний бар’єр, який ускладнює автоматизацію атак і захищає навіть у випадку крадіжки пароля (рис. 2).

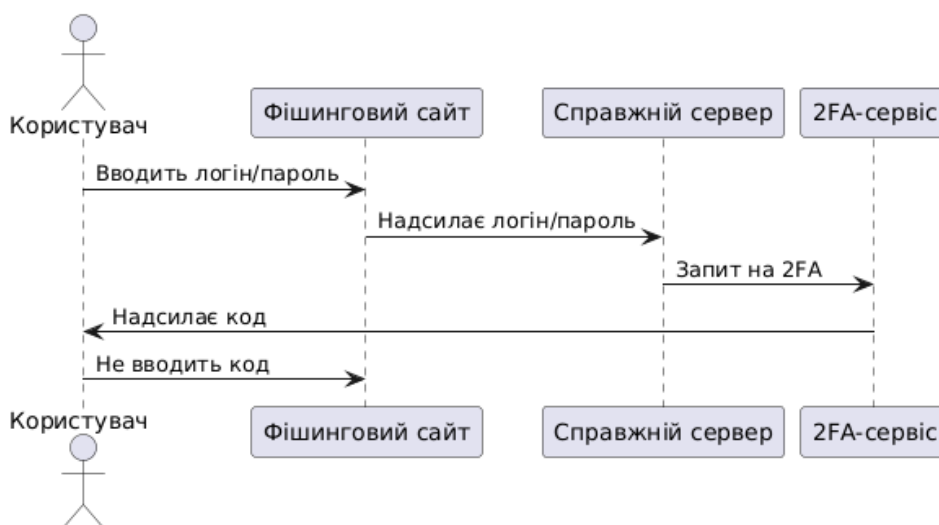

Рисунок 2. Двофакторна автентифікація в умовах фішингу

На рис. 2 показано, як після введення логіна та пароля, реальний сервер запитує підтвердження входу через 2FA-сервіс. Навіть якщо зловмисник перехопить

облікові дані, без одноразового коду, який надсилається лише користувачу, завершити автентифікацію буде неможливо. Це дозволяє користувачу ідентифікувати підозрілу активність і не вводити код на сумнівному сайті.

Ще одним психологічний методом є це вішинг (від «voice phishing») – це телефонне шахрайство з використанням соціальної інженерії (рис. 3).

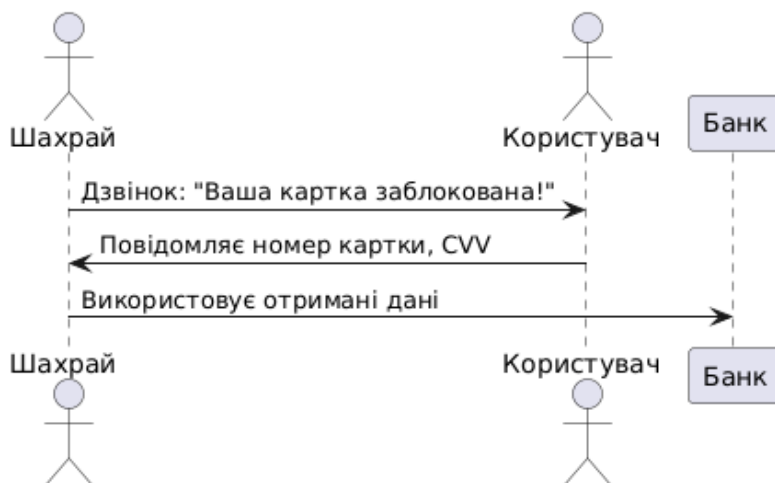

Рисунок 3. Сценарій голосового шахрайства

На рис. 3 показано, як шахрай може телефонувати користувачу, але під впливом стресу останній самостійно надає конфіденційну інформацію, наприклад, номер картки або CVV-код. Щоб ефективно протидіяти шахрайству, організації впроваджують антифрод-системи, архітектура якої показана на рис. 4.

Рисунок 4. Компоненти простої антифрод-системи

На рис. 4. показано систему, яка складається з модулів, які взаємодіють між собою, щоб виявляти підозрілі дії та блокувати транзакції або надсилати попередження службам безпеки. Така система дозволяє виявити аномальні дії на основі поведінкових шаблонів, навіть якщо облікові дані вже скомпрометовані.

Список використаних джерел

1. Коган О. С., Литвиненко В. В. Основи кібербезпеки: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2020.
2. Євдокимов С. О. Сучасні системи захисту інформації. Київ: Друкарник, 2023. 380 с.

Сахнюк Олексій Володимирович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, II курс, спеціальність 105 Прикладна фізика і наноматеріали
Мельничук Олександр Володимирович – доктор фізико-математичних наук, професор кафедри інформаційних технологій, фізико-математичних та економічних наук. Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ОСОБЛИВОСТІ СПЕКТРІВ ІЧ-ВІДБИВАННЯ ТА ППВВ ПЛІВОК ZnO НА ОПТИЧНО-АНІЗОТРОПНИХ ПІДКЛАДКАХ Al_2O_3

Вивчення тонких плівок ZnO на діелектричних підкладках є актуальним напрямом сучасної оптоелектроніки. ZnO має велику ширину забороненої зони (~ 3.37 eV), високу прозорість у видимому спектрі та фоточутливість в УФ-діапазоні, що зумовлює його широке застосування в датчиках, світлодіодах та фотодетекторах.

Одним із ключових факторів, що впливає на формування оптичної відповіді плівок ZnO, є властивості підкладки, зокрема її оптична анізотропія. Кристалічний сапфір (Al_2O_3), завдяки своїй гексагональній структурі, є типовим прикладом оптично-анізотропної підкладки, що може значно змінювати характер спектрів відбивання та порушеного повного внутрішнього відбивання (ППВВ).

Мета дослідження – проаналізувати особливості спектрів ІЧ-відбивання та ППВВ плівок ZnO, нанесених на оптично-анізотропні підкладки Al_2O_3 , і визначити вплив анізотропії на їхню форму та інтенсивність.

Плівки ZnO (~ 500 нм) наносили методом RF-магнетронного розпилення на підкладки Al_2O_3 типу «a-cut» та «c-cut». ІЧ-спектри відбивання реєстрували у режимі зовнішнього ІЧ-відбивання (кут падіння $\sim 10^\circ$) та у режимі ППВВ (кут 45°) на спектрометрі Shimadzu IRTracer-100 у діапазоні $400\text{--}4000\text{ см}^{-1}$.

Спектри обробляли за допомогою моделі діелектричної функції з урахуванням плазмон-фононної взаємодії та оптичної анізотропії:

$$\varepsilon(\nu) = \varepsilon_\infty \left(1 + \frac{\nu_L^2 - \nu_T^2}{\nu_T^2 - \nu^2 - i\nu\gamma_f} - \frac{\nu_p^2}{\nu^2 + i\nu\gamma_p} \right)$$

У спектрах плівок ZnO на підкладках Al_2O_3 (c-cut) спостерігається розщеплення фононного піку при $\sim 430\text{ см}^{-1}$. У порівнянні з ізотропною підкладкою (скло), форма спектрів має асиметричний профіль, пов'язаний із зміною електричного поля на межі поділу.

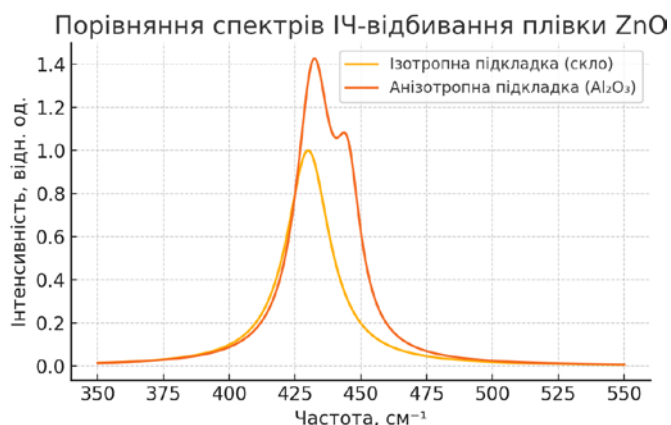

Рис. 1 – ІЧ-відбивання плівки ZnO на ізотропній та анізотропній підкладках

Анізотропія Al_2O_3 проявляється у вигляді зміни інтенсивності та ширини фонної смуги. У режимі ППВВ реєструється підсилення фонного резонансу, з максимумами у ділянці $420\text{--}440\text{ см}^{-1}$.

У зразках з орієнтацією підкладки a-cut спостерігається зміщення резонансної частоти, що пов'язано з оптичною віссю підкладки.

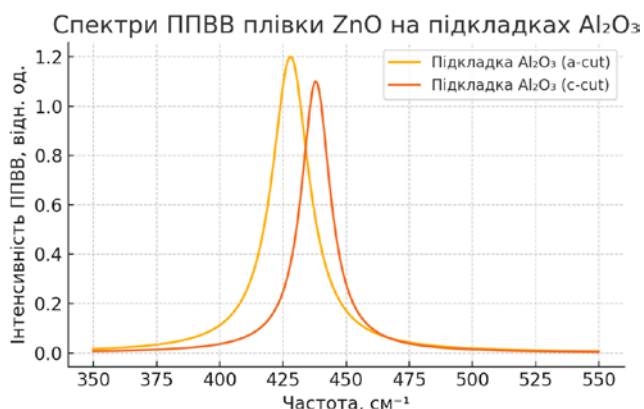

Рис. 2 – ППВВ спектри плівки ZnO на підкладках Al_2O_3 (a-cut і c-cut)

Таким чином, оптично-анізотропні підкладки Al_2O_3 суттєво впливають на спектральні характеристики плівок ZnO. Орієнтація кристалу підкладки (a-cut, c-cut) визначає характер відбивання і ступінь збурення електромагнітного поля у плівці. Отримані результати можуть бути використані для інженерії оптичних властивостей гетероструктур у сенсорних та фотонних застосуваннях.

Список використаних джерел

1. Мельничук О. В., Кобзар О. А., Степаненко С. І. *Структурні перетворення та нерівноважні електронні процеси в широкозонних оксидах*. Ніжин: НДУ, 2024. 274 с.
2. Шабат М. А. *Фізика тонких плівок*. Київ: Наукова думка, 2012. 248 с.
3. Green M. A., Keevers M. J. Optical properties of intrinsic ZnO. *Progress in Photovoltaics: Research and Applications*. 2005. DOI: 10.1002/pip.556.

4. Kuriyama K., Saitoh M. Reflectance anisotropy spectroscopy as a tool for mechanical characterization of metallic thin films [Електронний ресурс]. 2024. Режим доступу: <https://www.researchgate.net/publication/282271111>.

5. Lee H. S., Kim J. Y., Park J. S. Effect of substrates on the structural, surface chemical state, and optical properties of Ga-doped Al_2O_3 thin films [Електронний ресурс]. *Materials Chemistry and Physics*. 2024. Vol. 304. Режим доступу: <https://doi.org/10.1016/j.matchemphys.2023.128151>

Стрілець Максим Вікторович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, II курс, спеціальність 105 Прикладна фізика і наноматеріали Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
Мельничук Людмила Юрївна – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри інформаційних технологій, фізико-математичних та економічних наук, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ДОСЛІДЖЕННЯ КЕРАМІКИ ОКСИДІВ МЕТАЛІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ІМПЕДАНСНОЇ СПЕКТРОСКОПІЇ

1. Аналіз імпедансних характеристик кераміки на основі оксидів ZnO та MgO з використанням Hioki IM3536 LCR meter

У межах дослідження було проведено детальне вимірювання імпедансних характеристик керамічних зразків, отриманих на основі оксидів цинку (ZnO) та магнію (MgO). Зразки виготовлялися шляхом ретельного змішування порошків з різним процентним співвідношенням ZnO і MgO (наприклад, 80:20, 60:40, 50:50), пресуванням у формовані зразки діаметром 10 мм та товщиною 2–3 мм, з подальшим спіканням у муфельній печі при температурі 1300°C протягом 4 годин та нанесення контактів з срібла. Ці параметри були обрані для забезпечення достатньої щільності та однорідності керамічної структури. Мета цього етапу – дослідити, як змінюються електрофізичні характеристики матеріалу при зміні співвідношення компонентів.

Для вимірювань використовувався високоточний прилад Hioki IM3536 LCR meter, що забезпечує надзвичайно широкий частотний діапазон сканування (від 4 Гц до 8 МГц), а також точне визначення фазового зсуву та величин ємності, опору, індуктивності. Його основна перевага – можливість точної побудови імпедансних діаграм, що дозволяє аналізувати як кристалічну, так і міжкристалічну провідність матеріалів. Завдяки високій чутливості до змін у діелектричному середовищі, Hioki IM3536 дозволяє отримувати детальні дані щодо комплексного імпедансу матеріалів.

На основі експериментальних даних було побудовано Nyquist-діаграми (графіки залежності уявної частини імпедансу від дійсної). Нижче наведено приклад такої діаграми для зразка з вмістом $\text{ZnO:MgO} = 80:20$:

Частота (f)	Z (Ом)	Rs (Ом)	Rp (Ом)	Θ (градуси)
200 кГц	13.1683	13.1674	13.1692	0.658
100 кГц	13.1712	13.1708	13.1715	0.396
50 кГц	13.1163	13.1161	13.1164	0.261
1 кГц	13.0512	13.0512	13.0512	0.018

- **Z**: модуль комплексного імпедансу (Ом),
- **Rs**: активний опір (послідовний, Ом),
- **Rp**: реактивний опір (паралельний, Ом),
- **Θ** : фазовий кут (градуси).

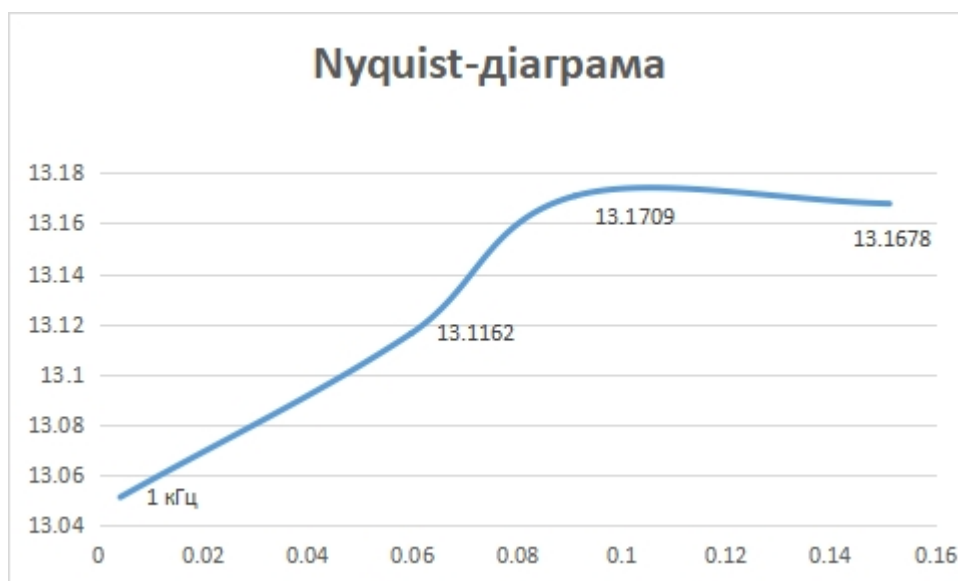
Nyquist-діаграма (Z'' від Z')

Nyquist-діаграма відображає залежність уявної частини імпедансу (Z'') від дійсної частини (Z'). Для її побудови потрібно обчислити Z' (дійсну частину) та Z'' (уявну частину) на основі наданих значень Z і Θ :

- $Z' = Z \cdot \cos(\Theta)$ $Z' = Z \cdot \cos(\Theta)$
- $Z'' = Z \cdot \sin(\Theta)$ $Z'' = Z \cdot \sin(\Theta)$

Обчислимо ці значення (Θ потрібно перевести з градусів у радіани: $\Theta_{\text{рад}} = \Theta \cdot \pi / 180$):

Частота	Z (Ом)	Θ (град)	Θ (рад)	Z' (Ом)	Z'' (Ом)
200 кГц	13.1683	0.658	0.01148	13.1678	0.1512
100 кГц	13.1712	0.396	0.00691	13.1709	0.0911
50 кГц	13.1163	0.261	0.00456	13.1162	0.0597
1 кГц	13.0512	0.018	0.00031	13.0512	0.0041

2. Вплив вмісту оксидів ZnO та MgO на електричні властивості кераміки: результати імпедансної спектроскопії

Змінюючи процентне співвідношення між ZnO та MgO у зразках, було встановлено, що імпедансні характеристики змінюються нелінійно. У зразках з вищим вмістом ZnO спостерігалось зниження загального опору, що пояснюється високою електропровідністю ZnO, яка виникає завдяки присутності кисневих вакансій, які діють як донори. Це створює сприятливе середовище для руху електронів.

MgO, навпаки, характеризується високою діелектричною проникністю та низькою електропровідністю. Його введення до складу матеріалу призводить до зростання загального опору системи, особливо у частотному діапазоні нижче 1 кГц. Це дозволяє зробити висновок про домінування міжкристалічного опору у зразках з високим вмістом MgO. Така поведінка пояснюється утворенням потенційних бар'єрів на межах кристалів, які гальмують рух носіїв заряду.

Залежність імпедансу від частоти можна подати у вигляді:

$$Z^*(\omega) = R + \frac{1}{j\omega C}$$

Де R – опір, C – ємність, $\omega = 2\pi f$ – кругова частота.

Для більш точного опису комплексного імпедансу у полікристалічних матеріалах застосовується модель із двома паралельними контурами:

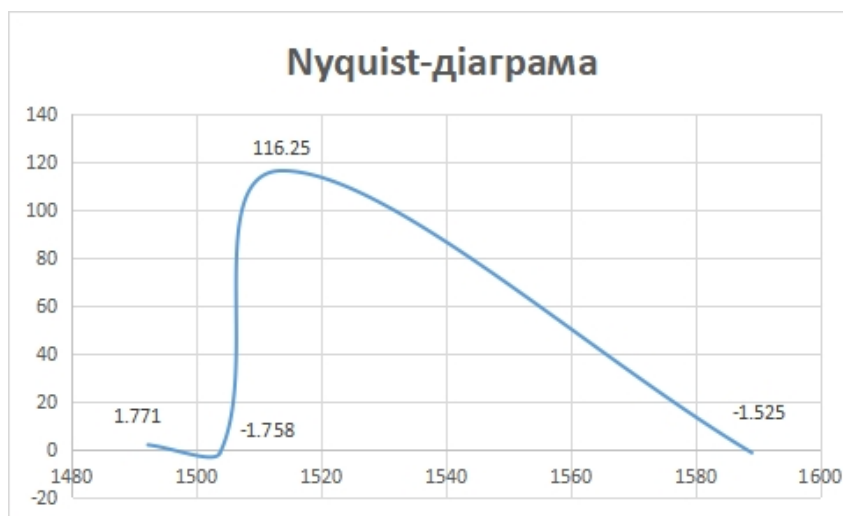
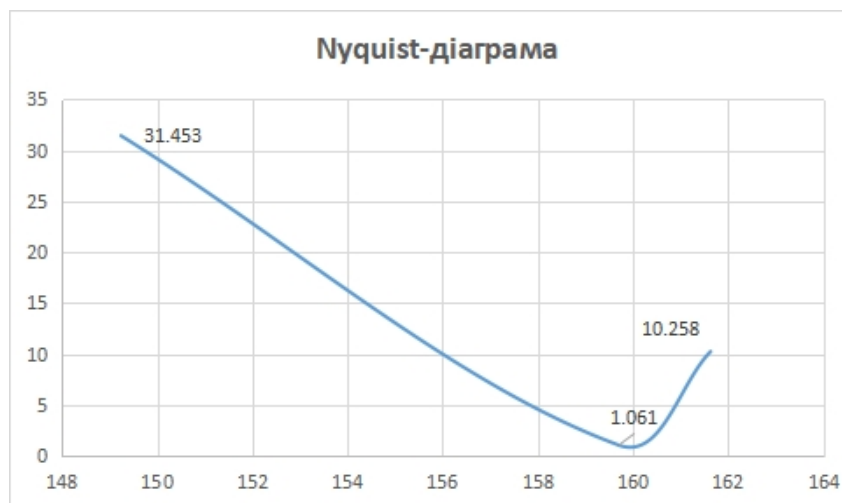
$$Z_{\text{екв}}(\omega) = \left(\frac{1}{R_1 + \frac{1}{j\omega C_1}} + \frac{1}{R_2 + \frac{1}{j\omega C_2}} \right)^{-1}$$

де перший контур відповідає провідності кристалів, а другий – провідності на межах кристалів.

3. Порівняльний аналіз імпедансних спектрів різних зразків кераміки з варіюванням вмісту оксидів ZnO та MgO

Порівняльний аналіз показав, що зміна концентрації компонентів суттєво впливає на форму Nyquist-діаграми. Наприклад, у зразках 80% ZnO – 20% MgO Nyquist-діаграма показує меншу дугу, що вказує на домінування зернової провідності, тоді як у зразках 50% ZnO – 50% MgO діаграма містить виражену дугу з більшим радіусом, що свідчить про посилення міжкристалічного опору та зменшення ефективної провідності.

Ці діаграми дозволяють візуалізувати зміну опору та релаксаційних процесів у матеріалі. Нижче подано порівняльний графік для декількох зразків:

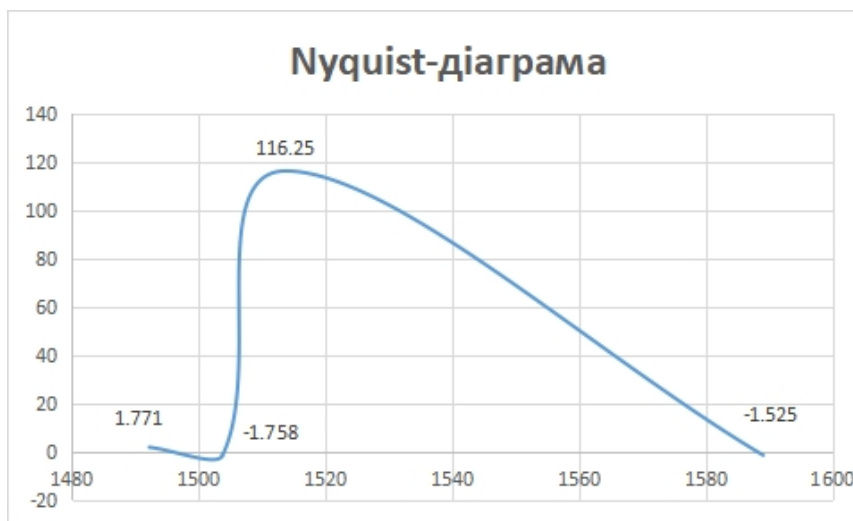
4. Визначення комплексного імпедансу як інструменту для оцінки структурних та електричних властивостей керамічних матеріалів

Комплексний імпеданс є чутливим індикатором мікроструктурних особливостей матеріалу. Завдяки імпедансній спектроскопії можливо відокремити внесок від провідності кристалів, меж кристалів, пор, домішок та дефектних включень. При побудові залежностей спостерігаються характерні піки, які відповідають релаксаційним процесам у матеріалі:

Частота	Z	Θ	R_s	R_p
200kHz	1,58907k	-0.0550	1,58907k	1.90252k
100kHz	1,5182k	4.3960	1,5137k	1,8042k
50kHz	1,50371k	-0.0670	1.50371k	1,76127k
1kHz	1,4922k	0.0680	1,4922k	1,763k

Частота	Z (Ом)	Θ (град)	Θ (рад)	Z' (Ом)	Z'' (Ом)
200 кГц	1589.07	-0.0550	-0.000960	1589.07	-1.525
100 кГц	1518.2	4.3960	0.07673	1513.7	116.25
50 кГц	1503.71	-0.0670	-0.001169	1503.71	-1.758
1 кГц	1492.2	0.0680	0.001187	1492.2	1.771

Негативні значення Z'' (при 200 кГц і 50 кГц) вказують на індуктивну поведінку ($\Theta < 0$), тоді як позитивні (100 кГц і 1 кГц) – на ємнісну ($\Theta > 0$).

- Крива показує змішану поведінку: невеликі негативні Z'' при 50 кГц і 200 кГц (індуктивність), значний пік Z'' при 100 кГц (ємнісний внесок), і майже резистивну поведінку при 1 кГц ($Z'' \approx 0$).

- Це може вказувати на складну мікроструктуру зразка з різними релаксаційними процесами.

5. Дослідження впливу частоти на імпедансні спектри кераміки з різним вмістом оксидів ZnO та MgO

Імпедансна спектроскопія дає змогу простежити залежність електричних властивостей зразків від частоти. У низькочастотному діапазоні (до 1 кГц) відчутно проявляється міжзернова поляризація, яка залежить від діелектричних властивостей MgO. Відповідно, у зразках з високим вмістом MgO імпеданс значно більший у цьому діапазоні, що свідчить про більші втрати енергії внаслідок поляризаційних процесів.

На високих частотах (понад 100 кГц) імпеданс значно зменшується, і домінує провідність усередині кристалів. Це пов'язано зі зменшенням впливу бар'єрів на межах кристалів та збільшенням рухливості носіїв заряду. Спостерігається чіткий спад опору при зростанні частоти, що є характерною ознакою діелектриків із кристалічною структурою.

Таким чином, аналіз частотної залежності дозволяє деталізовано дослідити структуру зразка, оцінити рівень його гомогенності, визначити наявність зерен різного розміру та їх вплив на провідність, а також зробити висновки щодо потенційного застосування у високочастотній електроніці та системах енергозбереження.

Список використаних джерел

1. Barsoukov, E., & Macdonald, J. R. (2005). *Impedance Spectroscopy: Theory, Experiment, and Applications* (2nd ed.). Wiley-Interscience.
2. Macdonald, J. R. (1987). *Impedance Spectroscopy: Emphasizing Solid Materials and Systems*. Wiley.

3. Кулаков, К. І., & Кравченко, В. А. (2012). *Основи електрофізики твердого тіла*. Київ: Либідь.
4. Chiang, Y. M., Birnie, D. P., & Kingery, W. D. (1996). *Physical Ceramics: Principles for Ceramic Science and Engineering*. Wiley.
5. Бондар, А. І., & Приймак, М. І. (2009). Імпедансна спектроскопія як метод діагностики матеріалів. *Фізика і хімія твердого тіла*, 10(2), 335–340.
6. Li, Y., Sun, L., & Xie, H. (2018). Electrical and dielectric properties of ZnO-based ceramics. *Journal of Materials Science: Materials in Electronics*, 29(6), 4751–4758.
7. Zhang, B. P., Bian, J. M., & Zhang, L. D. (2002). Impedance analysis of ZnO ceramics with different additives. *Journal of Applied Physics*, 91(1), 116–120.
8. Rahman, M. M., & Ismail, A. F. (2013). Dielectric and impedance properties of MgO-based ceramics. *Ceramics International*, 39(3), 2593–2599.
9. Hioki IM3536 LCR Meter Technical Manual. (2021). Hioki E.E. Corporation. <https://www.hioki.com>
10. Moulson, A. J., & Herbert, J. M. (2003). *Electroceramics: Materials, Properties, Applications* (2nd ed.). Wiley.

Хоменков Дмитро Володимирович – здобувач третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти, III курс,
спеціальність 105 Прикладна фізика та наноматеріали
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Мельничук Олександр Володимирович – доктор фізико-
математичних наук, професор кафедри інформаційних технологій,
фізико-математичних та економічних наук
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ОПТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМПЕРАТУРНО-СТИМУЛЬОВАНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ТОНКИХ ПЛІВОК ОКСИДУ ГАФНІЮ, ЛЕГОВАНОГО ГЕРМАНІЄМ

Серед широкозонних бінарних оксидних діелектриків, оксид гафнію (HfO_2) вважається одним із найперспективніших для використання в мікроелектроніці, енергонезалежних пристроях, фотовольтаїці та фотоніці [1-3]. Завдяки високій термічній та хімічній стабільності, особливо при прямому контакті з кремнієм, тонкі плівки змогли замінити традиційно використовуваний при виготовленні транзисторів оксид кремнію (SiO_2) завдяки високій діелектричній проникності ($\epsilon \approx 25$), низькій густині поверхневих та інтерфейсних станів, великій ширині забороненої зони ($E_g \sim 5,8$ eV) та значному розриву зон по відношенню до кремнію. Разом з цим, значний показник заломлення ($n=2,0\text{--}2,2$ у видимому діапазоні) та незначне оптичне поглинання робить HfO_2 , в тому числі, легований різними домішками, привабливим і для оптичних застосувань: захисних покриттів, фільтрів, хвилеводів, структур з керованим відбиванням тощо [2,3].

Відомо, що функціональні властивості плівок HfO_2 залежать від їхньої структури та стехіометрії, на які, у свою чергу, впливають спосіб осадження та його технологічні параметри (температура, тиск у камері, газове середовище). Серед них, температура осадження має доволі значний вплив на структуру. Дійсно, при низьких температурах підкладок плівки HfO_2 залишаються аморфними, а при підвищенні температури можуть переходити в кристалічні фази – моноклінну, тетрагональну або орторомбічну, що впливає на оптичні та електричні характеристики.

Серед багатьох методів виготовлення тонких плівок HfO_2 найбільш поширеними є хімічне осадження з парової фази, атомно-шарове осадження, золь-гель метод, а також фізичні методи осадження, зокрема лазерна абляція та радіочастотне магнетронне розпилення. Останній є особливо привабливим завдяки високій однорідності плівок, простому масштабуванню та здатності зберігати хімічний склад, що відповідає мішені [4]. Завдяки високій адгезії плівок, осаджених навіть при кімнатній температурі, є можливим нанесення на різні типи підкладок, включаючи кремній, скло та кварц, пластик, тощо. У попередніх роботах [4, 5] було показано, що завдяки підбору технологічних параметрів (температура осадження, густина потужності, тиск у камері) можна контролювати структурні та оптичні характеристики плівок HfO_2 , легованого кремнієм. У цій роботі основну увагу приділено використанню оптичних методів досліджень для встановлення взаємозв'язку між структурними та оптичними властивостями плівок HfO_2 , легованих германієм, осадженим на підкладки монокристалічного кремнію. Відразу зазначимо, що спосіб підготовки підкладок, а також методика осадження легованих плівок не відрізняється від описаних у роботах [4, 5].

Плівки, леговані германієм, були виготовлені розпиленням складної мішені. У цьому випадку, на мішені HfO_2 (з чистотою 99,9%) було розташовано калібровані диски германію. Для порівняння характеристик зразків в залежності від вмісту германію, використано величину $\chi(\text{Ge})$, що оцінювалася як відношення площі всіх дисків германію ($A(\text{Ge})$) до площі поверхні мішені $A(\text{HfO}_2)$, тобто $\chi(\text{Ge}) = A(\text{Ge})/A(\text{HfO}_2)$. У цій роботі величина $\chi(\text{Ge})$ змінювалася в межах від $\chi(\text{Ge})=0$ до 0,12. Значення $\chi(\text{Ge})=0$ - відповідає нелегованій плівці HfO_2 . Напилення плівок проводилося у плазмі чистого аргону на підкладки, які витримувалися за температури $T_{\text{п}} = 100$ °C протягом 30 хв при густині потужності $P = 0,74$ Вт/см², потоку аргону та тиску у камері - 4 см³/хв та 0,04 мбар, відповідно. Відпал зразків проводився за температур $T = 300 - 900$ °C в потоці азоту (47 см³/хв) протягом 15 хв. Дослідження еволюції оптичних та структурних характеристик зразків в залежності від температури відпалу проводилося методом спектральної еліпсометрії за кімнатної температури.

На рис. 1 наведено залежності показника заломлення плівок легованого HfO_2 в залежності від $\chi(\text{Ge})$. Аналіз результатів, отриманих методом спектральної еліпсометрії для легованих плівок, проводився у припущенні, що вони є ефективним середовищем (так зване, *effective medium approximation*), коли плівка може вважатися матрицею з рівномірно розташованими в ній атомами гафнію, германію та

кисню. При цьому, як було показано у [5], невідпалені леговані плівки, а також ті, що відпалені при $T = 400-600\text{ }^{\circ}\text{C}$, є аморфними. Це дозволяє проводити моделювання даних спектральної еліпсометрії, використовуючи закон дисперсії для аморфних матеріалів [1, 6]. Зазначимо, що це також дозволяє визначити вміст германію у таких зразках.

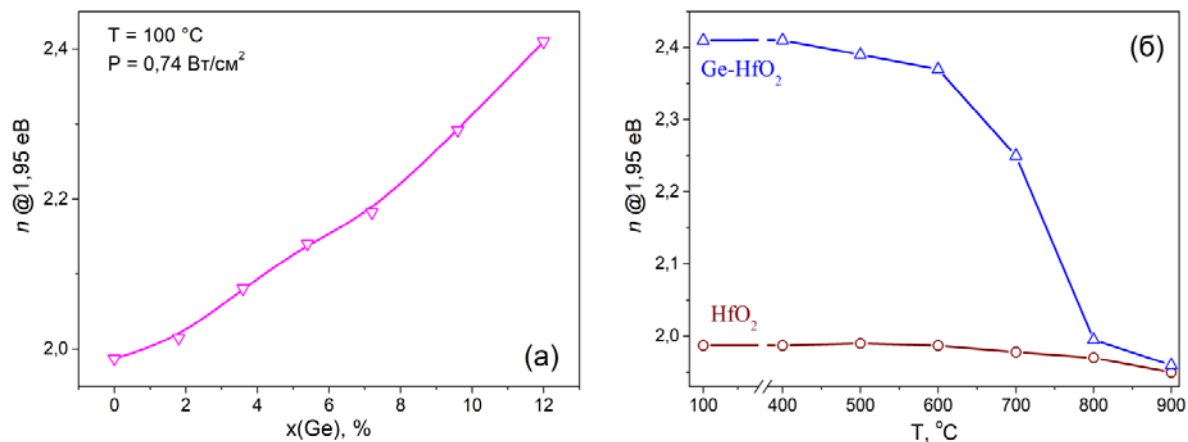

Рис.1. Оптичні характеристики плівок HfO_2 в залежності від вмісту германію (а) та температури відпалу (б), одержаних при $T = 100\text{ }^{\circ}\text{C}$ та $P = 0,74\text{ Вт/см}^2$.

Як можна бачити з рис.1,а, збільшення кількості германієвих дисків при незмінних інших параметрах напылення призводить до поступового зростання показника заломлення n . При цьому найбільші зміни відбуваються при зростанні $x(\text{Ge})$ від 0,07 ($n \sim 2,16$) до 0,12 ($n \sim 2,41$) (рис.1). Це зумовлено тим, що при малій кількості германієвих дисків ($x(\text{Ge}) < 0,03$) внесок розпиленних атомів германію у структуру плівки є малопомітним. При збільшенні їх кількості, тобто збільшенні області поверхні мішені, яка вкрита германієвими дисками, суттєво зменшується і внесок мішені HfO_2 при розпиленні, що призводить до зростання вмісту германію у плазмі, і як наслідок – у плівках. Це узгоджується зі зростанням показника заломлення (рис.1,а). Моделювання діелектричної проникності ефективного середовища з врахування адитивного внеску окремих компонентів (оксиду гафнію та германію) показало, що зростання $x(\text{Ge})$ від 0,02 до 0,12 призводить до зростання вмісту германію від 3 ат.% до 20 ат.%.

Дослідження впливу температури відпалу на оптичні характеристики зразків виявило майже незмінність показника заломлення нелегованого HfO_2 , тоді як для легованих плівок має місце спочатку незначна його зміна від $n \sim 2,41$ до 2,38 ($T = 600\text{ }^{\circ}\text{C}$), а потім різке зменшення до $n \sim 1,96$ ($T = 800 - 900\text{ }^{\circ}\text{C}$). Це можна пояснити тим, що відпал легованих плівок при $T = 700\text{ }^{\circ}\text{C}$ призводить до утворення фази з меншим показником заломлення, зокрема, оксиду германію або пустот. Іншим чинником може бути суттєве зменшення вмісту германію, наприклад, внаслідок його випаровування.

Відомо, у видимій області спектру (при енергії 1,95 eV) показник заломлення $n = 4.21$ (для чистої Ge плівки), 2.1 (для монооксиду германію, GeO) та 1.52

(для диоксиду германію, GeO_2). З врахування цієї інформації, можна пояснити незначну зміну показника заломлення легованих плівок до $T = 600^\circ\text{C}$. Аморфність таких плівок зумовлена певною ковалентністю зв'язків Ge-O (які є більш гнучкими, ніж іонні зв'язки Hf-O), що перешкоджають кристалізації легованих плівок за температур нижче 600°C . В той же час, зменшення показника заломлення при 700°C свідчить на користь утворення фази окису германію, а, згодом, і включень германію. Однак за високих температур його вміст суттєво зменшується, про що свідчить різке зменшення показника заломлення.

Порівняння енергій Гібса, необхідних для утворення оксидів германію та гафнію вказує, що утворення останнього є більш енергетично вигідним ($\Delta_f G^0 = -1088,2$ кДж/моль для HfO_2 на відміну від ($\Delta_f G^0 = -521,4$ кДж/моль для GeO_2 та $-237,2$ кДж/моль для GeO). Отже, при відпалі має місце розділ фаз і утворення спочатку фази оксиду гафнію, яка залишає недоокислений германій. Оскільки така фаза є нестабільною, в ній при $600\text{--}675^\circ\text{C}$ утворюються включення германію. Однак, відомо, що монооксид германію є летучим і може випаровуватися за температури поблизу 800°C . Це може пояснити різке зменшення показника заломлення легованих плівок, відпалених за високих температур. Кристалізацію нелегованих плівок, а також формування германієвих включень у легованих плівках було підтверджено методом інфрачервоної спектроскопії та комбінаційного розсіяння світла. Однак для плівок, відпалених вище 800°C , сигнал від германієвих включень не реєструвався.

Таким чином, у роботі показано, що легування германієм оксиду гафнія призводить до утворення аморфної плівки за рахунок утворення зв'язків Hf-O-Ge, яка зберігає аморфність при відпалі за температур поблизу 600°C , тоді як зростання температури відпалу до $800\text{--}900^\circ\text{C}$ – до випаровування германію та кристалізації плівок.

Список використаних джерел

1. Luo, X. et al. *Crystals* 2018, 8, 248.
2. Kukli, K. et al. *J. Appl. Phys.* 2004, 96, 5298–5307.
3. Khoshman, J.M.; Kordesch, M.E. *Surf. Coat. Technol.* 2006, 201, 3530–3535
4. D. Khomenkov, et al., Evolution of optical properties of silicon doped hafnia thin films stimulated by thermal treatment in nitrogen atmosphere // Збірник тез доповідей конференції «International Conference of Students and Young Researchers in Theoretical and Experimental Physics - HEUREKA-2023», 16-18 травня 2023 року Львів, Україна.
5. D. Khomenkov, et al., Thermostimulated Structural Evolution of Ge-doped HfO_2 nanolayers: Insights from Advanced Characteristic Techniques» // Збірник тез доповідей конференції «International Conference «Nanomaterials: Application and Properties» - NAP-2024», 8-13 вересня 2024 року, Рига, Латвія (абстракт 1229).
6. A.R. Forouhi, I. Bloomer. *Phys. Rev. B*, 34 (1986), p. 7018

СУЧАСНІ ТРЕНДИ МОВОЗНАВЧОЇ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ

*Дарюга Едуард – здобувач третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка, III курс, спеціальність 033 Філософія
Головіна Наталя – кандидатка філософських наук,
доцентка, доцентка кафедри образотворчого мистецтва
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка*

КОРЕЙСЬКА ПОПКУЛЬТУРА ЯК СУЧАСНИЙ ТРЕНД НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У ХХІ столітті популярна культура стала одним із провідних чинників глобалізації, що впливає на різні сфери життя. Важливу роль у цьому процесі відіграє південнокорейська попкультура, яка за останні десятиліття перетворилася на глобальне явище. К-рор, корейські телесеріали (K-dramas), мода, косметика та кулінарія здобули широку популярність і водночас стали предметом міждисциплінарного наукового інтересу. Саме тому, тема цього дослідження є актуальною в наш час.

За останнє десятиліття спостерігається стійке зростання академічного інтересу до південнокорейської попкультури як багатокомпонентного і глобалізованого культурного феномена. Одним із ключових дослідників південнокорейської попкультури є Хюн-кі Кім Хогарт, який досліджує концепт «корейської хвилі» (Халлю), інтерпретуючи її як культурну відповідь Азії на домінування західного культурного впливу. У своїх дослідженнях він наголошує на ключовій ролі державної політики, інноваційних медіатехнологій та цифрових платформ у глобальному поширенні південнокорейського контенту – від музики й телесеріалів до моди й стилю життя. На думку Х.-к. К. Хогарта, «корейська хвиля» не лише популяризує національний культурний продукт, а й сприяє формуванню нової моделі культурного впливу, що ґрунтується на взаємодії локального й глобального [3].

Подальше осмислення цих процесів спостерігається в дослідженнях Сангжона Лі й Абе Маркуса Норнеса, які виокремлюють новий етап поширення корейської попкультури – «Халлю 2.0». У центрі їхньої уваги – вплив соціальних мереж, які значно розширили доступ до корейського контенту й активізували участь фанатських спільнот у його поширенні. С. Лі й А. М. Норнес акцентують на ролі К-рор як рушійної сили сучасної Халлю, аналізують стратегії просування виконавців, діяльність міжнародних фанспільнот та вплив вірусного кліпу PSY

«Gangnam Style». Крім того, вони розглядають інші напрями культурного експорту – K-dramas, K-beauty, гастрономію, відеоігри – та пов'язані з ними виклики, зокрема комерціалізацію культури й ризики її спрощеного сприйняття [2].

У цьому контексті важливою є також позиція Мутлу Бінарка, який досліджує роль креативних індустрій у становленні Південної Кореї як одного з провідних акторів на глобальному ринку культурного виробництва. Дослідник акцентує на перетворенні культурного сектору в потужний економічний ресурс, що стало можливим завдяки стратегічним державним інвестиціям в інфраструктуру, цифрові технології та розвиток медіаплатформ. На його думку, успіх феномену Халлю є результатом поєднання традиційних культурних елементів, інноваційних підходів, а також ефективної, цілеспрямованої глобалізаційної стратегії [1].

Продовжуючи цю аналітичну лінію, Ніколета Стефані Валеан розглядає Халлю як центральний компонент креативних індустрій, що справляє значний вплив на сучасні культурні та економічні процеси у світовому масштабі. Вона демонструє, як Південна Корея трансформувала такі елементи культури, як K-пор, K-dramas, індустрію краси (K-beauty), моду та відеоігри, на ефективні інструменти культурної дипломатії та міжнародного експорту. Особливу увагу дослідниця приділяє ролі цифровим платформам, зокрема YouTube і Netflix, у глобальному поширенні контенту, а також вдалому гармонійному поєднанню національних традицій з актуальними світовими трендами [9].

Інгю О, своєю чергою, аналізує трансформацію K-пор (корейської попмузики) із регіонального явища у глобальний бренд, що значно посилив позиції Південної Кореї на міжнародній музичній арені. Він наголошує на стратегічних інвестиціях у підготовку артистів, створення якісного контенту та використання цифрових платформ, передусім YouTube. Інгю О також підкреслює роль державної підтримки та соціальних мереж у реалізації культурної дипломатії та формуванні транснаціональних фанатських спільнот. Згідно з його висновками, успіх K-пор ґрунтується на синергії корейських культурних традицій і міжнародних поптрендів [8].

Питання культурної гібридності детально розглядають Дал Йонг Джин і Вунгдже Рю, зосереджуючись на мовному аспекті. Вони досліджують використання англійської та корейської мов у текстах K-пор, що, з одного боку, робить жанр доступнішим для світової аудиторії, а з іншого – викликає дискусії щодо автентичності культурного контенту. Дослідники наголошують на важливості збереження балансу між локальними традиціями та глобальними впливами як ключової умови сталого розвитку корейської попкультури [4].

До вивчення факторів світового успіху K-пор долучаються Патрік А. Мессерлін та Вонкю Шин. Вони виокремлюють низку чинників, які сприяли глобальному поширенню жанру: креативний маркетинг, активне використання соціальних мереж (зокрема YouTube і Twitter), державну підтримку, а також ефективну систему підготовки артистів у провідних компаніях (SM Entertainment,

YG Entertainment, JYP Entertainment). Особливу увагу дослідники приділяють поєднанню західної естетики з корейською автентичністю, а також ролі інтерактивності фанатських спільнот, що робить К-поп водночас універсальним і самобутнім культурним явищем [7].

Тему внутрішньої різноманітності К-поп продовжує Вонсіок Лі у своїй дисертації «Різнорманітність К-Поп: фокус на расі, мові та музичному жанрі» [6]. Він досліджує, як жанр інтегрує елементи західної попмузики, хіп-хопу, R&B та електронної музики, формуючи унікальний стиль. Окрему увагу автор приділяє ролі англійської мови в забезпеченні глобальної доступності контенту, а також порушує питання расової різноманітності – зокрема участі не корейських виконавців – і проблематику культурної апропріації. В. Лі підкреслює необхідність збереження культурної автентичності у процесі подальшої глобалізації К-поп [6].

Продовжуючи аналіз культурних впливів, Рейчел М. Джу та Стівен Епштейн зосереджуються на глобальному поширенні південнокорейських стандартів краси, які активно транслуються через К-поп, моду та телесеріали. Вони підкреслюють, що ці естетичні уявлення не лише формують привабливий імідж Південної Кореї на міжнародній арені, а й трансформують сприйняття її культурної ідентичності. Дослідники також порушують важливі питання, пов'язані з глобалізацією, культурною гібридністю та викликами комерціалізації, які постають у процесі міжнародної популяризації корейських культурних продуктів [5].

Отже, корейська попкультура, що стрімко поширюється світом під брендом Халлю, стала не лише інструментом культурної дипломатії Південної Кореї, а й об'єктом активного наукового інтересу. Дослідники розглядають її як багатовимірне явище – від впливу К-поп і К-dramas до ролі моди, косметики та відеоігор у глобальному культурному споживанні. Особливу увагу приділено гібридності, що поєднує локальну ідентичність із глобальними трендами, а також викликам комерціалізації та культурної апропріації. Завдяки цифровим платформам південнокорейський контент став доступним для світової аудиторії, що лише посилює зацікавлення до його міждисциплінарного аналізу. Таким чином, Халлю утвердився як вагомий глобальний тренд і перспективний об'єкт досліджень у контексті глобалізації, ідентичності та креативних індустрій.

Список використаних джерел

1. Binark M. Interview with Dal Yong Jin: creative industries and South Korea. *Moment journal*. 2018. Vol. 5, no. 2. P. 281–293. URL: <https://doi.org/10.17572/mj2018.2.281293> (date of access: 28.03.2025).
2. Hallyu 2.0: The Korean wave in the age of social media / ed. by S. Lee, A. M. Nornes. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2015. 268 p. URL: <https://www.fulcrum.org/concern/monographs/vt150k31t> (date of access: 25.03.2025).
3. Hogarth H.-k. K. The Korean wave: an Asian reaction to western-dominated globalization. *Perspectives on global development and technology*. 2013. Vol. 12, no. 1-2.

P. 135–151. DOI: <https://doi.org/10.1163/15691497-12341247> (date of access: 25.03.2025).

4. Jin D. Y., Ryoo W. Critical interpretation of hybrid K-pop: the global-local paradigm of English mixing in lyrics. *Popular music and society*. 2014. Vol. 37, no. 2. P. 113–131. URL: https://www.researchgate.net/publication/262862433_Critical_Interpretation_of_Hybrid_K-Pop_The_Global-Local_Paradigm_of_English_Mixing_in_Lyrics (date of access: 31.03.2025).

5. Joo R. M., Epstein S. Multiple exposures: Korean bodies and the transnational imagination. *Asia pacific journal: Japan focus*. 2012. Vol. 10, issue 33, no. 1. URL: <https://apjif.org/2012/10/33/stephen-epstein/3807/article> (date of access: 07.04.2025).

6. Lee W. Diversity of K-pop: a focus on race, language, and musical genre: A thesis for the degree of master of arts. Bowling Green, 2018. 109 p. URL: https://etd.ohiolink.edu/acprod/odb_etd/ws/send_file/send?accession=bgsu1526067307402648&disposition=inline (date of access: 03.04.2025).

7. Messerlin P. A., Shin W. The success of K-pop: how big and why so fast?. *Asian journal of social science*. 2017. Vol. 45, no. 4-5. P. 409–439. URL: https://www.researchgate.net/publication/318996586_The_Success_of_K-pop_How_Big_and_Why_so_Fast (date of access: 02.04.2025).

8. Oh I. The globalization of K-pop: Korea's place in the global music industry. *Korea observer*. 2013. Vol. 44, no. 3. P. 389–409. URL: https://www.researchgate.net/publication/296774877_The_Globalization_of_K-pop_Korea's_Place_in_the_Global_Music_Industry (date of access: 30.03.2025).

9. Valean N. S. Creative industries of South Korea: The Korean wave. *Prezi.com*. 2017. URL: <https://prezi.com/n3-wobqbezao/the-korean-wave/> (date of access: 28.03.2025).

Єпик Даниїл Валерійович – здобувач третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського
державного університету імені Миколи Гоголя, III курс,
спеціальність 034 Культурологія
Кучменко Елеонора Миколаївна - докторка історичних наук,
професорка кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

КІНЕМАТОГРАФ НЕСКОРЕНИХ: ІСТОРИЗМ У ФІЛЬМАХ НОВОЇ УКРАЇНИ

Історизм як художній принцип в українському кінематографі набуває особливої актуальності в умовах сучасного суспільного розвитку, коли національна ідентичність, історична пам'ять та героїчне минуле постають не лише як джерело натхнення, але й як інструмент культурного опору. Принцип історизму у

кінематографі передбачає глибоке осмислення минулого, відтворення історичних подій, фігур, атмосфери доби, а також формування критичного погляду на процеси, що вплинули на націю та її розвиток. У контексті новітніх викликів, зокрема повномасштабної війни Росії проти України, звернення до історичних тем у кіно стало не лише способом відновлення пам'яті, а й потужним засобом національної мобілізації, консолідації та культурного самоствердження.

Український кінематограф історичної тематики переживає нову хвилю розвитку, що спирається на переосмислення як радянського спадку, так і раніше маргіналізованих сторінок національної історії. Зокрема, дедалі більше уваги приділяється подіям визвольної боротьби українського народу XX століття, репресіям, голодомору, героїчному спротиву нацизму і сталінізму, а також трагічним та героїчним епізодам сучасної історії, включно з Революцією Гідності та війною на сході України. Ці теми стали джерелом натхнення для режисерів нового покоління, які прагнуть не лише відтворити історичні факти, а й викликати у глядача глибоке емоційне співпереживання та співучасть у спільній історії.

Фільми як *«Червоний»* (реж. Заза Буадзе), *«Кіборги»* (реж. Ахтем Сеітаблаєв), *«Додому»* (реж. Наріман Алієв) [1], *«Історія Лізи»* (реж. Аліна Горлова), *«Мирний-21»* (реж. Ахтем Сеітаблаєв), *«Поводир»* (реж. Олесь Санін) [2], яскраво демонструють, як сучасні кіномитці переосмислюють історичні події через призму особистих трагедій, морального вибору, патріотизму, гідності та людяності. У цих роботах історизм не зводиться до простого відтворення фактів – він стає способом порозуміння з минулим і основою для формування сучасної української ідентичності. Крім того, дедалі частіше історичний наратив поєднується з естетичними пошуками, використанням нових технологій, візуальними метафорами та глибокою символікою, що надає фільмам універсального звучання й дає можливість українському кіно бути впізнаваним у світовому культурному контексті.

Важливо також зазначити, що принцип історизму у сучасному українському кіно сприяє формуванню критичного мислення у глядачів. Він дозволяє подолати спрощене бачення історії, розширити уявлення про складність минулого та його вплив на сучасність. У цьому контексті кіно стає інструментом культурної освіти та етичного вибору. За допомогою кінематографу історія перестає бути лише предметом підручників – вона оживає, входить у діалог із сучасністю, кидає виклик байдужості та апатії.

Кіно є потужним інструментом впливу на свідомість людей, здатним формувати моральні орієнтири, емоційний стан та національну самосвідомість. У періоди випробувань, зокрема під час війни або суспільних потрясінь, значення кіномистецтва зростає, адже воно стає не лише джерелом інформації чи розваги, а й засобом підтримки духу, віри, надії та об'єднання.

Українське кіно останніх років дедалі активніше звертається до тем боротьби, гідності, пам'яті, свободи та людської стійкості. Такі фільми, як *«Кіборги»* [3], *«Мирний-21»*, *«Поводир»*, *«Черкаси»*, *«Мати Апостолів»* чи *«Щедрик»* – це не

просто історії, засновані на реальних подіях. Це емоційно сильні картини, які здатні змусити глядача співпереживати, замислитися і, найголовніше, відчувати гордість за свою країну та за тих, хто її захищає. Вони впливають на моральний стан глядача, повертаючи віру у силу добра, в людяність, у здатність вистояти навіть у найтемніші часи.

Патріотичне кіно формує почуття причетності до національної історії та боротьби. Через екран людина відчуває, що не є осторонь – вона співпереживає героям, дізнається про події, про які раніше могла не знати, переосмислює власну ідентичність. Це особливо важливо для молодого покоління, яке через кіномистецтво отримує можливість краще зрозуміти історичні процеси, долі реальних людей і ціну незалежності.

Кіно може бути джерелом натхнення. Воно змушує замислитися над вибором, відповідальністю, честю, жертовністю. Образи сильних, цілісних, добрих і справжніх героїв стають моральними орієнтирами для суспільства. Водночас, правдиве зображення болю, втрат і трагедій пробуджує співчуття і закликає до збереження пам'яті.

Таким чином, кіно в сучасній Україні – це не лише мистецтво, а й важливий соціальний феномен. Воно має здатність лікувати душу, об'єднувати, виховувати та укріплювати моральну стійкість і патріотизм нації. У час, коли кожне слово й образ мають силу, українське кіно стає дзеркалом боротьби, надії та нескореності народу.

Крім тематичних зрушень, спостерігається і зростання інституційної підтримки історичного кіно. Державне агентство України з питань кіно, Український культурний фонд, незалежні продакшн-компанії й громадські ініціативи сприяють створенню проєктів, що розкривають історичну правду, деколонізують наративи та відкривають світові правдиву Україну. При цьому ключовим викликом залишається необхідність балансу між художньою формою та достовірністю, між естетичним зображенням і відповідальністю перед пам'яттю про загиблих, перед нащадками та самою історією [4].

Отже, сучасний український кінематограф активно переосмислює принцип історизму як центральну концепцію своєї художньої мови. Через історичну оптику режисери не лише відтворюють минуле, а й ведуть розмову про сучасні цінності, ідентичність, відповідальність і свободу. Історизм у сучасному українському кіно – це не лише погляд у минуле, а й заклик до дії, до розуміння, до єднання та до створення нової, справедливої історії України.

Список використаних джерел

1. Галкін Л. «Додому» Нарімана Алієва: без простих відповідей. 2019. URL: <https://web.archive.org/web/20191110170243/https://moviegram.com.ua/evge/>
2. Носков В. «Якщо не журналістом, то кобзарем». 2013. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25002143.html>

3. Першими глядачами фільму «Кіборги» Ахтема Сеїтаблаєва стали військові Маріуполя (ФОТО). 2017. URL: <https://web.archive.org/web/20171201233120/http://detector.media/community/article/132351/2017-11-28-pershimi-glyadachami-filmu-kiborgi-akhtema-seitablaeva-stali-viiskovi-mariupolya-foto/>

4. Ткаченко О. Справжнє українське кіно. Як допомогти нашій кіноіндустрії. 2021. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/divitisya-filmi-yakim-maye-buti-ukrajinske-kino-novini-ukrajini-50139530.html>

Куйбіда Ігор Олександрович – здобувач третього

(освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,

I курс, спеціальність 035 Філологія. Українська мова та література

Бойко Надія Іванівна – докторка філологічних наук,

професорка, завідувачка кафедри української мови,

методики її навчання та перекладу

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙ У ПРОЗІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ «ГОРЯНИН»)

Вступ

У сучасних дослідженнях мовознавства та культурології зростає увага до аналізу емоційної сфери, тобто до способів передачі, структурування і трансляції емоцій через мову. Терміни «вербалізація», «афект», «когнітивно-дискурсивний підхід» та інші набувають нового значення, оскільки дослідники виходять за рамки класичних описів, інтегруючи ментальні, культурні та символічні виміри. Доповідь присвячена аналізу твору Мирослава Дочинця «Горянин», де злиття особистісного переживання, культурних кодів і мови створює унікальний простір для вивчення цих процесів.

1. Теоретичні засади: Розкриття ключових термінів і концепцій

Вербалізація емоцій

Це процес трансформації внутрішніх емоційних станів у мовленнєві форми. В контексті дослідження важливо розглядати як пряму (зазначення конкретних емоційних слів), так і опосередковану вербалізацію (використання метафор, символів, епітетів).

У творі «Горянин» автор не завжди явно вказує на емоційний стан героя, але через опис природи, архетипічні образи (наприклад, "тиша лісу" як символ душевного спокою) створюється певна емоційна палітра.

Афект

У лінгвістиці афектом називають швидкі, інтенсивні емоційні реакції, які можуть бути як свідомими, так і підсвідомими. Розуміння афекту допомагає

дослідити, як мовні засоби можуть мобілізувати певний емоційний фон. Використання коротких емоційно забарвлених вигуків або експресивних інтер'єкцій (наприклад, "Ах!", "Ох!") створює миттєву афективну реакцію у читача.

Когнітивно-дискурсивний підхід

Цей підхід аналізує, як у тексті організовано інформаційні блоки та як мовні засоби впливають на сприйняття емоцій. Він дозволяє простежити, як певні концепти (напр., "спокій", "тривога") кодуються через мовні образи, фрейми (сценарії, які зумовлюють певне сприйняття) та ментальні моделі. Опис внутрішнього стану героя через образи природи – коли темрява стає символом смутку або меланхолії – є проявом когнітивного фреймування емоційної сфери.

Екологія мови

Сучасний тренд, який розглядає гармонійне співіснування мовного простору та природного середовища, аналізує, як елементи природи (пейзаж, звуки) інтегруються у мовний дискурс та створюють емоційний фон. В «Горянині» описи пейзажу не є лише декоративними, а виконують функцію підсилення внутрішнього настрою героя, співвідносячи його емоційний стан з об'єктивними природними характеристиками.

2. Елементи вербалізації емоцій у творі «Горянин»: Аналіз мовних засобів

Лексичний рівень

В тексті спостерігається використання як загальноновживаних емоційних слів, так і специфічної лексики, притаманної народному мовленню:

- **Емоційно забарвлені слова:** "смуток", "тиша", "спокій", "буревій" – ці слова безпосередньо викликають певні асоціації.
- **Фольклоризми та діалектизми:** Ці елементи не лише надають тексту колориту, але й дозволяють проникнути в глибину традиційного емоційного світу українського народу.

Синтаксичний рівень

Структура речень у творі теж несе інформаційне навантаження:

- **Паралелізми і ритмічність:** Повторення певних синтаксичних конструкцій посилює емоційний ефект і створює своєрідний "ритм душі".
- **Інверсії:** Відхилення від стандартного порядку слів може підкреслити внутрішнє збурення або, навпаки, глибокий спокій.

Стилістичний рівень

Автор активно використовує стилістичні прийоми для кодування емоцій:

- **Метафори і символи:** Наприклад, порівняння внутрішнього стану героя з природними явищами або опис «серце як бездонна криниця» дозволяють не тільки передати емоційний зміст, а й побудувати міжчитачевий діалог через архетипи.
- **Епітети та атрибутивні конструкції:** Ретельно підібрані ознаки підсилюють образність і емотивність тексту. Епітети, що мають риси традиційного укоріненого словникового запасу, зближують читача з національним мисленням.

3. Приклади та аналіз на конкретних фрагментах твору «Горянин»

Метафоричне описання природи

У одному з уривків герой описує ніч як "безмовну свідку душевного шепоту".

о *Метафора "безмовна свідка"* підкреслює інтимність емоційного досвіду та створює образ, у якому природа набуває людських рис, стаючи партнером у внутрішньому діалозі.

о *Ефект*: Такий образ дозволяє читачу відчувати як емоційний стан героя переходить у площину зовнішнього світу, знаходячи своє відображення в природних явищах.

Використання діалектизмів і фольклорних елементів

Автор у тексті вживає архаїзми та регіональні форми, наприклад, "зболіла душа" або "тінь журби".

о *Лексичний аспект*: Використання таких виразів несе інформацію про історичне та культурне коріння емоцій, нагадуючи про традиційне українське сприйняття світу.

о *Когнітивний аспект*: Ці засоби активізують в пам'яті читача образи минулого, що дозволяє глибше зануритися в емоційний клімат твору.

Синтаксичні конструкції та ритміка

Автор часто вдається до повторюваності конструкцій: "Тиша, тиша...", "Спокій, спокій...".

о *Ритмічність*: Повторення створює метричну пульсацію, яка відображає зосередженість внутрішнього стану.

о *Емоційна функція*: Такий прийом не лише викликає відповідні афективні реакції, а й підсилює загальну атмосферу твору.

4. Інтеграція сучасних трендів у дослідженнях та їх значення

Афективна лінгвістика:

Дослідження у цій галузі зосереджуються на тому, як мова відображає емоційні процеси, що відбуваються на рівні підсвідомості. «Горянин» є яскравим прикладом, де автор за допомогою символічних засобів розкриває внутрішній світ героя.

Когнітивно-дискурсивний аналіз:

Цей підхід дозволяє визначити, як певні емоційні концепти (наприклад, "смуток", "надія", "спокій") організовано в тексті через фрейми, які формують реалістичне сприйняття зовнішнього світу через призму внутрішнього досвіду. *Значення*: Тобто, структура тексту напряду впливає на те, як читач інтерпретує емоційний стан героя, співвідносячи це з власними переживаннями.

Екологія мови:

Дослідження зв'язку мови та природи стають все більш актуальними. В «Горянині» природа не є лише фоновим елементом, а виступає як активний учасник процесу вербалізації емоцій, забезпечуючи синестетичне сприйняття тексту.

Висновки

Доповідь демонструє, як через термінологічну глибину та використання сучасних трендів у дослідженнях мови можна розкрити багатовимірність емоційного дискурсу у творі Мирослава Дочинця. За допомогою аналізу лексичних,

синтаксичних і стилістичних засобів «Горянин» відкриває перед читачем не лише художню історію, а й репрезентацію національного, культурного та психологічного досвіду.

Це підкреслює важливість міждисциплінарного підходу, який дозволяє поєднати когнітивну лінгвістику, афективні дослідження та культурологічний аналіз у розумінні сучасних тенденцій у мовознавчій думці.

Список використаних джерел

1. Дочинець М. Горянин: Води Господніх русел. – Мукачево: Карпатська вежа, 2012. – 376 с.

2. Дочинець М. Мафтей. Книга написана сухим пером. – Львів: Апріорі, 2013. – 320 с.

3. Коваль І. Лінгвокультурологія у художньому дискурсі: проблеми теорії та практики. – Харків: УНІТ, 2013. – 204 с.

4. Петренко О. Емоційна вербалізація у творчості сучасного українського письменника // Журнал української лінгвістики. – 2015. – № 2. – С. 52–67.

5. Сидоренко Г. Афективна лінгвістика: теоретичні засади та емпіричні дослідження. – Київ: Академія, 2017. – 240 с.

6. Шевченко А. Когнітивно-дискурсивний аналіз в художньому тексті: методологічні підходи // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Мовознавство. – 2016. – № 4. – С. 123–139.

Могильна Руслана Яківна – здобувачка третього

(освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,

III курс, спеціальність 035 Філологія (Українська література)

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ВІЙНИ В РОМАНІ ГАСЬКИ ШИЯН «ЗА СПИНОЮ»

Суспільно-політичні обставини сьогодення в Україні стимулювали активний розвиток художньо-літературного дискурсу, який осмислює російсько-українську війну. Найвизначнішими творами, які зображують події від 2014 року є романи: Сергія Жадана «Інтернат», Галини Вдовиченко «Маріупольський процес», Артема Чеха «Точка нуль», Тамари Горіха Зерня «Доця». На окрему увагу заслуговує роман Гаськи Шиян «За спиною». Його відзначено низкою престижних нагород. Він став лауреатом літературної премії Європейського Союзу (2019), переможцем книжкового рейтингу «ЛітАкцент року – 2019» у номінації «Проза», книжкової премії «Еспресо. Вибір читачів 2019» та включений до переліку найкращих книг 2019 року за версією BBC. Однак роман «За спиною» неоднозначно сприймається критикою: М. Марченко наголошує на небажанні героїні брати участь у війні та

європейській ціннісній орієнтації твору (фемінізм, лібералізм, толерантність) [3]; М. Рябченко вважає оповідачку зверхньою, істеричною, егоїстичною жінкою та антипатріоткою [5]; Д. Крапивенко негативно висловлюється про жіночу тілесність у романі, вважаючи її деталізацію непотрібною, а головну героїню називає «екзальтованою пані» із відчуттям провини та відсутністю патріотизму [1]. Висновки літературознавців так само неоднозначні. Т. Гребенюк визначила локуси, які викликають у головної героїні роману Марти страх смерті або бажання уникнути її через втечу. Такими локусами є просторові об'єкти (топоси скупчення людей, українські села, зображення містечка дитинства (асоціюється із занедбаним простором), образ військової частини) [2]. О. Пухонська вважає головну героїню носієм індивідуальної травми, яка (героїня) не приймає воєнну реальність, тому не може змиритися зі статусом жінки в тилу [4]. Інфантильність, гедонізм, неготовність брати на себе відповідальність, спричинені, за О. Сидоренко, травмами дитинства Марти, яке припало на 90-ті рр. минулого століття [6].

Мета розвідки – проаналізувати специфіку рецепції війни головною героїнею роману Гаськи Шиян «За спиною». Традиційно твори про війну апелюють до героїзму, мужності, жертвності. Натомість роман «За спиною» пропонує іншу перспективу – позицію жінки, яка не поділяє вибір коханого піти в армію. Оповідачка роману – представниця тилу, для якої війна – джерело страху та пригнічення. Вона уникає розмов на воєнну тематику, демонструючи відчуження від неї: «після слів «на Сході країни» я перемикаю» [7, с. 47], «краще би загубили твій військовий або зламали тобі руку – кажуть, жінки вдаються до такого надійного методу вбереження чоловіків від війни» [7, с. 231]. На відміну від головної героїні роману «Доця» Тамари Горіха Зерня, яка бере участь у мітингах у центрі Донбасу, виявляє себе як смілива волонтерка та всиновлює дитину-сироту, Марта свідомо дистанціюється від щоденної реальності війни. Головна проблема роману «За спиною» – проблема жінки в тилу.

Оповідачка Марта – це 27-річна жінка з «фіолетовою стрижкою і великими грудьми» [7, с. 250], яка проживає у Львові, їздить на роботу власним авто та має заможне життя. Зав'язка сюжету – рішення її коханого піти в армію, яке обумовлює кризовий стан душі Марти. Життя здається їй безбарвним: «дихаю, як риба» [7, с. 3], «я відкриваю рот, щоб закричати, але звідти тільки вилітає кулею німа порожнеча» [7, с. 7], «мені так паршиво, що аж на все байдуже» [7, с. 14], тому вона стає «...умиротворено-байдуже-безсилою» [7, с. 9] та констатує: «...задушую ридання всередині» [7, с. 12]. Внутрішня дисгармонія поєднується з фізіологічними симптомами: «Очі провалилися в ями з синцями. Груді обвисли...»; «Шкіра посиніла і вкрилася капілярами»; «У голові паморочиться»; «В горлі стоїть камінь» [7, с. 7]. Наодинці із собою головна героїня зізнається, що рішення хлопця є «безперспективною перспективою» [7, с. 6]. Пригнічений стан жінки підкреслюється ставленням до власного тіла: від неприйняття, наприклад, «Тіло мені здається якимось сірувато-м'лявим, у м'язах немає тонусу, а у шкірі пружності, суглоби

видають підозрілий хрускіт...» [7, с. 106] до замилювання ним: «... відволікаюся ... на розглядання у дзеркалі власних грудей. Одна трохи вища, одна трохи нижча, ... обидвоє масивні і пружні.... Їх приємно стискати...» [7, с. 108] або його дослідженням: «Я напружую перед дзеркалом сідниці...» [7, с. 35]; «... ставлю між ніг люстерко. Я гірша? Чи краща? Така сама, як усі? Чи, як усі, унікальна?...» [7, с. 41]. Життя тіла для Марти – вираження вітальності, тому вона боїться його згасання та внутрішньо опирається будь-яким подіям, які пов'язані зі смертю. Марта занепокоєна станом свого здоров'я, тому що довго хворіє, має скарги на серцебиття, зниження лібідо, апетиту, збільшення ваги. Вона стверджує: «Мое тіло давно не схоже на храм, але й на парк розваг, на жаль, теж» [7, с. 251]; уявляє, що воно могло би бути «... затишною халупкою, але її занедбали» [7, с. 251]; констатує: «... тіло не реагує на дотики власних пальців. Я колюча і суха» [7, с. 250], тому стало схожим на «... овоч, який почав підгнивати в підвалі» [7, с. 251]. Стан суспільства оповідачка прочитує також через тілесність: «Люди довкола сіро-зелені і кволі» [7, с. 250]. Жінка ототожнює будь-які мілітарні теми зі смертю. Волонтерці Еллі Марта проговорює свій страх побачити коханого мертвим: «... перше, що я побачила перед очима, – його маленьке біле тільце, уявила його мертвим...»; «Мабуть, труп буде зовсім жалюгідним і хирлявим» [7, с. 155]. Свої враження оповідачка знову пов'язує з тілом. Про зворотній бік героїзму Марта говорить також у контексті смерті: «... людські жертви на революціях і війнах завжди марні» [7, с. 342]; «Будь-яка національна ідея принесла на індивідуальному рівні більше шкоди, ніж добра і лише збільшила на кладовищах кількість пам'ятників...» [7, с. 343]. Отже, через тіло оповідачка сприймає себе, життєві події, характеризує стан суспільства та уявляє мертвого коханого, який пішов служити.

Висновки. Таким чином, роман Гаськи Шиян «За спиною» створює не мілітарний образ війни, а суб'єктивований мовленням головної героїні Марти. Роман має змістом буттєві стани жінки у воєнному часі, її ставлення до воєнних подій обумовлене психічними травмами і страхом смерті, які оприявнюються через залучення до війни.

Список використаних джерел

1. Krapyvenko D. *Facebook*: веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/krapyvenko.dmytro/posts/3530791223659649> (дата звернення: 25.02.2025).
2. Гребенюк Т. В. Наратив однієї втечі: просторові чинники занурення у світ роману Гаськи Шиян «За спиною». *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2019. № 1. С. 5 – 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2019_1_3 (дата звернення: 06.03.2025).
3. Марченко М. Ілюзія непричетності: «За спиною» Гаськи Шиян [Рецензія]. *BBC News Україна*: веб-сайт. 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50303181> (дата звернення: 17.03.2025).
4. Пухонська О. Війна поза війною, або чи можлива втеча від травми (за романом Гаськи Шиян *За спиною*). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2023. Vol. XI/1. С. 139 – 154. DOI: 10.14746/sup.2023.11.1.10

5. Рябченко М. Facebook: веб-сайт. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=2838020439595530&id=100001628046900 (дата звернення: 17.03.2025).

6. Сидоренко О. Війна як каталізатор ревізії стереотипів патріархальної культури в романі Гаськи Шиян «За спиною». *Журнал «Український смисл»*. 2021. № 1. С. 125–135. DOI: <https://doi.org/10.15421/462111>

7. Шиян Г. За спиною: роман. Харків: «Ранок»: Фабула, 2019. 350 с.

Савчук Володимир Андрійович – доктор філософії
(за спеціальністю «Психологія»),
старший викладач кафедри міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія»

МІФОЛОГІЗАЦІЯ ОБРАЗУ ГЕРОЯ В АНГЛОМОВНИХ ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ В. СКОТТА ТА Т. КІНІЛЛІ)

Протягом століть художня література була одним із найефективніших каналів поширення історичних міфів. Оскільки, за словами Р. Мея, герой – це міф у дії, то головний персонаж історичного роману часто відіграє функцію засобу поширення наративів [6]. Проте, водночас, герой (а точніше, його реальний історичний прототип) може і сам бути предметом міфологізації.

Приклади цього можемо спостерігати у двох видатних історичних романах, що репрезентують шотландську (Роб Роя з однойменного твору В. Скотта) та австралійську (Оскара Шиндлера зі «Списку Шиндлера» Т. Кініллі) літератури. Порівняльний аналіз дозволив виявити кілька подібних характеристик у цьому процесі наративізації.

Першою спільною ознакою є так зване «відбілювання характеру» героя: приписування персонажеві позитивних якостей у поєднанні з відсутністю чи мінімізацією негативних рис чи дій. Так, наявні свідчення про те, що насправді Роб Рой займався викраденням худоби [7]. Однак у творі В. Скотта цей факт заперечується, а будь-яке звинувачення його в подібному злочині викликає палкі спростуваннями [8, с.178, 265]. Водночас, роман визнає причетність МакГрегора до шантажу та вимагання, докази чого також наводять історики [7]. Незважаючи на те, що ця діяльність також є формою грабунку, автор подає її як щось благородне та авантюрне: по-перше, можна було відкупитися від крадіжки, а по-друге, Роб Рой завжди тримав слово та компенсував збитки тим, хто платив за охорону.

У випадку Оскара Шиндлера, то, згідно з Д. Кроу, поза увагою у романі Т. Кініллі залишилася парадоксальна жорстокість головного героя до євреїв, яких він рятував від Голокосту на своїй фабриці. Також у творі відсутні згадки про участь Шиндлера у шпигунстві: наприкінці 30-х років ХХ ст. він був агентом німецької

контррозвідки та очільником відділу відповідального за напад на Польщу. Архівні дані свідчать про те, чеська таємна поліція розглядала його як висококваліфікованого особливо небезпечного шпигуна, а після завершення війни влада Чехословаччини інкримінувала йому скоєння воєнних злочинів. Зрештою, аналіз інтерв'ю з очевидцями описаних у творі подій та нових документальних знахідок дозволив досліднику стверджувати, що справжній Шиндлер мав набагато більше вад, ніж його літературний «двійник» [2].

На нашу думку, в обох випадках така міфологізація головних героїв була обумовлена двома причинами. По-перше, це вирішення проблеми внутрішньої суперечності персонажів, що поставила б під сумнів їхню сюжетну роль у контексті історичних подій, які слугували тлом для відповідних історичних романів. По-друге, таким чином авторам вдалося майже автоматично додати своїх героїв до категорії позитивних персонажів, що сприяло б швидшому «зануренню» читача в описану історію через співпереживання з цими дійовими особами.

Утім варто все ж зазначити, що жоден з досліджуваних творів не містить тотальної ідеалізації своїх головних героїв. І МакГрегор, і Шиндлер мають негативні риси. Так, Т. Кініллі описує деякі вади Оскара, з-поміж них – подружнє невірність, пияцтво, корупція. Так само і Роб Рой притаманні надмірна запальність, недалекоглядність та деяка простакуватість. Проте в обох творах така вибірковість негативних якостей додавала персонажам правдоподібності та більшої збалансованості.

Варто також згадати історичні міфи, пов'язані з певними подіями, які мали внесок на специфіку формування образу головного героя. У романі «Роб Рой» таким наративом було оголошення винагороди за голову МакГрегора до повстання 1715 року. Г. Бойл стверджує, що насправді це трапилося значно пізніше, внаслідок звинувачення Роб Роя у державній зраді [1]. На нашу думку, цей наратив було введено з метою досягнення вищого ступеня драматизму, надаючи персонажу ореолу борця з системою.

У «Списку Шиндлера» такою драматизуючою подією було удостоєння головного персонажа титулу «Праведника народів світу» організацією Яд Вашем. Попри те, що насправді це відбулося у 1993 році, а реальний Оскар помер у 1974 р., у романі ця подія розміщена у період життя Шиндлера [2]. Знову-таки спостерігаємо ефект драматизації, коли герой отримує заслужену винагороду, що допомагає читачеві співпереживати це почуття тріумфу.

Отже, міфологізація у творенні образу головного героя в історичних романах «Роб Рой» та «Список Шиндлера» здійснювалася через ідеалізацію персонажа (здебільшого через «фільтрацію» та «спростування» його негативних рис), а також неточності в описі значущих історичних подій, пов'язаних із долею цих дійових осіб. Введення таких наративів було обумовлене намаганням розв'язати внутрішні суперечності героїв, повніше залучити читача в сюжет та досягнути драматичного ефекту.

Список використаних джерел

1. Boyle, G. Rob Roy country. *GDN Online*. 2020. September 16. URL: <https://www.gdnonline.com/Details/872220> (access date: 1.05.2025).
2. Crowe, D. Oskar Schindler: The Untold Account of His Life, Wartime Activities and the True Story Behind The List. Colorado, Boulder : Westview Press, 2004. 766 p.
3. Dibelius, W. Englische romankunst: Die technik des englischen romans im achtzehnten und zu anfang des neunzehnten jahrhunderts. Ann Arbor (MI) : University of Michigan Library, 1992. 492 p.
4. Howard, W. Symbolic structure of Scott's Rob Roy. *Studies in Scottish Literature*. 1979. Vol. 14. Iss. 1. URL: <https://scholarcommons.sc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1029&context=ssl> (access date 10.04.2025)
5. Keneally, T. Schindler's Ark. Serpentine Publishing Co. Pty Ltd., 1982. 288 p.
6. May, R. The Cry for Myth. New York : W. W. Norton & Company, 1991. 324 p.
7. Murray, W. H. Rob Roy MacGregor : his life and times. Glasgow : R. Drew Pub, 1982. 288 p. URL: https://archive.org/details/robroymacgregorh0000murr_u1r2/page/102/mode/2up (access date 10.05.2025).
8. Scott, S. W. Rob Roy. *Project Gutenberg*. URL: <https://www.gutenberg.org/ebooks/7025> (access date: 01.03.2025).

*Слободянюк Кирило Михайлович – здобувач третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
I курс, факультет української філології,
кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету
Білоконенко Л. А. – кандидат філологічних наук,
професор кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету*

ГЕНЕЗА ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ У СВІТОВІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Жанр фентезі останніми роками набуває великої популярності в Україні, проте його становлення та сутність залишаються мало дослідженими в сучасному літературознавстві, що зумовлює **актуальність** дослідження.

Попередні дослідження. Жанр фентезі став об'єктом досліджень таких українських науковців як О. Леоненко, Д. Паранюк, О. Стужук, С. Хороб. Проте більшість згаданих дослідників розглядають фентезі як складову фантастики, а власне жанру фентезі в українській науці присвячено не так багато окремих ґрунтовних досліджень.

Метою цієї розвідки є з'ясування умов появи та розвитку фентезі як окремого жанру в Україні та світі.

Основні результати дослідження. Елементи фантастичного використовуються в літературі ще з часів появи перших міфів [2, с. 45; 3, с. 28; 4, с. 29–30; 7, с. xxxix]. Проте традиційно вважається, що першими творами, у яких трапляється фантастичне, є фольклор і зокрема казка [3, с. 28–29, 63; 4, с. 29–30].

Значного поширення та розвитку фантастика зазнала у період Романтизму, характерним жанром якої в європейській романтичній літературі є готичний роман. У готичному романі фантастичне виражалося у темах марення, сновидінь чи божевілля [2, с. 47; 5, с. 17]. Для української літератури доби Романтизму більш притаманним був бурлеск, у якому елементи фантастичного підсилюють зв'язок із фольклором та підкреслюють комічне у творі [3, с. 37–38]. Наприкінці ХІХ століття у межах фантастики почала формуватися чітка система типів та форм творів [2, с. 48].

У світовій літературі фентезі як окремий жанр починає формуватися лише у 50–60-х роках ХХ століття. Традиційно появу нового жанру асоціюють із ім'ям англійського письменника Дж. Р. Р. Толкіна та його трилогією «Володар перснів» [4, с. 109; 6, с. 8]. Окрім Дж. Р. Р. Толкіна основоположниками жанру вважають також Р. Говарда, К. Е. Сміта та Г. Ф. Лавкрафта [2, с. 49; 3, с. 91–93].

До 60-х років ХХ століття фентезі вважається дитячою літературою [7, с. xxxv]. У 60–70-х роках ХХ століття типовим для фентезі стає роман «дорослішання та ініціації», сюжет якого обертається переважно навколо переживань та становлення головного героя [8, с. 78]. Твори фентезі все частіше піднімають складні морально-етичні, психологічні та філософські питання [8, с. 64–65].

Помітних змін фентезі починає зазнавати з 90-х років ХХ століття: дуалізм «добро – зло», характерне для творів Дж. Р. Р. Толкіна поступається місцем більш складним взаємозв'язкам між цими категоріями, на перший план твору виходять такі сфери як політика, культура та історія. Також з'являються твори, натхненні певною історичною добою чи місцевістю. Характерним стає панорамне зображення світу, у якому відбуваються події твору [8, с. 105–115]. Останніми роками фентезі інтенсивно розвивається, з'являються нові підвиди жанру (наприклад, романтичне фентезі).

Про жанр фентезі в Україні можна говорити лише від кінця ХХ – початку ХХІ століття [1; 3, с. 92]. Причиною такої пізньої появи національного варіанту фентезі є те, що «до середини 80-х років уся фантастика радянського періоду розглядалася як наукова» [4, с. 49]. В Україні на початку ХХІ століття переважало негативне ставлення до жанру як до масової, розважальної літератури, щоправда згодом таке ставлення до фентезі почало поступатися більш нейтральному [4, с. 14, 56–58]. Станом на зараз можна стверджувати, що жанр фентезі органічно вписався у жанровий фонд української літератури та представлений творами багатьох авторів. Українське фентезі демонструє риси, відмінні від класичних

західних зразків жанру [1], тому можна стверджувати про появу національного варіанту фентезі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання елементів фантастичного у літературі можна зустріти ще у часи появи міфів, проте фентезі як окремий жанр з'являється не раніше середини минулого століття. Його поява пов'язана з такими авторами як Дж. Р. Р. Толкін, Р. Говард, К. Е. Сміт та Г. Ф. Лавкрафт. Фентезі зазнало значних змін у процесі свого розвитку від появи до сьогодення. І хоча цей жанр в Україні з'явився лише наприкінці ХХ століття, можна стверджувати, що він став невід'ємною частиною літературного фонду держави. Фентезі в Україні досліджене мало, що створює потребу у більш детальному та системному вивченні жанру не лише у творчості окремих авторів, але й з погляду його розвитку та характерних ознак як національного варіанту.

Список використаних джерел

1. Леоненко О.С. Жанр фентезі в українській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Черкаси, 2010. 19 с.
2. Паранюк Д. В. Еволюція фантастики у метажанр фентезі: приклад Кліффорда Саймака : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Чернівці, 2019. 226 с.
3. Стужук О. І. Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури 19-20 ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Київ, 2006. 176 с.
4. Хороб, С. С. Жанрові особливості української фантастики кінця ХХ - початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 13.01.01. Івано-Франківськ, 2017. 224 с.
5. Jackson R. Fantasy. The Literature of Subversion. London, New York : Routledge, 1981. 126 p.
6. Levy M., Mendlesohn F. Children's Fantasy Literature. An Introduction. Cambridge University Press, 2016. 284 p. URL: https://assets.cambridge.org/9781107018143/excerpt/9781107018143_excerpt.pdf (дата звернення: 22.04.2025)
7. Stableford B. Historical dictionary of fantasy literature. The Scarecrow Press, Inc. 2005. 567 c. URL: https://www.e-reading.co.uk/bookreader.php/134970/Stableford_-_Historical_Dictionary_of_Fantasy_Literature.pdf (дата звернення: 22.04.2025)
8. Trębicki G. Fantasy. Ewolucja gatunku. Kraków: Universitas, 2007. 184 s. URL: <https://www.scribd.com/document/618741459/Tr%C4%99bicki-Grzegorz-Fantasy-ewolucja-gatunku> (дата звернення: 22.04.2025)

Фасоля Тарас Анатолійович - здобувач третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
II курс, спеціальність 035 Філологія
Хархун Валентина Петрівна - доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови, літератури,
культури та журналістики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ОБРАЗ РАДЯНСЬКОГО ДИТИНСТВА У «ШКІЛЬНІЙ» ПРОЗІ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Увага сучасних українських дослідників до літератури соціалістичного реалізму зумовлена потребою глибокого осмислення та критичної оцінки цього періоду й його культурної спадщини. Особливе місце у цьому контексті посідають твори для дітей та юнацтва, оскільки виховання радянської дитини було частиною великого ідеологічного проєкту створення «нової людини». Як зазначає Уляна Федорів: «Дитина була ключем до розуміння всієї радянської цивілізації, що визначала світосприйняття, поведінку та уявлення не одного покоління homo soveticus» [10, с. 180].

Одним із ключових підходів до аналізу художніх творів, адресованих юній аудиторії, є дослідження образу дитини та дитинства як центрального і смислоутворювального. Цьому аспекту присвячені праці С. Іванюка [6], У. Федорів [10], М. Володарської [3]. У цій розвідці увагу буде зосереджено на смислових трансформаціях образу дитинства в дитячій прозі першого повоєнного десятиліття порівняно з творами 1930-х років. Актуальність такого підходу пояснюється тим, що дитяча література періоду розвиненого сталінізму здебільшого розглядається як однорідне явище, тоді як перелом у художній парадигмі традиційно пов'язується з епохою хрущовської «відлиги» (див. праці С. Іванюка [6], Н. Богданець-Білокаленко [2], В. Костюченка [9]). «Репрезентація образу дитини змінювалась відповідно до стратегій держави», – наголошує У. Федорів [10, с. 181]. Разом із тим навіть за умови жорсткого контролю за дотриманням офіційної стратегії простежується варіативність художніх підходів до репрезентації дитинства. Дослідження цих поступових змін дозволяє розглядати перелом не як раптову зміну, а як логічний наслідок поступового накопичення внутрішніх тенденцій.

У цьому контексті образ дитинства кваліфікується як образ-ідея макрорівня, що втілює авторське бачення дитинства як вікового та соціального феномена. За умов тоталітарного режиму це бачення здебільшого збігається з ідеологічно нормативним. У художньому тексті такий образ реалізується через систему персонажів-дітей, їхню взаємодію із зовнішнім світом і дорослими персонажами, а також (опційно) через авторські міркування чи висловлювання дорослих героїв щодо природи дитинства.

Окремий інтерес становить «шкільна» проза як тип дитячої літератури, що сформувався в українському радянському контексті на початку 1930-х років і реалізовувався переважно у формах повісті та малого роману. Цей різновид був чітко окреслений як пріоритетний у партійному дискурсі. Дослідниця жанру В. Кизилова, спираючись на попередні студії, акцентує на штучному характері шкільної дитячої прози, водночас підкреслюючи її стійку тематичну актуальність [7]. До канону української радянської літератури для дітей та юнацтва, відображеного в оглядових монографіях і хрестоматіях (Д. Білецький, Л. Кіліченко), належать і твори цього напрямку. До періоду сталінізму відносяться романи Олександра Копиленка «Дуже добре» (1936) і «Десятикласники» (1938) [8], повість «Школа над морем» Олеся Донченка, а також його повоєнна повість «Золота медаль» [4].

Ключовою характеристикою образу дитинства в зазначених творах є повна включеність персонажів-дітей у дорослий соціальний простір. Це особливо виразно постає у диалогії О. Копиленка. У романі «Дуже добре» піонери беруть участь у реформуванні школи, ініціюючи через донос зміну керівництва та вчителів. Хоча в цьому процесі задіяні також і прогресивні вчителі, вирішальну роль відіграють саме діти, які виступають як авангард суспільного оновлення. Іншим аспектом дитячої включеності до світу дорослих є акцент на «класовому чутті», властивому саме юним героям. Лише вони – завдяки радянському вихованню – здатні інтуїтивно розпізнавати «ворогів народу», шпигунів і «шкідників». Цей мотив домінує у романі «Десятикласники», у «Школі над морем» О. Донченка та в прозі М. Трублаїні.

Ще одним важливим елементом є максимальна мобілізованість персонажів. Діти не лише готуються до війни, але й уявляють себе її безпосередніми учасниками, сприймаючи військову службу як найвищу форму суспільного визнання. Часто цитованою є сцена з «Десятикласників», у якій героїня Кіра висловлює бажання здійснити самоспалення – щоб навести радянські літаки на захоплене ворогом місто: «Мені випадає доручення – яким завгодно способом вказати радянським пілотам, куди кидати бомби [...] Я надягаю плаття, насичене такою речовиною, що горить, як блискавка, її не можна зразу погасити ніяк, особливо водою чи накривши матерією. Вибігаю я на площу – і вмить спалахує величезна пожежа, яскраве полум'я здіймається вище будинків. Це горю я...» [8, с. 394].

Завершення Другої світової війни актуалізувало для партії проблему виховання молодого покоління, породивши дві паралельні ідеологічні установки. По-перше, у партійних документах чітко зафіксована вимога до відновлення дисципліни та підвищення якості шкільного навчання. По-друге, в культурному дискурсі активно утверджувалася ідеологема «щасливого радянського дитинства», яка, за висновком історикині О. Гавриш, стала «в умовах післявоєнної розрухи в УРСР гарантією правильності зробленого народом історичного вибору» [5, с. 87].

Повоєнна повість О. Донченка «Золота медаль» принципово відрізняється від «Школи над морем». Її юним героям уже не потрібно ні ловити шпигунів, ні

виявляти ворогів, ні включатися до соціалістичного будівництва. У фокусі зображення – свідоме навчання (боротьба за заслужену медаль, винесену в заголовок твору) та підготовка до ролі повноцінного громадянина. Для порівняння – діти-персонажі довоєнних повістей уже мали бездоганну свідомість, класове чуття, а також вищу, ніж у дорослих, мораль.

Окремої уваги заслуговує твір І. Багмута «Щасливий день суворовця Криничного» [1] – максимально мілітаризована шкільна повість, дія якої відбувається у «суворовському училищі» (1948). Показово, що цей військовий навчальний заклад у творі менш воєнізований у духовному сенсі, ніж звичайна харківська середня школа з дилогії О. Копиленка. Персонажі І. Багмута перебувають у системі муштри та готуються стати офіцерами, однак не розмірковують про війну, тим більше – не ідентифікують себе з нею. Увесь навчальний заклад постає як ізольований простір навчання і виховання, яким керують спеціально підготовлені й уповноважені партією дорослі.

Кульмінаційний момент повісті – подвиг підлітка Ігоря Криничного (власне його «щасливий день») – має акцентовано ігровий і безпечний характер. Важливим також є переосмислення образу юного партизана. У порівнянні з аналогічними персонажами партизанських повістей Ю. Збанацького та В. Козаченка спостерігається помітний контраст. У «Атестаті зрілості» В. Козаченка юний партизан, а згодом солдат Юрко завдяки пройденому досвіду в загоні підпільників стає зразковим воїном і свідомим громадянином. Натомість у «Щасливому дні» Петро Маслюк, який на війні дочасно виконував дорослу роль, у мирний час виявляється недисциплінованим «анархістом» і порушником порядку. Він потребує корекції поведінки, яку здійснюють командири. Оповідь стверджує: без повноцінного проходження етапу навчання і виховання під контролем відповідальних дорослих дитина не може стати повноцінним членом суспільства.

Таким чином, можна констатувати: образ дитинства у шкільній прозі повоєнного періоду набуває виразних демобілізаційних рис – задовго до «відлиги» та демонтажу сталінського етапу соцреалізму. Ключовими ознаками такого образу є усунення із дітей соціальної ролі авангарду суспільних трансформацій та зняття вимоги їхньої участі у загальносуспільній боротьбі. Натомість дитинство знову постає в межах традиційної концепції як «період незрілості та підготовки», а самі діти ізолюються у безпечному просторі. Повернення права на гру й навчання поряд із позбавленням активної ролі у дорослому світі, а також акцент на «незрілості» – ці риси стають провідними в репрезентації образу дитинства у наступні десятиліття.

Список використаних джерел

1. Багмут І. А. Щасливий день суворовця Криничного. Господарі Охотських гір : повісті / І. А. Багмут. – Київ : Веселка, 1980. – 311 с.
2. Богданець-Білокаленко Н. І. Розвиток літератури для дітей середини ХХ – початку ХХІ століть. Дитяча література. Твори українських письменників II

половини ХХ – початку ХХІ століть : навч. посіб. / упоряд. Н. І. Богданець-Білооскаленко. – Київ : Видавничий дім «Слово», 2011. – 480 с.

3. Володарська М. В. Концепт дитини в літературі романтизму США: специфіка наукової рецепції // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – 2019. – № 39. – С. 72–79.

4. Донченко О. С. Вибрані твори : у 6 т. Т. 2 / О. С. Донченко. – Київ : Молодь, 1957. – 655 с.

5. Гавриш О. В. Післявоєнне дитинство в УРСР: державна політика та повсякденне життя (1945 – початок 1950-х рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Луганський національний університет. – Луганськ, 2013. – 207 с.

6. Іванюк С. Концепція юного героя в українській літературі для дітей // Іноземна філологія. – 2007. – Вип. 119. – С. 54–58.

7. Кизилова В. В. Школа у прозі ХХ ст. для і про дітей: соцреалістичний кордон і художня дійсність // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. – 2018. – Вип. 78. – С. 100–105.

8. Копиленко О. І. Дуже добре. Десятикласники : романи / О. І. Копиленко. – Київ : Веселка, 1978. – 427 с.

9. Костюченко В. П. Літературними стежками : нарис з історії української літератури для дітей. ХХ століття / В. П. Костюченко. – Київ : К.І.С., 2009. – 344 с.

10. Федорів У. «Вірні лєнінці»: літературна репрезентація образу радянської дитини // *Ukrainiske swiety dzieciństwa i mlodości. Narracje i tożsamość* / pod red. K. Jakubowskiej-Krawczyk. – Warszawa : Uniwersytet Warszawski. Katedra Ukrainistyki, 2020. – S. 179–193.

***Чичкан Світлана Михайлівна** – здобувачка третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя, 4 курс, спеціальність 035 Філологія
Хархун Валентина Петрівна - доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови, літератури,
культурології та журналістики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

ОСОБЛИВОСТІ МАЛОЇ ПРОЗИ НАДІЇ КИБАЛЬЧИЧ

Різнобічна тематика творчості, здатність проникати у глибини людської психіки демонструють Надію Кибальчич як письменницю з чутливим характером і гострим розумом. Вона вирізняється суспільно-психологічними інтересами та здатністю перетворювати особисті враження на значущі художні роздуми. Її роботи характеризуються психологічною деталізацією персонажів, складністю

моральних дилем та протистоянням різних уявлень про добро і зло, що втілено з оригінальністю й інноваційним підходом. Світосприйняття письменниці забарвлене драматизмом, що пронизує більшість її творів. Її стиль відрізняється яскравим психологізмом, імпресіоністичним підходом та трагічністю особистої долі, що робить її важливою постаттю в історії української літератури.

Модерністські риси творчості Кибальчич проявляються у фокусі на внутрішньому світі людини, екзистенційній тривозі та спробах знайти спокій, що часто залишаються марними. Її твори відображають загальний напрям літературного розвитку: на зміну «розмірених плавній оповіді старого прозового епосу» приходять «експресивні форми викладу в жанрах драматичного малюнку, ескізу, етюдів і т.п.». Завдяки синтезу різних літературних форм у її новелах яскраво проявляється драматичний конфлікт, що дозволяє глибоко розкрити індивідуальний характер персонажів. Художнє мислення Кибальчич вирізняється увагою до деталей, перенесенням конфліктів із зовнішнього світу у внутрішній, а також активним використанням діалогів для розкриття характерів.

Надія Кибальчич належить до кола новаторів у жанрово-стильовому підході до прози. Її творчість характеризується увагою до питань філософсько-етичного характеру, витонченим психологічним аналізом особистостей, дослідженням глибин несвідомого, а також розкриттям соціально-психологічних аспектів масової свідомості. Особливості її мислення й трагічна особиста доля роблять її постать унікальною в українській літературі.

Її доробок у малій прозі включає повість, оповідання, новели, ескізи, етюди та прозові поезії. На думку Івана Денисюка, новела є «явищем новіших часів, яке пов'язане з процесом психологізації і ліризації оповідних жанрів». Ця характеристика добре відповідає творчому підходу Кибальчич. Її роботи демонструють пошуки нового у стилістиці, поєднуючи загальні тенденції часу з поглибленням психологізму та ліричним підходом до малої прози.

У центрі її творчого доробку стоїть образ «маленької людини» з її радощами та трагедіями. Це переважно самотні герої, які не знаходять свого місця у жорсткому світі. Письменниця досліджує переломні моменти їхнього життя, коли соціальні або особистісні обставини стають вирішальними. Для Кибальчич, як і для багатьох її сучасників, «головна річ - людська душа, її стан, її рухи в таких чи інших обставинах, усі ті світла й тіні, які вона кидає на ціле оточення залежно від того, чи вона весела чи сумна». Ситуації, зображені у її творах, не є самодостатніми: вони розглядаються через призму загальнолюдських морально-етичних засад – добра і зла, вірності і зради, любові і смерті.

У своїх творах фрагментарної прози Кибальчич фіксує змінність вражень і переживань, аналізує природу людської душі, прагнучи викликати у читача певний настрій. Наприклад, у настроєвому етюді «Місячне сяєво» героїня, панна Бетті, усамітнюється від галасливого товариства, розчарувавшись у його порожньому змісті: «Що вони – їх гурток, це, так сказати, найвищі люди у городі, а тепер

здивовано питала, чим вони вищі?». Її роздратування викликає «криваве світло ліхтаря», тоді як «зеленасте, смутне сяєво місяця» видається їй привабливішим. Кульмінація настає у момент, коли героїня опиняється між двома джерелами світла, що символізують вибір між злиттям із натовпом і поверненням до себе. Однак, вона зрештою підкоряється голосу юрби, символізованому штучним світлом ліхтаря, і це свідчить про її «падіння у модусі несправжнього».

У ескізі «У лісі» письменниця зображує ізольованість та самотність пані Христі, яка відчуває, що «ліс заступив їй не тільки синє небо, але й усе життя». Її героїня відчуває приреченість на життя у «мертвому спокої» хутора, де її єдиною втіхою залишається пошта: «Чимось гарним, рідним віяло від тих книг, які вони одержували». Проте ця ідилія контрастує із байдужістю і невдоволенням її чоловіка, для якого бажання жінок мати свої думки та мрії видається «чудним і диким». Ліс постає символом психологічного бар'єра, що відділяє Христю і її дітей від повноцінного життя: «За зеленою заслоною залишилося справжнє життя, широка воля й сонце».

Оповідання «Новина» пронизане мінорним настроєм і відчуттям дисгармонії життя. У центрі твору – емоційна реакція Мар'яни на трагічну новину про дівчину, яка вчинила самоспалення через розчарування у близьких. Авторка тонко передає почуття героїні: «Мар'яна намагалася уявити все з усіма дрібницями – і не могла. Їй пригадувалася та висока дівчина з різким, смагливатим обличчям, із занадто чорними очима, із м'яким та zarazом трагічним виразом уст, бо вона знала її живою, але їй жадалося уявити умираючою, мертвою, щоб щось зрозуміти».

Емоційний стан Мар'яни підсилюється картиною нічної природи: «Подовж усієї вулиці мріли акації з похиленим від цвіту, мов з утомленим, віттям, і не білі, а зблідлі в непорушно душному повітрі». Темрява природи підкреслює трагізм ситуації, однак реакція присутніх у кімнаті швидко змінюється: «Варто було комусь із присутніх завести світську розмову, як жаль за подругою перетворюється на жваву розмову, а Мар'яна спроможна навіть вигадати жарт». Письменниця фіксує короточасність екзистенційних моментів, які, хоча і впливають на людину, швидко втрачають свій вплив у реальному житті.

У «Новині» авторка показує внутрішню боротьбу героїні, яка намагається збагнути смерть через уяву, але зрештою лишається тільки на порозі цього досвіду. «Смерть завжди моя» (М.Гайдеггер) – і цю ідею, інтуїтивно вловлену авторкою, вона реалізує через кульмінаційний момент твору, коли Мар'яна відчуває, що її спроба пережити чужу смерть завершується розумінням її неможливості.

Художній світ Надії Кибальчич пронизаний жорсткою правдою життя, типово українськими подіями і ситуаціями. Її персонажі, належачи до різних соціальних верств, об'єднані внутрішнім відчуженням і неприйняттям правил гри натовпу. Головні герої перебувають у стані постійної психологічної вразливості, яка викликана їхньою глибинною несхожістю з оточенням. У таких персонажів

відчуття душевного дискомфорту часто переходить у боротьбу зі світом або з собою.

В оповіданні «Останні» авторка досліджує взаємини дитини і світу, показуючи їх через історію Василя Гордіївни та її семирічної доньки Марусі. Ситуація, у якій вони опиняються, підкреслює складне становище вчительки у селі того часу. Оповідання містить численні спогади дівчинки про несправедливість і приниження, яких зазнавала її мати: «П'яні, здоровенні, страшні люди часто приходили робити «бешкети її матері»». Місцеві чиновники напоювали розбишак, аби залякувати вчительку, яка виступала проти їхніх шахрайств. Василина Гордіївна, хоча і зазнає постійних нападок, зберігає людську гідність та професійну відданість. Її образ символізує страждання і водночас боротьбу за справедливість.

Письменниця майстерно змальовує портрети героїв. Василина Гордіївна описується як «така бліда, як віск, і сухенька, як билинка», тоді як попечитель школи має карикатурні риси: «Здоровенний чолов'яга з густою чорною бородою, серед якої червоніли великі товсті губи, схожі на шматки сирого м'яса». Цей контраст підкреслює моральну перевагу вчительки перед тими, хто її переслідує.

Фінал оповідання дає надію на краще. Семирічна Маруся вірить, що їхні страждання не можуть тривати вічно: «Так, як тепер, не може бути завсіди, так не можна б було видержать. Мусить бути краще! Мусить бути!». Дитина уособлює символ майбутніх змін і незламності духу.

Надія Кибальчич у своїй творчості висвітлює різні аспекти долі вчителя у сільській громаді. У низці оповідань, таких як «Ескізи. З життя на селі», «Смутна пісня» та «Останні», вона порушує теми самопожертви, бідності й моральних випробувань. Її герої-вчителі часто стикаються із зрадою власних принципів або із зануренням у безнадію, проте водночас демонструють найвищу відданість своєму покликанню. Наприклад, у новелі «Смутна пісня» Тетяна Орішевська переживає етичний конфлікт, що відображає глибину її душевних страждань.

У творах, де зображені емансиповані жінки, як-от «На канікули», «З малих краєвидів», «На хуторі», Кибальчич показує мрії героїнь про краще життя. Проте ці мрії часто залишаються нереалізованими через відсутність моральної чи фізичної сили. В оповіданні «На канікули» Леся, натхненна студентом Зарецьким, сподівається отримати освіту і відмовляється виходити за нелюба. Однак її плани руйнуються через неможливість батька продати господарство для оплати навчання. Навіть після обіцянки Зарецького привезти нові книги на наступні канікули, дівчата чекають марно. Розчарування досягає кульмінації, коли Леся зустрічає Зарецького, і той «байдужно вклонився і проїхав далі».

У цьому творі письменниця створює глухий кут, з якого героїні можуть вирватися лише у мріях. Внутрішній сюжет розкриває спроби героїнь знайти себе у світі, який їх відкидає, – цей прийом стає характерним для творчості Кибальчич.

В оповіданні «З малих краєвидів» героїня Ніна Масенко переживає моральну переоцінку цінностей після переходу з тихого сільського життя у бурхливе

міське. Місто приносить їй розчарування: «Я не хочу бути гарною людиною! Гадати, що гарні слова єднаються з гарними вчинками – се значить бути дурненькою». Ніна, намагаючись адаптуватися до нового середовища, втрачає себе, одягаючи маску пристосування до чужих правил.

У прозі Надії Кибальчич чітко проявляється тема екзистенційного вибору, що простежується у багатьох її творах. Авторка ставить своїх героїв у ситуації, які вимагають визначення себе у світі, що часто конфліктує з їхнім внутрішнім «я». У багатьох випадках вона співчуває тим, хто намагається зберегти свою індивідуальність, навіть якщо це призводить до внутрішньої еміграції, розпачу або відчаю.

Значну увагу у творчості Кибальчич приділено моральним конфліктам. Наприклад, у новелах «З життя», «Нерівня» та оповіданнях «На хуторі», «Злочинець», «Павло Тодосенко» порушується проблема зради, самотності, туги за родинним щастям і боротьби з байдужим світом. У повісті «Пропаші сестри» авторка досліджує вплив родинно-соціального середовища на виховання дітей. Головна героїня Ліза демонструє, як сліпа материнська любов може породити жорстокість і безпринципність.

Ідея щастя, особливо жіночого, у творчості Кибальчич часто подається як недосяжна. Її героїні прагнуть реалізувати себе у суспільстві чи у внутрішньому житті, проте їхні пошуки гармонії між думками і почуттями зазвичай завершуються поразкою. В оповіданнях «На канікули», «На хуторі» та «З малих краєвидів» жінки намагаються знайти своє місце у житті, але стикаються з неможливістю реалізувати власні ідеали.

Особливе місце у творчості письменниці займають твори про дітей, у яких вона виявляє себе як знавець дитячої психології. Конфлікти в таких творах, як «Останні» чи «Хвилини», розкривають внутрішній світ дітей, який часто опиняється розколотим між реальністю та уявленнями про справедливість.

Важливим елементом у творчості Надії Кибальчич є конфлікти, які визначають глибинний зміст її творів. Вони поділяються на дві основні групи: суб'єктно-об'єктний (екзистенційний) та чоловічо-жіночий (гендерний). Екзистенційний конфлікт зосереджується на зіткненні особистості із зовнішнім світом чи соціальними нормами, часто штовхаючи героїв до внутрішнього протесту або навіть до самогубства. Гендерний конфлікт виявляється у складності стосунків між чоловіками та жінками, відображаючи крихкість родинних зв'язків у ситуаціях життєвих випробувань.

Самогубство як форма конфлікту у творах Кибальчич трактується не як акт протесту, а як пасивний жест, спричинений страхом життя. Наприклад, у творі «З життя» це пояснюється так: «Тоді їм стало страшно, але не смерті, а життя, і схотілось швидше покинути його». Ця думка перегукується з ідеями психіатра Віктора Франкла про те, що люди бояться життя більше, ніж смерті.

У багатьох творах письменниці героїні обирають смерть як спосіб уникнення болю чи відчаю. Наприклад, Інна з «Нарису» (1901), відчуваючи незадово-

лення від свого життя, закінчує його самогубством. Подібно, Маруся з оповідання «Засуджені» (1905), яка не знаходить підтримки серед близьких, труїться, а Галина з «На хуторі» (1906) гине разом із дитиною через хворобу та жорстоке ставлення оточення.

Кибальчич часто зображує героїв на межі між життям і смертю, що підкреслює екзистенційний вимір їхнього існування. Наприклад, у нарисі «Хвилини» головна героїня Рада, допомагаючи бідному студенту, настільки співпереживає, що готова жертвувати власним життям: «Вона нічого не боялася, навпаки ждала, щоб її скалічили, вбили...».

У багатьох оповіданнях, таких як «Маленьке Ніно» (1912) чи «За високим тином» (1913), мотив самогубства підсилюється соціальними чи гендерними причинами. Такі сюжети відображають внутрішні переживання та страхи письменниці, що виникали як наслідок її біографії та умов часу.

Творчість Надії Кибальчич є яскравим прикладом літературного модернізму на межі XIX і XX століть. Її новаторство полягає не в виборі тем чи образів, а у способі їх художнього відтворення. Як зазначав Іван Франко, основна особливість її письма – це авторська інтонація, яка гармонійно поєднує ліризм з психологізмом. Ця інтонація зближує її прозу із здобутками європейської літератури того часу.

Письменниця відзначається тонким ліризмом і здатністю створювати психологічно-настрєві картини. Хоча гострі драматичні сюжети не були її сильною стороною, вона досягла майстерності у зображенні внутрішнього світу героїв. У цьому аспекті її твори вирізняються імпресіоністичним підходом, де ліричні деталі часто стають ключовими для розкриття ідейного змісту.

Кибальчич звертає особливу увагу на екзистенційні проблеми буття. У новелах «З життя», «Нерівня» та оповіданнях «На хуторі», «Злочинець», «Павло Тодосенко» вона досліджує глибокі моральні конфлікти героїв, зіткнення їхніх ідеалів із байдужим зовнішнім світом. У психологічній повісті «Пропащі сестри» письменниця акцентує на питаннях виховання дітей, показуючи, як неправильні родинні цінності можуть формувати жорстокість і зраду.

Мотив жіночого щастя у творах Кибальчич часто залишається нерозв'язаним. Її героїні прагнуть гармонії, але не знаходять її ні в особистому житті, ні в суспільній діяльності. Авторка показує, що без гармонії думки і почуття досягти ідеалу неможливо.

Кибальчич також реалістично зображує соціальні й гендерні прірви свого часу. У таких творах, як «Хвилини», вона аналізує екзистенційний вибір героїв, показуючи, як їх охоплює ненависть до системи, що їх пригнічує, та бажання змінити своє життя.

Водночас авторка майстерно досліджує дитячу психологію. Її твори про дітей, як-от «Останні», демонструють розуміння вразливості дитячих душ і конфліктів, що виникають у їхньому внутрішньому світі.

Підхід Кибальчич до літератури базується на створенні настроєвих композицій із послабленим сюжетним компонентом. Її художній світ поєднує жорстку правду життя з відчуттям відчуження персонажів від суспільства, що робить її прозу глибокою і багатогранною.

У прозі Надії Кибальчич простежуються дві ключові концепції: психологізм і імпресіонізм. Письменниця фокусується на внутрішньому світі своїх героїв, які перебувають у постійному конфлікті з оточенням. Вона часто зображує їх у момент екзистенційного вибору, що підсилює драматизм її творів. Імпресіоністичний підхід виражається у використанні промовистих деталей, тонких описів настроїв і атмосфер, які формують психологічну глибину її прозових картин.

Особливістю її стилю є акцент на «потоківі вражень», що переживає герої, і настроєвій композиції, яка переважає над сюжетною лінією. У творах письменниці кожна деталь несе емоційне навантаження, що дозволяє читачу проникнути у внутрішній світ персонажа.

Тема самотності та відчуження є центральною для творчості Кибальчич. Її персонажі, як правило, не знаходять порозуміння із суспільством через свою внутрішню несхожість. Вони або намагаються адаптуватися до зовнішніх умов, втрачаючи себе, або йдуть шляхом бунту, який часто завершується трагічно.

Письменниця також висвітлює гендерні конфлікти, у яких жіночі образи виступають символами боротьби за право бути почутими. У її творах жінки прагнуть емансипації, але їхні спроби здебільшого стикаються із соціальними перешкодами або внутрішніми суперечностями. Наприклад, у новелах «На канікули» чи «З малих краєвидів» героїні стикаються з нерозумінням, розчаруванням і зрадою, що змушує їх переглядати свої ідеали.

Новизна творів Надії Кибальчич полягає у відмові від традиційного побутового реалізму на користь психологічного аналізу і ліричної інтонації. Вона була однією з перших українських письменниць, які намагалися передати складність людської душі через новітні засоби художньої виразності.

Велике значення у творчості Надії Кибальчич мають її суїцидальні мотиви, які розкривають глибоку психологічну драму. Її героїні часто переживають межові стани, що супроводжуються відчуттям безвиході, розчарування у людях і світі. Наприклад, у творі «Засуджені» (1905) Маруся приймає рішення отруїтися, коли розуміє, що її життя не принесло жодного щасливого моменту, а близькі люди не відповідають їй ні любов'ю, ні вдячністю: «Вона оглядалась на все своє безбарвне життя, що не дало їй і найменшої щасливої доби».

Подібний сюжет простежується у новелі «На хуторі» (1906), де Галина разом із дитиною гине через безнадію, викликану хворобою та жорстоким ставленням оточуючих. У цих текстах Кибальчич демонструє, як внутрішня вразливість і неспроможність знайти підтримку у зовнішньому світі призводять до фатальних рішень.

В ескізі «Тася і Павлик» Надії Кибальчич вдалося майстерно передати психічний стан дітей, кожен виразний рух їхніх душ у постійному очікуванні повернення п'яного батька. Дійсність у своїх зовнішніх проявах у цьому творі показана через світобачення Тасі та Павлика. Вже з першого абзацу стає очевидним, що драма, пов'язана з приходом батька, відбувається дуже часто. Це підкреслює поведінка дівчинки: «Тася сиділа і сповивала розбиту ляльку, і не думала нічого, ні сумного, ні веселого. Сі думки були завжди бліді, розірвані, наче прибиті. Але, коли вона зненацька глянула у вікно і побачила, що сонце зовсім низько, то одразу дуже виразно подумала: «А татка й досі немає». Серце тьохнуло, на мить припинилося, – і по всьому тілі розійшлося якесь неприємне чуття, наче всі мускули ослабли».

Очікування лиха стає головним чинником, який формує особистість дитини. У порівнянні з ним усі інші думки виглядають «блідими». Це суперечить природним принципам виховання, які мають базуватися на оптимізмі та педагогіці добра. Постійна напруга, превалювання негативних емоцій згубно впливають на розвиток дитини, розриваючи її свідомість.

Кількома штрихами письменниця зображує портрет матері, Марини Сергіївни. Її опис включає як зовнішні характеристики, так і вказівки на риси характеру: «вродлива молода пані з пишною постаттю і пишним волоссям», яка була «чепуха». З появою матері в кімнаті Павлик, який стругав паличку, «інстинктивно зібрав ті кілька стружечок, що впали біля нього, а Тася пригладила рукою свою і без того гладеньку голівку». Внутрішній монолог матері передає складний аналіз її емоційного стану: «Помітивши, що чоловіка досі немає, вона почала невпинно говорити «рівним, звичним голосом із ритмічними підвищеннями, як говорять жінки, що звикли багато говорити і довго сваритися, не маючи відповіді»».

Діти реагують на ці слова звичною байдужістю – вони слухають, але не включаються в діалог, адже між дорослими і дітьми відсутній емоційний контакт. Це підкреслює відчуженість між поколіннями, яка поглиблюється через байдужість дорослих до почуттів дітей.

Особливістю аналізу внутрішнього світу героїв творів Надії Кибальчич є «характерний для імпресіоністичної поезики перегук різних сфер людського сприйняття, синкретизм чуттєвих вражень». В ескізі «Тася і Павлик» зорові образи доповнюються слуховими, щоб максимально підкреслити переживання дітей. На самоті вони сиділи біля вікна і «сумними, наче втомленими очима» дивилися на «високий тин, що захиляв їм вулицю», чули «ходу та голоси вільних людей». Проте їх найбільше лякали «чорні кутки» і відчинені двері, хоча найстрашнішою загрозою залишався рідний батько: «Почувся різкий дзвоник, – і діти зупинились серед хати, наче одразу обсипані снігом, але не зважились сидіти мовчки, пішли, як на смерть, і одчинили двері. Увійшов батько».

Для підсилення тривожної атмосфери письменниця використовує контраст світлотіні, підкреслюючи деталі: «У вікно ясным промінням заглянув місяць, і у

хаті посвітлішало. Смуга проміння ширшала і довшала, зеленасте сяєво освітили все, окрім кутків, а найбільше ту постать, що криво крутилася по хаті, і в такому освітленні вона здавалася ще гидша, ще жахливіша». Такий опис дозволяє глибше занурити читача у психічний стан дітей.

Своїми художніми деталями Кибальчич показує, як світ дітей формується через страх і відсутність стабільності. Їхня уява і свідомість постійно реагують на загрозу, навіть якщо вона відкладена: «Головна подія тільки одсовувалась, але вона повинна прийти обов'язково, неодмінно». У результаті письменниця створює багатошаровий психологічний образ дитячих переживань, підкреслюючи їхню трагедію.

Щоб передати глибину страху дітей та їхні переживання, Надія Кибальчич майстерно використовує художні деталі, пов'язані зі світлотінню, настроєм і контрастами. Зображення світла, яке проникає у кімнату, стає не лише описовим елементом, а й частиною психологічного аналізу: «У вікно ясним промінням заглянув місяць, і у хаті посвітлішало. Смуга проміння ширшала і довшала, зеленасте сяєво освітили все, окрім кутків, а найбільше ту постать, що криво крутилася по хаті, і в такому освітленні вона здавалася ще гидша, ще жахливіша». Контраст між місячним сяйвом, яке символізує спокій, і зловісною постаттю батька, підсилює драматичний ефект.

Діти, перебуваючи в постійному стані загрози, шукають захисту від небезпеки. Їхня реакція, коли вони чують наближення матері, також демонструє напруження і страх: «Не тямлячись, забувши за себе, кинулись у пекарню повз батька і разом крикнули на зустріч матері: «Тато, тато!». Таким чином, маленькі герої прагнуть не лише врятувати себе, але й захистити матір від потенційної небезпеки.

Переживання дітей також проєктуються на їхнє сприйняття навколишнього світу, включаючи інтер'єр і пейзаж. Письменниця підкреслює цей вплив через деталі: «Темніло; жовтуватий одблиск під деревом ставав темнішим і зловіснішим, мов одблиск пожежі». Така стилістика дозволяє глибше розкрити емоційний стан героїв, їхні страхи та вразливість.

Кибальчич майстерно використовує стилістичні прийоми, зокрема інверсії, безособові конструкції та уривчастий синтаксис, щоб передати «неврівноваженість, уривчастість синтаксису, послаблення логічних зв'язків у ньому і натомість посилення емоційності». Наприклад, опис природи у фрагменті «Ніч» передає зміни в настрої героїні: «Небо у хмарах. Накрапав дощик, весняний, теплий дощик. Пахло землею і цвітом. Серце вже не болять. Здається, що його вирвали з грудей. Розум спокійний. Ті гадки, що зупинилися у ньому, такі гострі, такі непорушні і тверді, мов викуті з криці». Таким чином, зовнішні обставини переплітаються з внутрішнім станом персонажів.

Створюючи багатошарові композиції, авторка використовує переплетення зорових, слухових та емоційних вражень. Це дозволяє не лише відобразити реальність, а й передати її через суб'єктивне сприйняття героїв. У творі «Останні», наприклад, дитина сприймає світ через похмурі образи: «Сіро було навколо, тихо,

самітно». Такі описи сприяють створенню повноцінної картини внутрішнього світу персонажів, яка водночас резонує з емоційним фоном твору.

Своєю увагою до внутрішнього світу героїв і стилістичною витонченістю Надія Кибальчич створює унікальний художній простір, де кожна деталь відіграє важливу роль у формуванні емоційного і психологічного напруження. У творі «Тася і Павлик» авторка показує, як постійне очікування лиха впливає на формування дитячої свідомості, яка поступово адаптується до атмосфери страху і напруги. Цей стан дітей передається через образи, що символізують їхню уразливість і беззахисність перед жорстокою дійсністю.

Головним засобом вираження психологічного стану дітей стають не лише прямі описові конструкції, а й світло-тіньова драматургія, яка формує багатогранну емоційну картину. Наприклад, зеленасте сяєво місячного проміння, яке висвітлює постать батька, додає сцені жахливості: «Смуга проміння ширшала і довшала, зеленасте сяєво освітили все, окрім кутків, а найбільше ту постать, що криво крутилася по хаті, і в такому освітленні вона здавалася ще гидша, ще жахливіша». Цей образ підсилює враження незахищеності і безпорадності героїв, які шукають порятунку у втечі.

Переживання дітей переносяться на сприйняття інтер'єру та пейзажу. Простір навколо них здається вороже налаштованим, що підкреслюється описами «темного, зловісного одблиску» і «чорних кутків». Це не лише формує атмосферу, а й вказує на внутрішню напруженість дітей, які реагують на зовнішні подразники як на реальну загрозу.

Емоційна напруженість у творі підсилюється синтаксичною організацією тексту. Уривчастий, розірваний синтаксис із використанням інверсій і безособових конструкцій додає висловлюванню тривожності та хаотичності. Такі прийоми не лише передають внутрішній стан героїв, а й створюють відчуття емоційного занурення читача у їхній світ.

Окрім цього, письменниця використовує контрасти між внутрішнім світом героїв і зовнішнім середовищем. У фрагменті «Ніч» це видно у деталях, що формують атмосферу спокою, який поступово змінюється драматичними акцентами: «Пахло землею і цвітом. Серце вже не болить. Здається, що його вирвали з грудей». Контраст між цим описом і зображенням конфліктної ситуації у творі «Тася і Павлик» підсилює ефект протиставлення, наголошуючи на різниці між бажаним і реальним світом героїв.

Кибальчич майстерно використовує переплетення різних стилістичних засобів, таких як метафори, символіка світла і тіні, уривчастий синтаксис, щоб глибше передати внутрішній стан своїх героїв. Її підхід до зображення світу дітей базується на їхньому суб'єктивному сприйнятті, яке дозволяє створити багатошаровий психологічний портрет і розкрити їхню внутрішню драму.

Особливий інтерес у творчості письменниці викликає дослідження «душевного розколу» героїв, які намагаються знайти гармонію у світі, що нав'язує їм не-

прийнятні правила. У нарисі «Хвилини» (1905) головна героїня, рятуючи бідного студента, виявляє готовність пожертвувати собою заради інших: «Стала смілива, глумлива, зловна, самозабутня. Вона нічого не боялася, навпаки ждала, щоб її скалічили, вбили...».

Значущим аспектом творчості Кибальчич є її здатність інтуїтивно вловлювати екзистенційні питання життя і смерті, гармонії і розколу, що робить її твори особливо актуальними для аналізу. Її стиль поєднує імпресіоністичну чуттєвість із реалістичним зображенням жорстоких соціальних реалій, що дозволяє їй глибоко передавати внутрішні конфлікти особистості.

Підсумовуючи, можна сказати, що творчість Надії Кибальчич є визначним явищем української літератури модерної доби. Її роботи вирізняються увагою до психології, тонким ліризмом і драматизмом, що поєднуються з імпресіоністичним підходом до опису реальності. Її спадщина залишається унікальним полем для вивчення як у контексті українського модернізму, так і в ширшому європейському літературному процесі.

Список використаних джерел

1. Рамазанова С. Тези до наукової роботи учениці 9 класу КЗШ № 108 Смолянник Олесі Русланівни з теми «Автобіографізм малої прози Надії Кибальчич». URL : [:https://naurok.com.ua/tezi-do-naukovo-roboti-z-temi-avtobiografizm-malo-prozi-nadi-kibalchich-410877.html](https://naurok.com.ua/tezi-do-naukovo-roboti-z-temi-avtobiografizm-malo-prozi-nadi-kibalchich-410877.html)

2. Комарівська Н. Творчість Надії Кибальчич у контексті української літератури кінця XIX – початку XX століття. URL : [:https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/42595/Komarivska_dis.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/42595/Komarivska_dis.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

3. Томчук Л. «У світі Надії» (Про літературну діяльність письменниці і перекладачки Надії Кибальчич, Народженої на Житомирщині). URL : [:https://library.zu.edu.ua/vz/13/Vg_2005_13_6.pdf](https://library.zu.edu.ua/vz/13/Vg_2005_13_6.pdf)

4. Печарський А. Особливості психодинаміки Еросу-Танатосу в житті і творчості Надії Кибальчич [Електронний ресурс]. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Us/2007-2008_8-9/43Ukrstud89_Pecharskyj.pdf.

5. Нестелеєв М. Суїцидальна образність у прозі Надії Кибальчич. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/25234/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC%20%D0%9D%D0%95%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%9B%D0%84%D0%84%D0%92.pdf>

6. Морозов В. Дворянки Лівобережної України та література другої половини XX ст. [Електронний ресурс] // Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України. URL : [:http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/39217/16-Morozov.pdf?sequence=1](http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/39217/16-Morozov.pdf?sequence=1).

7. Поліщук Л.В. Поетика малої прози Надії Кибальчич [Електронний ресурс] // Запорізький національний університет. URL : [:http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/642.pdf](http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/642.pdf).

СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Божок Валерій Васильович – здобувач третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського
державного університету імені Миколи Гоголя, II курс,
спеціальність 231 Соціальна робота

Хлебнік Світлана Ростиславівна – кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ПРОБЛЕМА ПІДЛІТКОВОЇ ВІКТИМНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Підліткова віктимність є однією з актуальних соціальних проблем, що має значний вплив на особистісний розвиток, соціальну адаптацію та психологічний стан молоді. Підлітковий вік вважають одним із найскладніших періодів розвитку людини, адже незважаючи на його відносну короткочасність, він практично визначає все подальше життя людини. Часто трапляється так, що необізнаність підлітка та брак у нього життєвого досвіду штовхають його до необдуманих вчинків, і як наслідок, виникає ризик віктимної поведінки.

Через свої вікові особливості, підлітки більше ніж інші категорії піддаються впливу віктимогенних чинників. Саме підлітки через несформованість власної системи ціннісних орієнтацій та схильність удаватися до крайнощів – найбільше піддаються зовнішнім впливам, які відіграють значну роль у детермінації віктимної поведінки.

Важливу роль у запобіганні та подоланні наслідків віктимності відіграють соціальні працівники та соціальні педагоги, які володіють ефективними методами профілактики й корекції віктимної поведінки. У цій статті розглянуто основні соціальні та педагогічні аспекти підліткової віктимності, її чинники та шляхи подолання.

Вперше поняття "віктимність" увійшло до наукового обігу на вітчизняних теренах завдяки Л. Франку і його праці "Віктимологія та віктимність" (1972 р.). На його думку, поведінка особи може бути не лише злочинною, а й віктимною - легковажною, ризикованою, необачною, тобто небезпечною для себе. Дослідник розглядав її як певне явище та спосіб дії певного індивіда - жертви злочину, потенційну чи актуальну здатність людини індивідуально чи колективно ставати жертвою соціально небезпечної поведінки. Він наголошував, що віктимність існує у двох формах - потенційній та реалізованій - і може бути зменшена або збільшена (процес віктимізації).

Віктимність можна охарактеризувати як схильність індивіда стати жертвою несприятливих обставин або інших людей. У буквальному розумінні віктимність - це жертвовність, а віктимними є особи, які через об'єктивні чи суб'єктивні чинники можуть стати жертвами чого-небудь. Проявами цього може бути відсутність в індивіда бажання відстоювати свою позицію та нести відповідальність за власні вчинки, що спричиняє підкорення більш сильним особам.

Віктимність підлітків часто пов'язана з недостатньою соціалізацією, низькою самооцінкою, а також з негативним досвідом дитинства, таким як насильство в родині або нехтування батьками. Іншими словами, підлітки, які не мають достатньої підтримки в родинному чи шкільному середовищі, більш схильні до віктимної поведінки.

Важливу роль у запобіганні та подоланні наслідків віктимності відіграють соціальні працівники та соціальні педагоги, які володіють ефективними методами профілактики й корекції віктимної поведінки. Важливо підвищити стійкість підлітків до віктимогенних впливів цього соціуму, а також знизити їхню індивідуальну віктимність. Саме тому в роботі під соціально-педагогічною профілактикою віктимної поведінки матимемо на увазі саме її індивідуальний рівень, який дає змогу виконувати роботу, насамперед, із потенційними ЖНУС, поєднуючи надання їм соціальної допомоги, дотримання безпеки й виховання.

Крім того, як зауважує А. Ю. Кулієв, «індивідуальна профілактична дія ... спирається на позитивні зміни поведінки особи (компонента ситуації), якій загрожує небезпека, а ці зміни плануються та реалізуються в ході індивідуальної виховної роботи» [2, с. 10]. Тобто за змістом індивідуальний рівень віктимологічної профілактики максимально наближений до соціально-педагогічної профілактики, а тому саме на ньому можлива її реалізація.

Т. М. Вакуліч і Н. Ю. Волянук також аналізують низку напрямів віктимологічної профілактики, спрямованих саме на попередження віктимізації особистості. Серед них виокремлено соціально-педагогічний напрям, який включає широке коло заходів, спрямованих на забезпечення нормального й гармонійного розвитку особистості.

Слід також зауважити, на чому й наголошує, зокрема, Н. В. Іваньо, що соціально незахищені особи, а також жертви несприятливих умов соціалізації, потребують не просто надання допомоги в запобіганні прояву віктимної поведінки, а потребують ефективної індивідуальної допомоги «у придбанні знань, настанов і навичок, необхідних для задоволення своїх особистісних потреб та аналогічних потреб оточуючих; в усвідомленні своїх цінностей, настанов і вмінь; у розвитку самосвідомості, у самовизначенні, самореалізації й самоствердженні; ... у розвитку почуття приналежності до сім'ї, групи, соціуму» [2, с. 36]

Основні засади соціально-педагогічної профілактики віктимної поведінки підлітків передбачають відображення в змісті віктимологічної профілактики серед підлітків специфіки самого об'єкта, зокрема: організацію впливу на підлітка з

огляду на його вікові особливості, які в низці випадків визначають нерівнозначну поведінку за тих чи інших обставин; розробку заходів індивідуальної віктимологічної профілактики з урахуванням індивідуально- психологічних характеристик підлітка, його психічного стану й соціального статусу, які пов'язані з віктимністю та впливають на її рівень; визначення напрямів соціально-педагогічної роботи з віктимними підлітками, спираючись на специфіку суб'єктивного усвідомлення підлітком себе як жертви [4].

Спрямування індивідуальної віктимологічної профілактики здійснюється не лише на підлітків як потенційних жертв, а й на їхнє мікросередовище. Це пов'язано з тим, що система заходів щодо профілактики віктимної поведінки підлітків характеризується не простим впливом активного суб'єкта (соціального педагога чи психолога) на пасивний об'єкт (підлітка), а специфічною формою міжособистісного зв'язку між ними, у ході якого змінюється й сприйняття підлітком свого оточення, а також відбуваються реструктуризація та оптимізація мікросоціуму.

Отже, зазначені вище форми роботи «... сприяють об'єднанню молоді та зміцненню спільних дій, спрямованих на розв'язання проблем, що постають перед нею». Вони також «надають можливість профілактики різних кризових явищ у молодіжному середовищі та вдаються до конструктивних дій, маючи справу з широкою аудиторією» [1, с. 4].

Найбільш ефективними шляхами її подолання є: впровадження програм профілактики булінгу та цифрової агресії, підвищення рівня соціально-психологічної компетентності педагогів, посилення співпраці між школою, сім'єю та соціальними службами, формування безпечного шкільного середовища, де підлітки можуть отримати необхідну підтримку та допомогу, запровадження системи раннього виявлення підлітків, схильних до віктимної поведінки, та організація ефективних інтервенційних заходів.

Список використаних джерел

1. Іваньо Н. В. Педагогічна підтримка соціально-незахищених громадян в умовах функціонування корпоративіської моделі соціальної роботи *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2010, № 16 (203). С. 33-43.
2. Кулієв А. Ю. Віктимологічна профілактика насильницьких злочинів проти особистості: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08/ Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2010. 18 с.
3. Рень Л. В. Підліткова віктимність у соціально-педагогічному вимірі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні наук.и* 2016. №133. С.177-180.
4. Терпелюк В. Сутність соціально-педагогічної профілактики віктимної поведінки підлітків -учнів загальноосвітніх шкіл *Педагогічний часопис Волині*, 2015.С. 80-84

Демчишин Віктор Васильович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, II курс, спеціальність 231 Соціальна робота
Борисюк Світлана Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ В ЕПОХУ ТЕХНОЛОГІЙ

Цифровізація стала важливим напрямком трансформації сучасного суспільства, включаючи соціальну роботу. Використання цифрових технологій дозволяє підвищити ефективність надання соціальних послуг, спростити адміністративні процедури, покращити доступність допомоги для населення та забезпечити більш точне прогнозування соціальних потреб [3, с. 45]. Водночас цифровізація соціальної роботи супроводжується низкою викликів, включаючи питання захисту персональних даних, етичні аспекти використання алгоритмів для ухвалення рішень та проблему цифрової нерівності [4с. 82].

Автоматизація процесів у соціальній роботі значно змінює взаємодію між соціальними працівниками та громадянами, дозволяючи забезпечити швидке реагування на запити. Однією з найважливіших ініціатив у цій сфері є запровадження цифрових платформ, які дають змогу людям отримувати консультації та допомогу онлайн, без необхідності фізично відвідувати установи [6, с. 136]. Наприклад, у Великій Британії функціонує система Universal Credit, яка дозволяє громадянам подавати заявки на соціальну допомогу онлайн, зменшуючи адміністративне навантаження та час обробки запитів [4, с. 94]. В Україні платформа Дія стала важливим кроком у цифровізації державних послуг, значно спрощуючи процес оформлення соціальних виплат, пенсійного забезпечення та субсидій [1, с. 22].

Штучний інтелект дедалі частіше використовується у соціальній роботі для аналізу великих обсягів даних, прогнозування потреб населення та автоматизації ухвалення рішень [7, с. 67]. Впровадження алгоритмічного аналізу дозволяє соціальним службам ефективніше оцінювати рівень потреб різних груп населення. Наприклад, у США функціонує система Predictive Analytics for Child Welfare, яка аналізує демографічні та економічні дані, щоб прогнозувати потенційні випадки насильства над дітьми та забезпечувати оперативне втручання соціальних служб [9, с. 112].

Значну роль у цифровізації соціальної роботи відіграє використання великих даних. Це дає змогу державним установам аналізувати тенденції та оцінювати потреби громадян з високим рівнем точності [8, с. 73]. Використання таких технологій допомагає ефективно розподіляти ресурси відповідно до актуальних

соціальних запитів. Наприклад, у Канаді розроблена платформа Data for Good, що дозволяє соціальним службам прогнозувати потреби громадян та коригувати політику соціальної допомоги відповідно до отриманих даних [6с. 148].

Цифровізація має беззаперечні переваги для соціальної роботи, зокрема покращення доступності послуг. Використання онлайн-інструментів забезпечує можливість отримання допомоги без фізичних перешкод, що особливо важливо для людей з обмеженою мобільністю або тих, хто проживає у віддалених районах [8, с. 89]. В Австралії реалізовано платформу MyGov, яка об'єднує всі державні послуги в єдиному цифровому сервісі, що значно покращує доступ громадян до соціальної підтримки [4, с. 102].

Автоматизація дозволяє також зменшити бюрократичне навантаження та прискорити розгляд заявок. У багатьох країнах вже впроваджуються механізми автоматичного оброблення запитів на соціальні послуги [7, с. 79]. Наприклад, в Україні працює система Соціальна громада, яка допомагає місцевим органам влади обробляти соціальні запити та оптимізувати розподіл ресурсів [1, с. 34].

Незважаючи на численні переваги, цифровізація соціальної роботи викликає серйозні виклики. Одним із ключових питань є безпека персональних даних. Соціальні служби працюють із конфіденційною інформацією, яка потребує надійного захисту, оскільки її витік може призвести до порушення прав громадян [9, с. 125]. У Німеччині були зафіксовані випадки кіберзлочинів, пов'язаних із доступом до конфіденційних даних громадян, що викликало суспільні дискусії щодо необхідності посилення механізмів захисту [9, 2021, с. 134].

Етичні аспекти автоматизації соціальної роботи також викликають занепокоєння. Використання алгоритмів для ухвалення рішень може містити упередженість, що впливатиме на рівень доступу різних груп населення до соціальної допомоги [7, 2024, с. 91]. Це потребує розробки механізмів контролю та оцінки алгоритмічних систем.

Ще однією важливою проблемою є цифрова нерівність. Доступ до цифрових технологій у різних регіонах світу є неоднорідним, що може створювати бар'єри для отримання соціальних послуг [8, с. 98]. У багатьох віддалених та малозабезпечених районах відсутня необхідна інфраструктура для доступу до цифрових сервісів, що вимагає розробки спеціальних державних програм для покращення технологічної доступності [2, 2020, с. 41].

Список використаної літератури

1. Гуков, Є. Б. (2022). *Цифровізація надання соціальних послуг в Україні*.
2. Єгорова-Луценко, Т. П. (2020). *Цифровізація системи надання соціальних послуг в Україні*
3. Brown, A. (2022). *Digital Transformation in Social Work: Opportunities and Barriers*. London: Social Policy Press.
4. Garcia, M. (2023). *Technology and Social Care: A Global Perspective*. New York: Academic Publishing.

5. Ivanova, O. (2023). *Social Media as a Tool for Community Support*. Kyiv: TechFuture Editions.
6. Johnson, P., & Lee, S. (2024). *The Future of Social Work in the Digital Age*. Toronto: Innovation Press.
7. Kumar, R., & Patel, N. (2024). *Artificial Intelligence in Social Services: Ethics and Applications*. Chicago: University of Chicago Press.
8. Smith, J. (2023). *Digital Divide and Social Work: Challenges in the 21st Century*. Berlin: Springer.
9. Taylor, L. (2021). *Cybersecurity in Social Work: Protecting Client Data*. Oxford: Oxford University Press.

Коворотний Максим Анатолійович – здобувач третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
II курс, спеціальність 231 Соціальна робота
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Новгородський Руслан Григорович – кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

На початку XX століття Україна переживала надзвичайно складну соціально-економічну та соціально-політичну ситуацію. Цей період характеризувався не лише соціальними та економічними труднощами, але й спробами держави та суспільства знайти нові підходи до вирішення проблем, пов'язаних з підтримкою дітей як вразливої категорії. Перша світова війна, революція та громадянська війна призвели до майже повного знищення промисловості та сільського господарства, а також загибелі близько 1,5 мільйонів. У 1921 році промислове виробництво становило лише 5-10% від довоєнного рівня. Ситуацію ще більше ускладнили катастрофічна засуха 1921 року та голод 1921-1922 років, які особливо сильно відчувалися в Катеринославській, Запорізькій, Одеській та Миколаївській губерніях, які раніше були основними експортерами хліба осіб [1].

У таких умовах найбільш вразливими стали діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування з різних причин, діти з інвалідністю, діти з етнічних та релігійних меншин, діти залучені до дитячої праці, діти та молодь переміщені з сільської місцевості, діти жебраки та діти, що займалися бродяжництвом, діти з кримінальною поведінкою. Ця категорія населення потребувала негайної соціальної підтримки та допомоги. Проблема соціальної підтримки та захисту дітей у

досліджуваний період стали об'єктом уваги В. Виноградова, В. Виноградова-Бондаренко, Н. Лаврушиної, Л. Олянич, О. Паращевіна, В. Стремєцької та ін. Вивченню теорії та практики соціального виховання дітей у цей період присвячено студії Л. Березівської, Л. Гребінь, Н. Дічек, Г. Лялюк, О. Мальцевої, О. Петришен, Л. Цибулько, Л. Штефан та ін. Проте, як підкреслено раніше, історичні аспекти соціальної підтримки та захисту дітей як напряму діяльності державних органів соціального забезпечення на початку ХХ століття спеціально не досліджувались.

Метою даного дослідження полягає у аналізі системи соціальної підтримки дітей в Україні в зазначений період, а також вивчення впливу соціальних ініціатив на їх соціалізацію.

На нашу думку, актуальність вивчення особливостей соціальної підтримки дитинства в Україні на початку ХХ століття зумовлена, перш за все, тим, що цю проблему досліджували переважно в контексті розвитку освіти та педагогічної думки в означений період. Для забезпечення її всебічного аналізу важливо розглянути соціальну підтримку дітей та молоді як елемент системи соціальної роботи, що почала створюватись на початку ХХ століття. Це дасть змогу глибше зрозуміти специфіку соціальної державної політики, дослідити її як певну цілісність, звернути увагу не лише на педагогічні, але й на соціальні аспекти підтримки дитинства. Після Першої світової війни та під час Громадянської війни Україна переживала складні часи. Політична нестабільність, економічні труднощі та соціальні зміни вплинули на всі сфери життя, включаючи соціальну політику. У цей період з'явилася нова ідея соціальної справедливості, яка передбачала рівність всіх громадян, включаючи дітей з особливими потребами. Соціальні реформи, що розпочалися в цей час, мали на меті поліпшення умов життя для найбільш вразливих груп населення.

Важливим аспектом цього періоду стало усвідомлення суспільством необхідності підтримки дітей. В умовах війни та соціальних катастроф зростала кількість дітей, які потребували допомоги та підтримки. До особливостей початку ХХ століття можна віднести: цілісність і цілеспрямованість соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю; саморегуляція діяльності інститутів соціально-педагогічної підтримки; взаємозв'язок цих інститутів із зовнішнім середовищем; виникнення нових суб'єктів підтримки; зростання кількості дітей, які потребували захисту та ставали об'єктами уваги; залучення нових груп молоді до програм підтримки; «відкритість системи», що проявлялася у впровадженні новітніх науково-педагогічних підходів, адаптації до суспільних потреб у соціалізації молоді, а також формуванні цінностей, принципів, цілей і методів виховання та навчання дітей, які потребували захисту, відповідно до умов другої половини ХІХ – початку ХХ століття [5, с.47-50].

Законодавство того часу також передбачало створення спеціальних комісій, які мали оцінювати потреби дітей з особливими потребами та розробляти програми їх підтримки. Однак, через нестачу фінансування та ресурсів, багато з цих

ініціатив залишалися на папері, а реальна допомога дітям з особливими потребами була обмеженою.

Серед основних соціальних інститутів підтримки та допомоги для дітей з особливими потребами стали державні установи, створюючи спеціалізовані заклади для таких дітей, що охоплювали різні види діяльності (від надання роботи, до створення мережі інститутів опіки – сирітських будинків, притулків, їдалень тощо). Ці установи могли забезпечувати ночівлю, медичну допомогу, реабілітацію та освіту, що сприяло соціалізації дітей та молоді. Наприклад, у великих містах часто будинки працелюбства [4, с.59-60].

Не вдаючись до детального висвітлення історичного аспекту цієї проблеми зауважимо, що в Радянському Союзі, у складі якого була Україна, спроби розвинути систему соціальної підтримки та допомоги відбувалися постійно й досить широко обговорювалися на різних зібраннях.

Земства відповідали за опіку над безпритульними дітьми. Систематизованого підходу до цієї роботи не було, але можна виділити певні тенденції, зокрема в опіці над позашлюбними дітьми та підкинутими немовлятами. У багатьох губерніях патронаж здійснювали земські лікарі, вчителі, священники та поліція. Форми опіки були різноманітними. Наприклад, у Київському земстві застосовували шість видів патронажу: годування немовлят матір'ю вдома, передача немовлят на вигодовування, виховання, навчання ремеслу чи професії, утримання школярів у сім'ях та влаштування в usługовування з елементами сімейної опіки. Найпоширенішою формою була опіка за підтримки благодійних організацій [2, с.82].

Кінець XIX – початок XX століття охарактеризувався розвитком нових форм підтримки, зокрема «безкоштовні колискові», «денні сховища», ясла. Наприклад, у кінці XIX – на поч. XX ст. на Катеринославщині земства облаштовували в селах притулки для дітей під час польових робіт, що ініціювалися за підтримки повітових гласних (по-сучасному, районними депутатами), які зверталися до губернського земства із проханням виділити кошти. Як правило, такі притулки для дітей розміщували в найнятих приміщеннях або будинках земської народної школи. На той час залишалася ще й архаїчна форма суспільної опіки, як милостиня. В порівнянні з містом в сільській місцевості спеціальних закладів соціальної допомоги було обмаль через мізерність матеріального забезпечення. До того ж старі та вбогі воліли жебрати, ніж позбавлятися волі, мешкаючи в закритих закладах [2, с.82-83].

Про те єдиної схеми соціальної підтримки та допомоги в містах, а особливо в сільській місцевості не існувало. Найчастіше всього це зводилося до надання грошової підтримки окремим громадянам, оплата лікування, опікування дітьми.

На кінець XIX століття ще залишалася такі форми підтримки в церковно-парафіяльній опіці: матеріальна, медична допомога, допомога в освітній діяльності. Матеріальна підтримка включала в себе роздавання одягу, харчів, а також внески за навчання, за втримання в богадільнях, плату за житло, надавання дешевих обідів. Медична допомога полягала в оплаті послуг лікаря й безкоштовному наданні ліків

хворим. Досить значне місце в народній освіті належало церковно-парафіяльним школам [2, с. 83].

Проте початок ХХ століття, на думку сучасних дослідників, вважається періодом філантропічного благочинництва та відкриття перших приватних закладів для різних категорій дітей з порушеннями розвитку [3, с. 14]. Особливий внесок у благодійництво робили рід Симиренків, з боку приватних осіб здійснювали також сімейства М.Дегтярьова, С.Могилевцева, Т.Гладинюка, І.Бродського, Харитоненків та ін. За їх ініціативою були створені притулки для дітей-сиріт, богадільні для старих, немічних і самотніх.

На початку ХХ століття діяльність громадських організацій у сфері освіти й виховання молоді була однією з найпрогресивніших форм соціально-педагогічної підтримки дітей. До їхньої роботи активно долучалися провідні українські педагоги. Високої оцінки заслуговують праці Х. Алчевської, К. Вентцеля, Н. Лубенець, Т. Лубенця, М. Пирогова, С. Русової, І. Сікорського, Т. Шацького, в яких вони поділилися досвідом роботи громадських об'єднань. Ці організації займалися навчанням, вихованням, опікою над дітьми, організацією їхнього дозвілля, вирішуючи завдання, що нині відповідають поняттю «соціально-педагогічна підтримка» в соціально-педагогічній науці.

Проте, незважаючи на зусилля благодійних організацій та держави, багато дітей залишалися без підтримки. Відсутність належного фінансування та ресурсів ускладнювала реалізацію програм, а також призводила до нерівного доступу до послуг для категорійних дітей в різних регіонах України.

Незважаючи на зусилля, з якими стикалися діти з особливими потребами та їхні родини, існувало безліч викликів. Суспільство часто ставилося до них з упередженням, що ускладнювало їхню інтеграцію. Стереотипи та дискримінація залишалися серйозними перешкодами на шляху до рівноправного життя дітей з особливими потребами.

Соціальна підтримка дітей з особливими потребами в Україні на початку ХХ століття була важливим етапом у формуванні соціальної політики. Незважаючи на численні труднощі, цей період став основою для подальших реформ у сфері соціального забезпечення. Історичний досвід свідчить про необхідність продовження роботи в напрямку інтеграції дітей з особливими потребами у суспільство та забезпечення їхніх прав. Сучасна соціальна політика повинна враховувати уроки минулого, зокрема важливість комплексного підходу до підтримки категорійних дітей, що включає медичну, освітню та соціальну підтримку та допомогу. Подальші дослідження в цій сфері можуть допомогти виявити нові підходи до соціальної підтримки та покращення якості життя дітей.

Список використаних джерел

1. Ваховський Л.Ц. Особливості соціального захисту дитинства в Україні (20-ті роки ХХ століття). URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/>

123456789/9384/Vakhovskyi.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 29.03.2025 р.)

2. Глазунов, С.В. Нариси з історії соціальної роботи: навч. вид. Д.: РВВ ДНУ, 2015. 116 с.

3. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія]. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с

4. Стинська В.В. Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні (XX – поч. XX ст.) : монографія. Івано-Франківськ, 2018. 320 с.

Янченко Тамара Василівн. Проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей, які потребували захисту, в Україні (друга половина XIX -початок XX ст.): дис... канд.пед.наук: 13.00.01. Чернігівський держ. педагогічний ун-т ім. Т.Г.Шевченка. Чернігів, 2006. 240 арк

Наукове видання

МОЛОДЬ І СУЧАСНІ ТРЕНДИ НАУКОВОЇ ДУМКИ

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

15 КВІТНЯ 2025 РОКУ

Підписано до друку 08.08.2025 р.
Гарнітура Times New Roman
Замовлення № 458

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 9,16
Ум. друк. арк. 8,42

Папір офсетний
Ел. видання

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, вул. Графська, 2
(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.